

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

Олег Охредько
Лариса Коломєєць
Вячеслав Майорський

НАВЧАННЯ
БЕЗ МЕЖ

Громадянська **8** освіта

Проект підручника видавництва «Ранок»

Олег Охредько
Лариса Коломєєць
Вячеслав Майорський

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА

**Підручник для 8 класу
закладів загальної
середньої освіти**

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України

rnk.com.ua/108874

Інтерактивний
електронний додаток
до підручника

Київ • Харків
Видавництво «Ранок»
2025

УДК 340:316(075.3)
О-92

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2025 р. № 347)

Створено відповідно до модельної навчальної програми
«Громадянська освіта. 8 клас» для закладів загальної середньої освіти
(авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Сєрова Г. В.).

Охредько О. Е.

О-92 Громадянська освіта : підруч. для 8 класу закл. загал.
серед. освіти. / О. Е. Охредько, Л. Г. Коломєєць,
В. В. Майорський. — Х. : Вид-во «Ранок», 2025. —
128 с. : іл.

УДК 340:316(075.3)

Інтерактивний
електронний додаток
доступний
за QR-кодом
або посиланням
rnk.com.ua/108874

© Охредько О. Е., Коломєєць Л. Г.,
Майорський В. В., 2025
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2025

Вступ

Вітаю! Ти тримаєш у руках незвичайний підручник. Звісно, кожен підручник особливий, але цей — незвичайний. Він допоможе тобі краще зрозуміти сучасний світ і своє місце в ньому. А також підручник підтримає тебе у твоїх кроках як громадянина або громадянки нашої держави — України.

Отже, розпочнемо! Спочатку ознайомся зі змістом підручника, подивися на його оформлення, позначки. На тебе чекають чотири теми, кожна з яких складається з трьох параграфів і практичного заняття.

На початку кожного параграфа тобі коротко розкажуть, на що потрібно звернути увагу в частині **ПІСЛЯ ЦЬОГО УРОКУ ТИ НАВЧИШСЯ**. А першим кроком на власне уроці буде **МОТИВАЦІЙНА ВПРАВА**. Вона містить завдання, яке допоможе тобі краще зорієнтуватися в темі уроку. Ти можеш виконати його самостійно або з однокласниками.

Опрацьовуючи текст підручника, ти зустрічатимеш різні частини, виділені певним кольором. Це твої помічники, які

зроблять опанування матеріалу цікавішим і зрозумілішим. **ВИЗНАЧЕННЯ** — короткі й чіткі формулювання основних понять і термінів, які використано в параграфі. Інша частина — **ЗАВДАННЯ**, виділена зеленим кольором, запропонує тобі виконати невелике завдання для кращого розуміння теми. А частина червоного кольору — **ЦІКАВО** — розкаже багато цікавого й незвичного, що стосується теми параграфа. Помаранчева частина **ПОМІРКУЙ** запросить тебе до роздумів над певними питаннями. А після завершення тексту параграфа на тебе чекає **ПІДСУМОК**, у якому будуть стисло викладені основні тези теми. Для закріплення матеріалу тобі знадобиться **РЕФЛЕКСІЯ**, після якої буде простіше відповідати на **ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ** до кожного параграфа.

І це ще не все. У кожному параграфі ти побачиш покликання на **ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ** у вигляді вже знайомих тобі **QR-кодів**.

Ой, мало не забули! Після вивчення кожної теми на тебе чекають **ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ**, на яких ти зможеш уже на практиці опрацювати матеріал. І все це у вигляді цікавих дій — проєктів, досліджень та інших заходів. А реалізувати практичні завдання не обов'язково лише самотужки, тобі допоможуть однокласники.

Наприкінці підручника ти знайдеш словник з основними термінами, які зустрічаються в тексті.

Успіхів тобі!

Пам'ятний знак першій школі в Русі.

? Освіта дуже важлива в житті людини та суспільства. Як ти вважаєш, чому?

А може, навпаки, тобі стало цікаво і ти почав/почала шукати в безмежних просторах інтернету інформацію про громадянську освіту?

Для чого ми навчаємося громадянської освіти та що ми вивчати-мемо у 8 класі?

Громадянська освіта навчає нас розуміти, як відбувається становлення суспільства, визначити свою роль і можливості в ньому, сприяє формуванню громадянського суспільства в Україні.

Громадянська освіта навчає нас принципів демократії, які можуть змінити наше життя на краще в реальному часі своєю участю в житті громади, суспільства, держави.

ВИЗНАЧЕННЯ

Існують різні підходи до визначення, що таке громадянська освіта. Прочитай визначення та обери, яке найбільше відповідає твоєму розумінню визначення громадянської освіти.

- **Громадянська освіта** (англ. *civic education*) — навчання принципів і видів залученості громадян у суспільні й політичні процеси (*Вікіпедія*).
- **Громадянська освіта** — спеціалізована, систематична підготовка людей до суспільного життя в умовах демократії (*Концепція громадянської освіти в середній школі України, 2000 р.*).
- Під **громадянською освітою** розуміють освіту, спрямовану на формування громадянських компетентностей, активної громадянської позиції, здатності відповідально реалізовувати свої права й дотримуватися громадянських обов'язків, уміння налагоджувати партнерство та працювати задля утвердження демократії і верховенства права (*Стратегія розвитку громадянської освіти на період до 2030 р.*).

- **Громадянська освіта** — це навчання людей того, як жити за умов сучасної держави, як дотримуватися її законів, але водночас і не дозволяти владі порушувати їхні права, домагатися від неї здійснення їхніх правомірних потреб, як бути громадянином демократичного суспільства (*Концепція громадянського виховання*).

Ти починаєш вивчати громадянську освіту. Що буде цікавого?

Упродовж цього навчального року ми вивчимо чотири теми.

Тема 1 «Ідентичність і цінності громадян України» допоможе тобі дізнатися багато цікавого про освіту для демократичного громадянства, людину та її ідентичність. Ми поговоримо про особисті цінності й цінності громадян України та продовжимо працювати над формуванням власної активної громадянської позиції.

Під час вивчення *теми 2 «Україна — демократична держава»* ми поговоримо про права і свободи людини і громадянина та обов'язки громадян України, визначимо,

ЗАВДАННЯ

Громадянська освіта поєднує в собі різні предмети. Розглянь схему. Який ще предмет ти можеш додати до неї?

Україна — держава громадянського суспільства.

Народні збори в Римі.
Сучасний малюнок.

ПОМІРКУЙ

Демократія — запозичений з грецької мови термін, який складається з двох слів: «народ» та «правити», «влада». Загалом його можна перекласти як «влада народу», «правління народу». Демократія — це політичний устрій, який притаманний сучасній Українській державі. Пригадай з курсу історії 6 класу, як виник цей термін.

чи є ми відповідальними громадянами, а також уточни-мо вже знайомі тобі поняття «демократія» і «самоврядування».

Не менш цікавою буде й *тема 3 «Соціальна активність громадян»*. Після її вивчення складні для тебе поняття «різноманітність суспільства», «міжкультурне спілкування», «толерантність» стануть легкими й доступними. Ти зрозумієш, що різноманітність є важливим ресурсом, а суспільство має протидіяти утискам і навчитися долати дискримінацію. Ми обговоримо важливі питання інклюзії, поговоримо про соціальні проекти, волонтерство та донорство, визначимо, чому принципи сталого розвитку є актуальними для всього людства та нашої держави.

Твоя активна робота на уроках *теми 4 «Інформаційна діяльність у демократичній державі»* сприятиме усвідомленню важливих зараз понять «свобода слова», «медіа», «інформаційна війна». Ти навчишся розпізнавати пропаганду та протидіяти маніпуляціям свідомістю, опануєш основи критичного мислення.

Довгий шлях? Так, довгий, але дуже важливий. Одним із найважливіших завдань, яке сьогодні постає перед Україною та державами світу, є забезпечення дотримання прав людини, верховенства права та утвердження демократичних

ЦІКАВО

Паспорт — державний документ, що засвідчує особу та громадянство власника чи власниці. У паспорті вказані основні дані про громадянина чи громадянку, ім'я, вік, дата народження, розміщена його чи її фотографія.

принципів. Як можна досягнути виконання цих завдань? Через освіту — освіту для демократичного громадянства (освіту з прав людини).

З ініціативи Ради Європи освіту для демократичного громадянства (освіту з прав людини) і формування громадянських компетентностей визначено як основу для демократичних реформ в усіх країнах Європи.

Освіта для демократичного громадянства відіграє важливу роль у просуванні основних цінностей Ради Європи: демократії, прав людини та верховенства права, а також у запобіганні порушенням прав людини.

ЦІКАВО

Паспорт на початку ХХ ст. визначав громадянство людини, його видавали державні органи певної держави. У 1922 р. з'явився Паспорт Нансена — міжнародний документ, що посвідчував особу власника чи власниці, але не пов'язувався з будь-якою державою. Паспорт Нансена видавала Ліга Націй для біженців. Його визнали 52 країни. Загалом було видано понад 450 тис. паспортів. Свою назву документ дістав через поштову марку із зображенням полярного дослідника Фрітьйофа Нансена, яку наклеювали на паспорт замість герба держави.

Обкладинка Паспорта Нансена.

Пленарна зала Палацу Європи Ради Європи у Страсбурзі.

ЦІКАВО

Рада Європи — міжнародна організація, яка об'єднує 46 європейських держав. Україна увійшла до складу Ради Європи у 1995 р. Мета Ради Європи — досягти більшої єдності між її членами для захисту та впровадження ідеалів і принципів, які є їх спільною спадщиною, і сприяння їх економічному та соціальному прогресу.

У більш загальному контексті освіту дедалі частіше розглядають як захисний механізм проти виникнення насильства, расизму, екстремізму, ксенофобії, дискримінації та нетерпимості.

Ця ідея знайшла відображення в Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини, прийнятій зусиллями 47 держав-членів Ради Європи.

ЦІКАВО

- У Великій Британії існує Національна програма навчання громадянськості.
- У Франції громадянську освіту викладають у початковій та середній школах: ECJS (education civique, juridique et sociale).
- У Сполучених Штатах Америки запроваджено вивчення громадянської освіти як курс «Civics». Так, 39 штатів та округ Колумбія вимагають ви-

кладати курс від шести місяців до одного року в середній школі, в інших 11 штатах відсутні вимоги до викладання курсу.

- У Польщі громадянська освіта відома як WoS («Wiedza o Społeczeństwie», буквально «Знання суспільства»), її вивчають як один із предметів атестації.

ПОМІРКУЙ

Волонтерство — форма громадянської активності, яка базується на безкорисливості та бажанні допомагати тим, хто цього потребує.

? Подумай, кому і чим ти можеш допомогти.

Волонтери у Центральному військовому госпіталі в Києві.

Хартія є важливим орієнтиром для всіх, кого стосуються питання громадянства і прав людини. Вона покликана сприяти ефективній діяльності держав-членів Ради Європи з упровадження демократичного громадянства та прав людини. Цей документ має стати правовою основою для поширення передового досвіду та підвищення стандартів у цій сфері в Європі й за її межами.

В Україні зараз відбувається становлення громадянського суспільства: зростає громадянська активність, потужнішим стає волонтерський рух, громадяни нашої держави відчують відповідальність за майбутнє своєї країни.

Ми будемо вчитися діяльнісного підходу, оскільки принципи демократії неможливо завчити напам'ять, їх треба опанувати, щоб використовувати в подальшому житті.

Наш шлях розпочався. Бажаємо тобі успіхів!

ПІДСУМОК

Предмет «Громадянська освіта» навчає розуміти принципи формування суспільства, визначити свою роль і можливості в ньому, сприяє формуванню громадянського суспільства в Україні.

РЕФЛЕКСІЯ

Пригадай, як скласти «Сенкан», скориставшись покликанням. Створи «Сенкан» до вивченої теми.

rnk.com.ua/109151

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Які терміни, що згадувалися в параграфі, тобі вже знайомі і як ти їх розумієш?
2. Які теми тобі ще хотілося б вивчити на уроках громадянської освіти?
3. Запропонуй свою тему, за якою ти хочеш підготувати соціальний проект із громадянської освіти.
4. Президент США Джон Кеннеді говорив: «Не питайте, що ваша країна може зробити для вас — питайте, що ви можете зробити для своєї країни». Чи доцільно цей вислів зробити девізом курсу «Громадянська освіта»? Чому?
5. У Спарті, державі в Давній Греції, яка існувала понад 2,5 тис. років тому, хлопчиків із семи років виховували в казармах, їх навчали військової справи, читати й писати. Чи можна вважати, що в Спарті була громадянська освіта? Чому?

Тестові завдання
rnk.com.ua/109981

§ 2. Ідентичність людини. Види ідентичностей. Громадянська ідентичність

ПІСЛЯ ЦЬОГО УРОКУ ТИ НАВЧИШСЯ:

- розрізняти поняття «особистість», «індивід», «індивідуальність», «ідентичність»;
- створювати умови для розуміння власної ідентичності.

МОТИВАЦІЙНА ВПРАВА

«Хто я?»

Кожна людина хоч раз у житті запитує себе «Хто я?». Поміркуй над цим питанням і ти. Спробуй назвати п'ять іменників, які характеризують тебе. Як ти вважаєш, скільки із цих слів будуть такими самими, як у твоїх однокласників чи однокласниць? Чому?

Людство в усі часи прагнуло відповісти на запитання: «Як людина стає людиною?», «У чому сенс людського життя?», «Якою є характеристика людської сутності?», «Чим людина відрізняється від тварини?». Ці питання є філософськими, тобто не мають однозначної відповіді.

Розглянемо основні характеристики людини.

Людина як біологічна істота є індивідом — окремим організмом, одиничним представником людського роду, який існує самотійно. Як індивід людина має певні біологічні потреби: вона хоче їсти, пити тощо, та певні біологічні ознаки: тип фігури тіла, колір очей і волосся. Біологічний чинник залишається з людиною назавжди.

У світі немає двох однакових людей, навіть близнюки — різні, оскільки можуть мати різні типи характеру та інтереси. Людину як особливого індивіда характеризує її

Близнюки — дуже схожі, та не однакові. Чому?

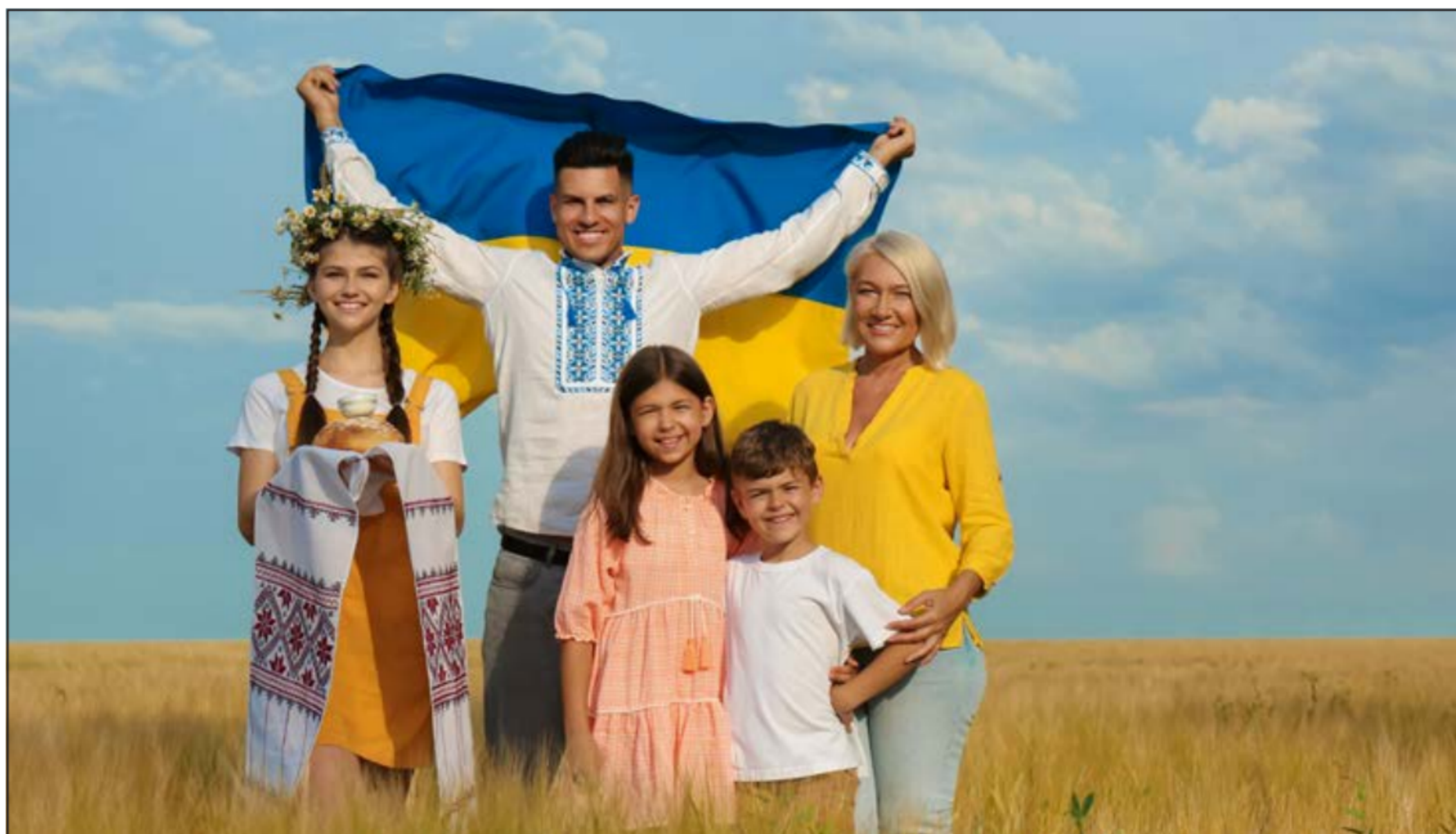

Верховна Рада України — вищий законодавчий орган України. У Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» ідеться: «українська громадянська ідентичність — стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством».

індивідуальність — сукупність своєрідних особливостей і властивостей людини, які характеризують її неповторність.

Людина, яка живе в суспільстві, має сталий зв'язок з ним і природою, що визначає її повсякденну поведінку, є особистістю. Від чого залежить формування особистості? Від виховання людини, колективів, у яких вона бере участь. Наприклад, значну роль у формуванні тебе як особистості відіграє клас, у якому ти навчаєшся спільно з однолітками.

Людина є частиною суспільства, його важливою складовою. У попередній темі ми говорили про демократичне громадянство. А хто такий громадянин/громадянка? Це людина, яка пов'язує себе з конкретною державою, хоча й може не мешкати на її території.

Ми — громадяни своєї держави.

Поміркуй, чи знаєш ти, скільки громадян і громадянок України живуть в інших країнах.

Важливою характеристикою кожної людини є її ідентичність — сприйняття себе, свого «я», усвідомлення власної унікальності. Класифікувати ідентичність можна за декількома ознаками, тобто видів ідентичності може бути декілька, серед них особистісна та соціальна. Так, кожна людина має свій характер, власні погляди на світ, історію, власне май-

ПОМІРКУЙ

Волелюбство — це прояв української ідентичності. Яскравим прикладом українського волелюбства стало українське козацтво. Українське суспільство завжди боролось за свободу та продовжує виборювати її зараз.

? Наведи приклади волелюбства українців та українок.

Козаки. Сучасний малюнок.

ПОМІРКУЙ

Вишиванка — назва української народної сорочки, прикрашена спеціальною орнаментною вишивкою. Вишиванка несе в собі українську ідентичність. Види орнаменту на вишиванці залежать від регіону України.

? Як ти вважаєш, чому вишиванка, характерна для всіх українських традицій, має особливості, які залежать від території, де її виготовили?

бутнє, яке визначають її здібності. Ці складники формують особистісну ідентичність. Те, як особистість відчуває себе в суспільстві, відповідає на його виклики, є соціальною ідентичністю. Так, наприклад, людина може брати на себе різні соціальні ролі: дружина та чоловік в сім'ї, учень або учениця, прихильник або прихильниця певної релігії та культури.

Ідентичність може бути явною (відкритою), коли людина має наочні риси та якості як особистість. Проте що більше ми спілкуємося з незнайомою до певного часу людиною, то більше дізнаємося про ті риси характеру, які приховують

? Зверни увагу на макіяж, який зробила дівчина. Яку ідентичність вона підкреслює?

ПОМІРКУЙ

Ярослава Могучих, відома українська легкоатлетка, так розповідає про свій всесвітньо відомий патріотичний макіяж: «Думала, як привернути більше уваги до України, щоб усі бачили, що я з України, — і я придумала мейкап у наших кольорах».

? Як ще можливо підкреслити українську ідентичність? Що б ти зробив/зробила?

ПОМІРКУЙ

Олена Пчілка — відома громадська діячка, письменниця, яка вподобала народний стиль вбрання. У XIX ст. це дивувало.

? Що, на твою думку, хотіла підкреслити своїм вбранням українська аристократка?

АФОРИЗМИ

Прочитай вислів про людину та поясни, як ти його розумієш.

«Кожна людина — це світ, який із нею народжується й помирає» (Геріх Гейне).

у собі ідентичність. Інколи після тривалого спілкування ми розуміємо, що помилилися, складаючи для себе характеристику людини з першого погляду. А чи було таке у твоєму житті?

На вході до храму давньогрецького бога Аполлона в Дельфах, згідно із записами давньогрецького письменника Павсанія, було викарбувано вислів «Пізнай самого себе». Для усвідомлення власної ідентичності ми маємо надати самі собі відповіді на запитання: «Хто я?», «Якими мають бути мої дії?», «Що є правдою?». Складно відповісти. Так, інколи люди витрачають на відповіді все життя, але цей шлях веде до самоусвідомлення та визначення власної ідентичності.

ЗАВДАННЯ

Перемалюй інфографіку в зошит і постав номери понять у відповідні кола. Що більше коло, то ширше значення має поняття. Зверни увагу: запропоновано п'ять понять, а в інфографіці є місце для чотирьох. Визнач, яке зайве, і поясни чому.

Перелік понять: 1 — людина, 2 — особистість, 3 — індивід, 4 — індивідуальність, 5 — громадянин.

ЗАВДАННЯ

Ми всі дуже різні, ми живемо в різних вимірах і маємо різні ідентичності залежно від власних поглядів та дій. Розглянь схему видів ідентичності. Наведи приклади для кожного виду ідентичності щодо себе зараз, у минулому чи майбутньому. Наприклад: я — вікова — дитина. Доповни схему ще одним видом ідентичності.

Особиста ідентичність, або самоідентичність, — це єдність і спадкоємність життєдіяльності, цілей, завдань, мотивів та життєвих установок особистості.

До речі, деякі античні історики вказують, що вислів на храмі в Дельфах був таким: «Пізнай самого себе, і ти пізнаєш богів і всесвіт». Поміркуй над його змістом.

ПІДСУМОК

Кожна людина неповторна. Вона має власну ідентичність, яка може змінюватися за різних чинників (наприклад, із часом людина переходить з однієї вікової групи до іншої).

РЕФЛЕКСІЯ

Пам'ятаєш свої п'ять іменників на початку вивчення теми? Бажаєш тепер замінити слова? А може, додати ще п'ять?

ЦІКАВО

Плем'я піраха з Амазонії не має у своїй мові займенника «я».

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Як співвідносяться поняття «людина», «індивід», «індивідуальність», «громадянин»?
2. Подивись анімацію. Обговори в парах або групах поняття, про які йдеться.
3. Яку роль у формуванні ідентичності людини відіграє її сім'я?
4. Чи можна змінити свою ідентичність?
5. Чи треба цуратися власної ідентичності?
6. Прочитай висловлювання грецького філософа Орігена: «Можливість вибору добра і зла перебуває в межах досяжності всіх і кожного». Як ти розумієш ці слова? Обґрунтуй свою думку.
7. Розглянь ілюстрацію та назви (запиши) ідентичності, які характеризують зображених осіб.

rnk.com.ua/110232

Тестові завдання
rnk.com.ua/109982

- давати визначення поняттям «цінність», «загальнолюдські та особисті цінності»;
- визначати, що є для тебе цінним, а що ні;
- розпізнавати матеріальні та духовні цінності.

Обери з «хмаринки» п'ять слів. Що вони для тебе означають?

Що ж таке цінності? Існує багато визначень цього терміна. Цінності — це те, що є особливо важливим для людини. Це гідність та честь, добро і справедливість, любов і повага. Цей перелік можна продовжувати довго. Однак

Елеонора Рузвельт демонструє англо-мовну версію Загальної декларації прав людини.

? Чому Загальна декларація прав людини (про права людини буде розповідь у наступній темі), у якій представлені перші глобально вираженні невід'ємні права, що мають усі люди, базується на загальнолюдських цінностях?

у кожної людини він свій. Що є цінним для однієї, може не відігравати важливої ролі для іншої, адже кожна людина має свої *особисті цінності*.

Загальнолюдські цінності людство формувало впродовж століть, тому вони відображають сутність людського суспільства. Отже, існують особисті та загальнолюдські цінності.

Особисті цінності поділяють на матеріальні й духовні. Без матеріальних цінностей неможливо уявити комфортне життя. Це їжа, житло, засоби праці (програміст працює за комп'ютером) та творчості (художнику потрібні мольберт, пензлики та фарби). Духовні цінності — це ідеали та переконання, якими людина керується в житті (доброта, чесність, справедливість, дружба, любов тощо).

Ми обираємо для себе особисті цінності, прислуховуючись до свого серця, душі та совісті. Кожна людина визначає, якими є її бажання і прагнення, і залежно від результатів цього вибору формується її набір цінностей.

Загальнолюдські та особисті цінності.

ЦІКАВО

Питанням цінностей займаються філософи, психологи, педагоги та інші. Існує ціла наука про цінності — аксіологія (походить від грецького слова, що перекладається як «цінність»). Це вчення про цінності, їхню природу, різновиди, взаємодії та все, що пов'язане з ними.

? Передивись анімацію. Як ти розумієш цінність життя? Поясни свою відповідь.

rnk.com.ua/110233

Цінності — сталі, але не вічні. Упродовж життя ми змінюємо свої цілі та завдання, відповідно змінюється й набір наших цінностей. У 8 класі ви будете вивчати повість Антуана де Сент-Екзюпері «Маленький принц», головний герой якої мандрує чарівними планетами та знайомиться з їхніми жителями. Особисті цінності хлопчика — повага, любов, довіра. Інколи ми думаємо, а чи змінилися б вони, якби автор вирішив написати нову повість, у якій Маленький принц — уже дорослий, чи залишився б актуальним один з основних його пріоритетів: «Ми відповідальні за тих, кого приручили». Згадай про це, коли почнеш читати твір.

Дружба — це відносини між людьми, які поєднують різні цінності: повагу, довіру, прощення та інше.

? Які ще цінності об'єднує дружба?

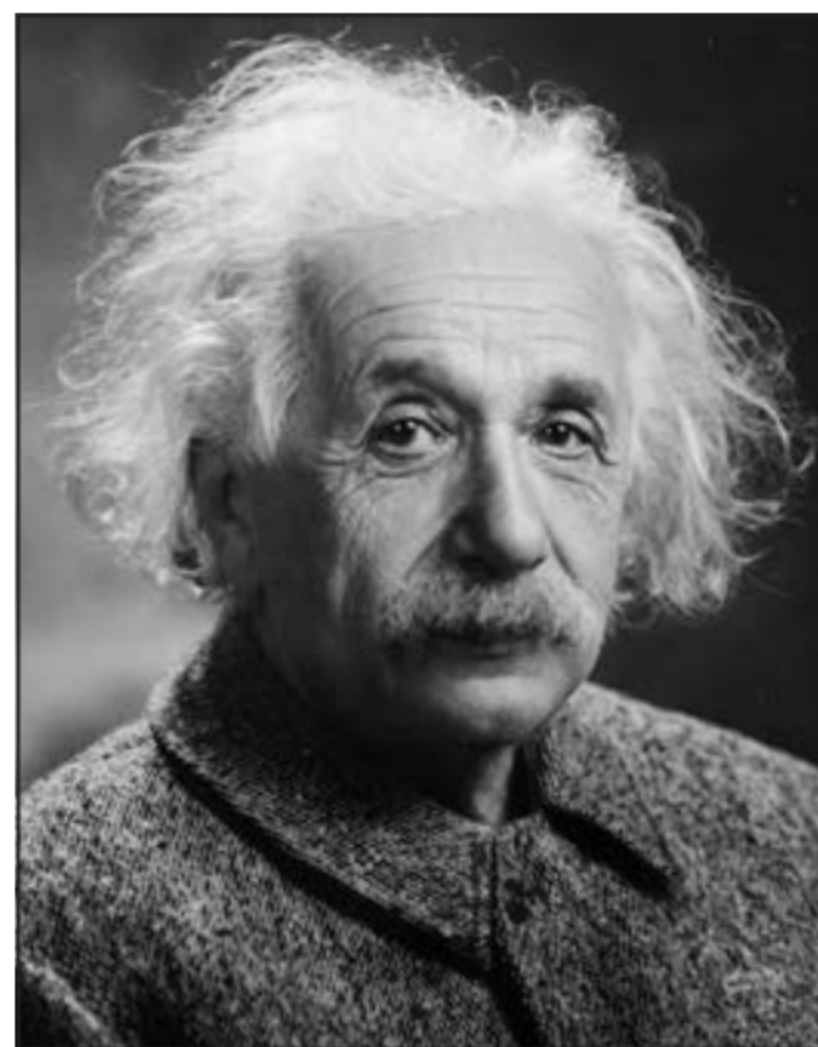
Важлива порада: навчись правильно розставляти пріоритети в житті. Подумай, чого ти прагнеш досягти впродовж цього навчального року. А через три роки, десять, двадцять років? Визначай свої цілі та завдання для подальших досягнень!

Не забувай про цінність людського життя. Піклуйся про свій стан, оскільки його дуже важко відновити. Зберігай здоров'я зараз, бо з дорос-

ПОМІРКУЙ

Альберт Ейнштейн, один із найвідоміших фізиків XX ст., Нобелівський лауреат сказав: «Життєві цінності людини — це фундамент, на якому базується все його життя».

? Як ти вважаєш, про які цінності говорив науковець?

лішанням це буде робити важче. Пам'ятай, що твій організм — цінність не лише для тебе. Твоє здоров'я важливе й для твоїх близьких.

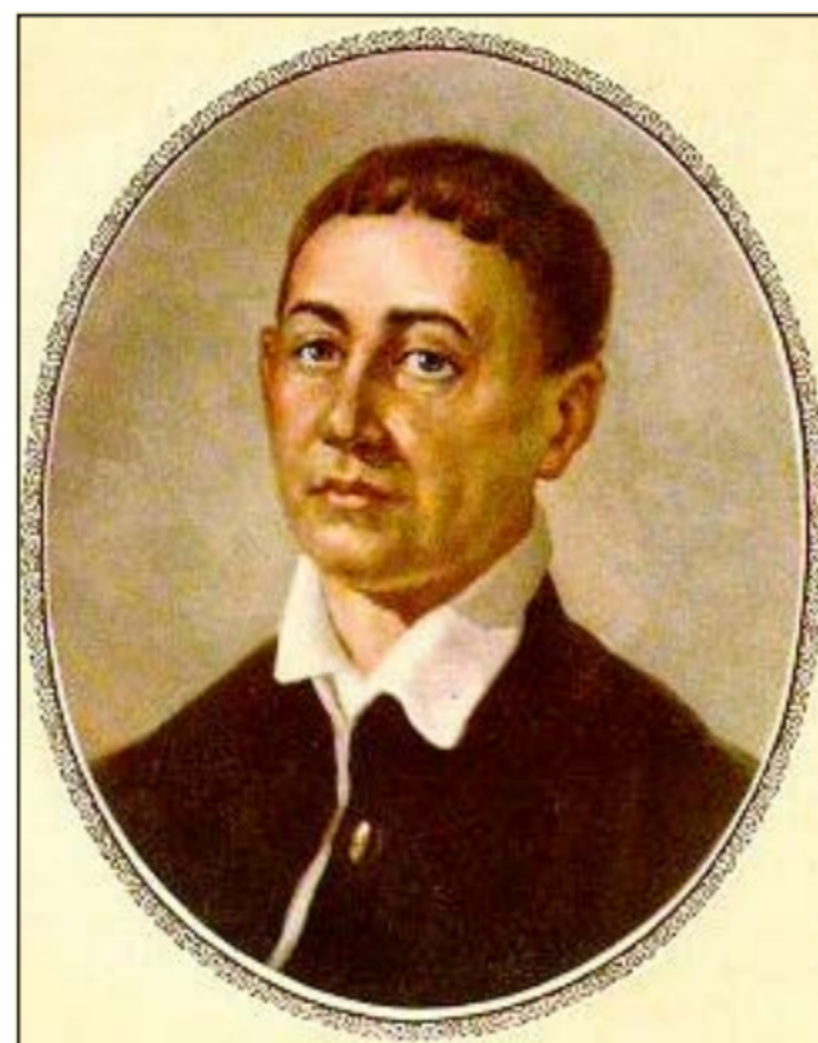
Цінності вказують шлях і дають нам силу, вони визначають сенс нашого життя та допомагають нам відчувати правду.

Життєві цінності українців та українок почали формуватися ще за часів київських та галицьких князів, а українське козацтво показало всьому світові, що наша нація — незламна. І на початку XXI ст. українці неодноразово відстоювали демократичні цінності. Визначною подією

ПОМІРКУЙ

Український філософ, богослов, поет, педагог Григорій Сковорода говорив: «Про людину мають свідчити серце та людські нахили, а не зовнішність. Дерево пізнають за плодами».

? Як цей вислів стосується цінностей? Намалюй дерево, плодами якого будуть твої цінності.

Ювілейна монета Національного банку України до 100-ліття Марії Примаченко. 2008 р.

ПОМІРКУЙ

Цінності кожного народу проявляються у творчості. Яскравим прикладом цінностей українського народу стала Марія Примаченко, українська народна художниця в жанрі «наївного мистецтва», авторка близько 800 робіт. Розгляньте роботи майстрині за додатковими джерелами інформації.

? Які цінності можна побачити у творчості Марії Примаченко?

стала Революція Гідності. У 2014 р. проти України було вчинено агресію з боку Росії, а з лютого 2022 р. вона перетворилася на широкомасштабне вторгнення. Ми бачимо зараз нашу націю як ніколи об'єднаною. Громадяни та громадянки нашої держави стали на її захист, продовжуючи традиції українського державотворення. Сили Оборони України щодня на фронті захищають українську ідентичність, а громадяни та громадянки України своєю працею, волонтерською діяльністю створюють надійний тил для наших воїнів.

Чому варто пишатися громадянством України? Ми — нація вільних воїнів-захисників, де кожен своєю працею робить внесок у майбутню перемогу.

Подумай, які цінності українців та українок пройшли крізь століття і є актуальними зараз.

ПІДСУМОК

Існують загальнолюдські та особисті цінності. Особисті цінності поділяють на духовні та матеріальні. Кожна людина самостійно визначає, що для неї є важливим. Упродовж життя цінності можуть змінюватися. Цінності визначають, хто ти є.

ПОМІРКУЙ

Психотерапевт Расс Гарріс зазначав, що цінності — це найглибші бажання нашого серця щодо того, як ми хочемо взаємодіяти зі світом, з іншими людьми та із собою. Як ти розумієш це визначення?

РЕФЛЕКСІЯ

Подивіться на слова, які ти обрав/обрала на початку уроку. Які з них, на твою думку, належать до цінностей? Чому? Що ти б додав/додала?

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Які особисті цінності є найважливішими для тебе? Поясни чому.
2. Сформулюй свої цілі на наступні п'ять років. Визнач перелік завдань, які треба виконати для досягнення цих цілей.
3. Напиши коротке (до п'яти речень) есе за темою «Чому для мене громадянство України є важливою цінністю?».
4. Австрійський психолог Віктор Франкл, який пройшов через нацистський концтабір, написав: «У людини можна забрати все, окрім її останньої свободи — свободи обирати власне ставлення до будь-яких обставин, обирати власний шлях». Як ви розумієте ці слова?
5. Переглянь сучасний український фільм (на вибір). Якими є особисті та громадянські цінності головних героїв?
6. Подивись анімацію. Чи притаманні наведені цінності тобі, твоїм друзям, твоєму оточенню, українцям? Обговори питання з сусідом чи сусідкою по парті або з усім класом.
7. Складіть таблицю, розподіливши за видами (духовні, матеріальні) особисті цінності з переліку. Додай до таблиці власні приклади особистих цінностей.

Особисті цінності: їжа, добро, справедливість, житло, засоби праці, дружба, любов...

rnk.com.ua/110234

Тестові завдання
rnk.com.ua/109983

§ 4. Практичне заняття.

Активна громадянська позиція

ПІСЛЯ ЦЬОГО УРОКУ ТИ БУДЕШ:

- розуміти, що таке активна громадянська позиція;
- діяти як активний громадянин чи громадянка.

А чи знаєш ти, як важливо, коли людина усвідомлено бере участь у житті суспільства? Це і є активною громадянською позицією.

У Загальній декларації прав людини, прийнятій Організацією Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 р., зазначається, що кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому можливий вільний і повний розвиток особистості. Тобто громадянин чи громадянка, який живе в демократичній державі, має бути господарем власного життя та завжди відповідально ставитися до виконання громадянських обов'язків.

Активна громадянська позиція — це набута якість, вона розвивається і вдосконалюється впродовж життя та змінюється залежно від умов, у які потрапляє особистість.

Розглянемо декілька ситуацій і визначимо, чи є такі дії активною громадянською позицією, та спробуємо дати відповіді на поставлені запитання.

Ситуація 1. У багатьох закладах освіти, торговельних центрах та офісах можна побачити контейнери для збирання пластикових кришечок. Мета збору — закупівля якісних турнікетів для підрозділів Сил Оборони України, що перебувають на передовій або висуваються на фронт.

Чи може маленька кришечка щось змінити в забезпеченні турнікетами воїнів?

ЦІКАВО

Індійський лісник Джадав Паєнг понад 40 років саджав дерева і перетворив пустельний острів на ліс, який зараз налічує понад 1,5 млн дерев і займає понад 560 га.

Ситуація 2. У великих і малих громадах України активні громадяни вивчають рівень доступності закладів та установ для маломобільних громадян і громадянок самотійно або об'єднуючись у громадські організації, домагаються від влади та соціально відповідального бізнесу встановлення пандусів, спеціальних ліфтів тощо.

Чи потрібно захищати права маломобільних громадян та громадянок тим, хто не належить до цієї групи, чи варто виявляти активність у розв'язанні інших життєво необхідних питань?

ВИЗНАЧЕННЯ

Маломобільні групи населення — люди, що відчують труднощі в самотійному пересуванні, отриманні необхідної інформації або орієнтуванні в просторі. До маломобільних груп населення належать особи з інвалідністю, люди з тимчасовим порушенням здоров'я, вагітні жінки, літні люди, люди з дитячими візками (Міністерство економіки України).

Ситуація 3. У багатьох містах України до цього часу не визначені місця для виходу домашніх тварин (наприклад, собак). Із ними часто гуляють у міських парках або просто на вулицях.

Чи варто прибирати за твариною, якщо влада громади не забезпечила спеціально обладнані місця для прогулянок?

ЦІКАВО

Перебування тварин у громаді регулюється законодавством як на державному (наприклад, стаття 9 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження»), так і на місцевому (у громаді мають діяти нормативні документи, як-от правила утримання собак та котів) рівнях.

На сторінках цього підручника та уроках з громадянської освіти у 8 класі ти дізнаєшся більше про соціальну активність громадян.

РЕФЛЕКСІЯ

Охарактеризуй людину, яка посідає активну громадянську позицію.

ЗАВДАННЯ

Подумай, як ти можеш проявити свою активну громадянську позицію. Розкажи про це вчителю / вчительці та друзям.

ТЕМА 2. **УКРАЇНА — ДЕМОКРАТИЧНА ДЕРЖАВА**

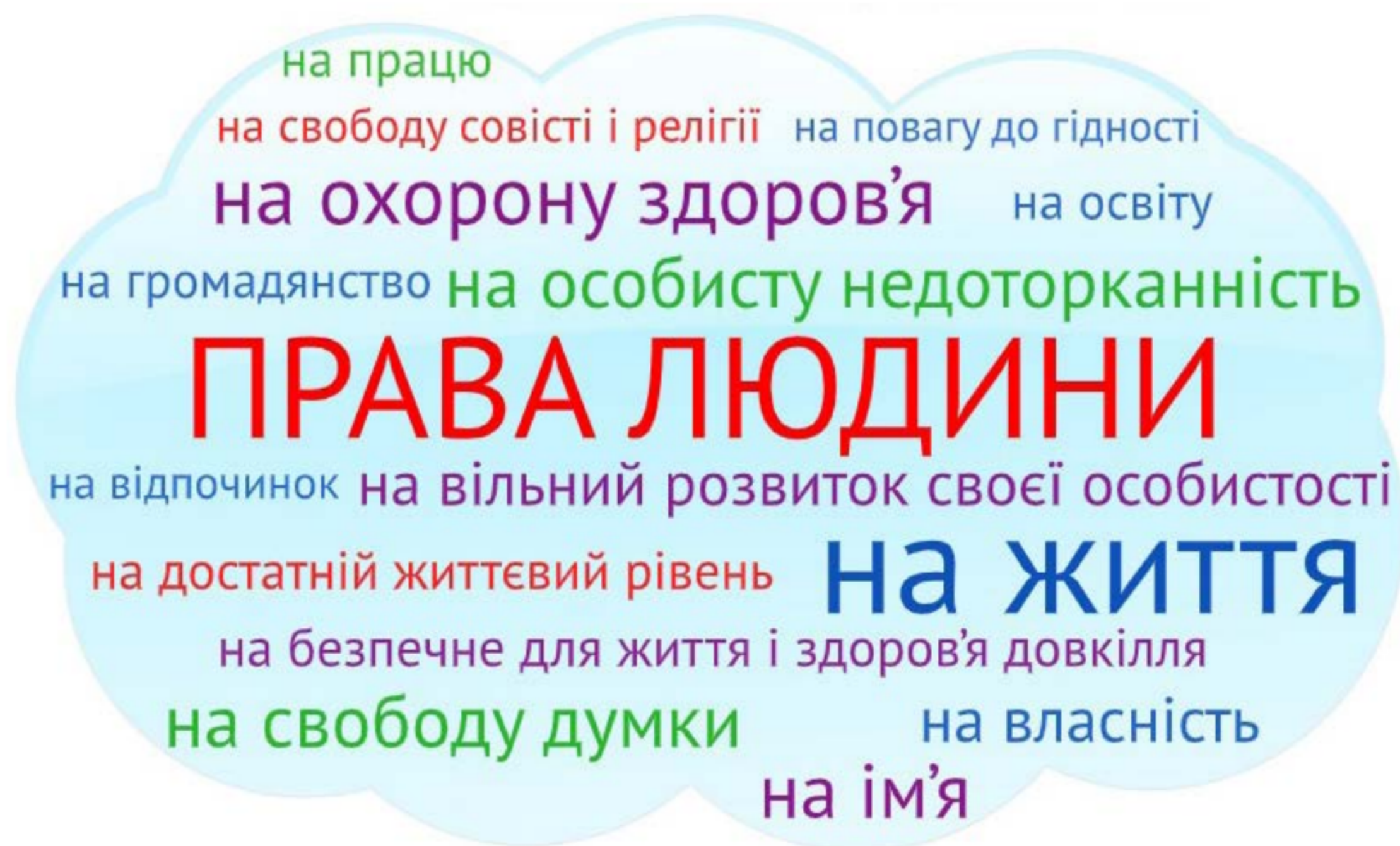
§ 5. Права і свободи людини

ПІСЛЯ ЦЬОГО УРОКУ ТИ НАВЧИШСЯ:

- розрізняти права і свободи людини;
- визначати, що сфера прав людини — це відносини людини й держави;
- розуміти, чому деякі групи людей потребують особливої уваги (жінки, діти, особи з інвалідністю та інші), і те, що права і свободи людини загальні та універсальні й не залежать від місця перебування людини;
- робити висновок про роль прав і свободи людини в нашому житті.

МОТИВАЦІЙНА ВПРАВА

Розглянь «хмаринку слів» і вибери три найважливіші для себе права. Чи легким був для тебе вибір? Чому?

Як ти вважаєш, яким є найбільше досягнення суспільства у ХХ ст.? Може, винахід комп'ютера або атомної енергії? Варіантів багато, але, мабуть, найбільшим досягненням цього часу стали права і свободи людини.

ЦІКАВО

10 грудня у світі відзначають День прав людини. Це міжнародне свято виникло за пропозицією Генеральної Асамблеї ООН на честь ухвалення Загальної декларації прав людини в 1948 р.

Коріння сучасних поглядів на права і свободи людини сягає стародавніх міфів і релігійних учень. Ще тисячі років тому люди говорили про рівність і цінність людського життя. Пригадайте стародавніх правителів — вавилонського царя Хаммурапі та перського царя Кіра, які у своїх законах писали про рівність перед законом, а давньогрецькі філософи й давньоримські правознавці порушували питання захисту громадян.

Сучасне розуміння прав і свобод людини виникло в середньовіччі в часи Відродження та Просвітництва. Розвиток прав і свобод людини пройшов через події Американської та Французької революцій, світові війни XX ст. Саме жахи Другої світової війни спричинили юридичне оформлення прав людини. 10 грудня 1948 р. ООН прийняла перший документ універсального характеру — Загальну декларацію прав людини. Відтоді кількість міжнародних документів, що закріплюють права і свободи людини, збільшується. А історія розвитку прав і свобод людини знайшла відображення в поколіннях прав людини.

Логотип прав людини, що був оприлюднений у Нью-Йорку 23 вересня 2011 р. Автором логотипа є сербський графік Предраг Стакич.

? Чому художник зробив символом поєднання силуетів руки та птаха?

Пригадай міф про Прометея — титана з давньогрецької міфології, що подарував людям вогонь.

? Поміркуй, чому міф про Прометея став підґрунтям прав людини.

Фрагмент клинописного тексту зі стели із законами Хаммурапі. З історії стародавнього світу тобі відомо про вавилонського царя Хаммурапі, одним з досягнень якого було прийняття писемного Кодексу законів. У ньому було визначено певні права та обов'язки людей.

? Чому Кодекс законів Хаммурапі вважають основою (передумовою) прав і свобод людини?

Концепція прав і свобод людини опирається на багато цінностей, серед яких виділяють людську гідність та рівність. Людська гідність притаманна людині від народження та підкреслює, що людина є людиною незалежно ні від чого і з нею мають поводитися гідно. А рівність у сучасному світі розглядають як рівність прав (усі люди мають однакові права) та рівність перед законом.

ЦІКАВО

Основні документи у сфері прав і свобод людини:

- Загальна декларація прав людини 1948 р. (Міжнародний білль про права людини);
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. (забезпечення громадянських і політичних прав);
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права 1966 р. — забезпечення економічних, соціальних та культурних прав.

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ЕТАПИ РОЗВИТКУ

Покоління прав людини	Характеристика	Період	Права
Перше покоління	Розглядали межі втручання влади у сфери громадянського суспільства й особистого життя	Кінець XVIII — початок XIX ст.	• Право на життя; • право на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла; • право на свободу пересування та вільний вибір місця проживання; • право на свободу думки і слова; • право на свободу світогляду і віросповідання тощо
Друге покоління	Боротьба за покращення соціально-економічного становища та культурного рівня	Початок XIX — друга половина XX ст. (завершення Другої світової війни)	• Право на власність; • право на працю; • право на страйк; • право на відпочинок; • право на соціальний захист; • право на житло; • право на охорону здоров'я
Третє покоління	Колективні права або «права солідарності»; охоплює колективні права народів або суспільства	Друга половина XX ст. (завершення Другої світової війни) — сучасність	• Право на власну національну культуру, мову, незалежну національну державу; • право на користування спільним спадком людства; • право на мир; • право на здоров'я та безпечне довкілля; • права жінок; • права дитини

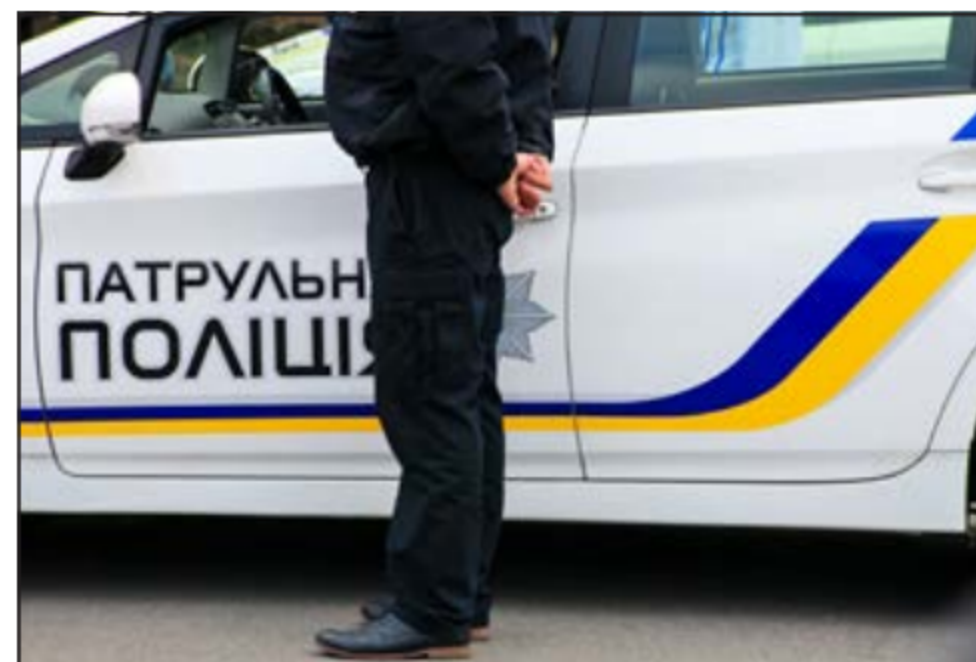
Покоління прав людини	Характеристика	Період	Права
Четверте покоління (незавершене)	Відбувається становлення прав людини, пов'язане з науковими відкриттями	XXI ст.	• Право на евтаназію (добровільне припинення життя); • право на зміну статі; • право на трансплантацію органів; • право на доступ до інтернету тощо

Отже, що таке права і свободи людини? Спочатку потрібно визначити, що сфера прав людини — це відносини людини й держави. Тобто звичайна людина не може порушити права іншої, якщо вона не представляє державу. Це може бути сфера адміністративного або кримінального права, але не сфера прав людини. Тільки в тому разі, якщо людина або організація виконує функції держави, ці порушення або дії належать до прав людини.

Визначимо, що ж таке права, а що — свободи.

Права — це обов'язки влади щодо кожного з нас. Причому це так звані активні обов'язки, які влада має виконувати ще до того, як до неї звернуться. Наприклад, це право на освіту.

А свободи — це заборони для влади втручатися в ті чи інші області нашого життя. Наприклад, свобода слова — це право людини або групи людей вільно висловлювати власну думку, за що їх не переслідують. Свобода зібрань — це право проводити мітинги й демонстрації,

Дії поліціанта, чиновника або державної установи, коли вони виконують свою роботу, належать до прав людини.

Обов'язок влади — створити систему освіти, що передбачає наявність будівлі, де навчатимуться діти, оплату комунальних платежів, підготовку вчителів та оплату їхньої праці та все інше, що потрібно для забезпечення виконання права на освіту.

Відповідно до міжнародного законодавства, забезпечення права на освіту потребує тільки початкової освіти, а в нашій державі право на освіту гарантує загальну середню освіту (стаття 53 Конституції України).

збиратися з друзями на природі або в приміщенні. І в більшості випадків жодного дозволу на це не потрібно.

Отже, якщо ти маєш на щось право, то влада зобов'язана його забезпечити, а якщо є свободи — то держава має утримуватися від будь-яких дій.

Проте права і свободи людини не слід сприймати як можливість робити що заманеться. Існують певні обмеження, пов'язані з безпекою людей та іншими чинниками. Так, тобі не дозволять проводити зібрання на автомобільному перехресті, адже це становить небезпеку для тебе та інших людей. Крім того, не всі права держава здатна забезпечити. На жаль, не завжди держава може гарантувати право на життя.

Права і свободи людини загальні та універсальні й не залежать від того, де перебуває людина. Вони відображають основні потреби людини, без яких люди не можуть жити, зберігаючи людську гідність. Тому міжнародне право у сфері прав людини визначає лише мінімальний стандарт

захисту прав людини. Проте визнаний світовою спільнотою мінімум кожна держава може збільшити. Так, забезпеченням права на освіту є початкова освіта, проте в нашій державі обов'язком є повна загальна середня освіта. У Японії обговорюють питання про обов'язкову вищу освіту. У системі освіти восьми країн тривалість обов'язкової освіти становить дев'ять років.

Від народження людина має величезну кількість прав і свобод. А чи є обов'язки в немовляти?

ВИЗНАЧЕННЯ

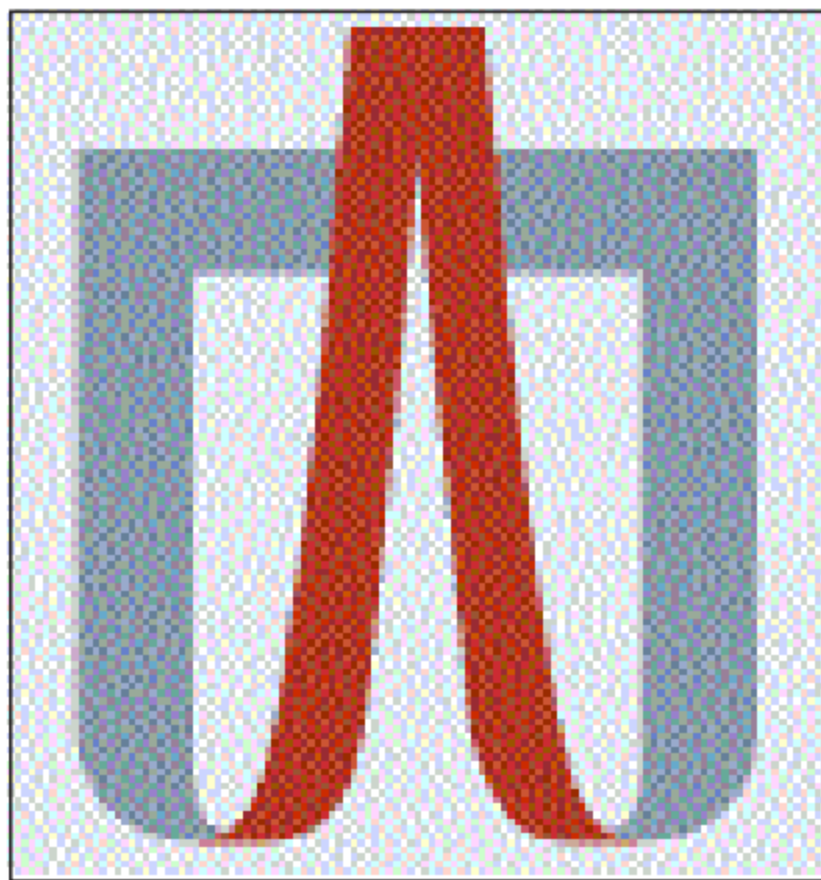
Правозахисники й правозахисниці — особи, які захищають права людини всіма мирними засобами без дискримінації.

Відомий польський правозахисник Марек Новіцький говорив, що в демократичному суспільстві права і свободи людини визначають кордони влади більшості. Як ти розумієш цей вислів?

Петро Григоренко — український правозахисник, дисидент і генерал-майор, один із засновників Української Гельсінської спілки. Він виступав на захист депортованих народів (кримських татар та інших). За правозахисну діяльність П. Григоренка розжалували в рядові й позбавили всіх державних відзнак. Він був заарештований і перебував у радянських таборах.

? Поміркуй, чому радянська влада боролася з правозахисниками.

Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ) — найбільша асоціація правозахисних організацій України. Спілка об'єднує 26 правозахисних недержавних організацій. Метою діяльності УГСПЛ є захист прав людини.

? Як ти вважаєш, чи потрібна така організація нашій державі?

ЦІКАВО

Медаль, якою нагороджують лауреата/лауреатку Нобелівської премії.

Нобелівську премію присуджують щороку за видатні наукові дослідження, революційні винаходи або значний внесок у культуру чи розвиток суспільства: відкриття в галузі фізики, хімії, фізіології або медицини, літератури, а також особливі досягнення перед людством у справі миру (Нобелівська премія миру). У 2022 р. Нобелівську премію миру здобули три громадські організації. Серед нобелівських лауреатів 2022 р. був український Центр громадянських свобод.

? Як ти вважаєш, чому Нобелівську премію миру отримали правозахисні організації?

«Усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах» — так починається стаття 1 Загальної декларації прав людини. Проте деякі групи людей потребують особливої уваги — це жінки, діти, особи з інвалідністю та інші. Діти через психофізичні особливості розвитку потребують додаткового піклування, зокрема в правовому полі. Тому існують Конвенція про права дитини та Декларація прав дитини, у яких прописані права дитини. Україна ратифікувала Конвенцію про права дитини в 1991 р.

ЦІКАВО

Дитячий фонд ЮНІСЕФ (англійською United Nations Children's Fund, UNICEF) — спеціалізована структура ООН, світовий лідер, який просуває та захищає права дітей у 190 державах.

ПІДСУМОК

Права і свободи людини відображають основні потреби, без яких люди не можуть жити, зберігаючи гідність. Основою концепції прав людини є те, що владі дозволено тільки те, що допускає закон, а людині — усе, що не заборонене законом. Окремі групи людей потребують особливого піклування (жінки, діти, особи з інвалідністю та інші), що знайшло відображення в документах із прав дитини.

РЕФЛЕКСІЯ

Уяви, що тобі запропонували зобразити одне з прав людини у вигляді символу. Що ти намалюєш?

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Що таке права людини?
2. Яку роль відіграють права і свободи людини в житті?
3. Назви групи людей, які потребують особливої уваги. Чому це так?
4. Як у сучасному світі розглядають людську гідність і рівність?
5. Перейдіть за покликанням і розгляньте плакат. У 1991 р. Україна ратифікувала Конвенцію про права дитини, а у 2001 р. був прийнятий Закон України «Про охорону дитинства». Чому приділяється така увага дітям?
6. Декларацію прав дитини прийняли в 1959 р., а Конвенцію про права дитини — у 1989 р. Як ти вважаєш, чому існує така велика різниця між датами появи документів?

rnk.com.ua/109348

Тестові завдання
rnk.com.ua/109984

§ 6. Україна — демократична держава. Історія українського народовладдя

ПІСЛЯ ЦЬОГО УРОКУ ТИ НАВЧИШСЯ:

- орієнтуватися в етапах становлення української демократичної держави;
- називати органи державної влади в Україні;
- висловлювати власні погляди та переконання щодо демократії в Україні з урахуванням власного досвіду, різних видів інформації.

МОТИВАЦІЙНА ВПРАВА

1. Вибери один із кольорів: зелений, синій, жовтий.
2. Вибери одну фігуру: круг, трикутник, квадрат.
3. Вибери одну кольорову фігуру: зелений трикутник, жовтий квадрат, синій круг.

Чи збіглися обраний тобою колір і фігура? Чи завжди твій вибір повністю відповідає твоїм уподобанням?

Ти вже знаєш слово «демократія». Пропонуємо тобі помандрувати в часі та повернутися в далеке минуле, до Давніх Афін.

Ми — на агорі — центральній площі величних Афін. Ця ринкова площа також була місцем зібрання громадян і центром суспільного життя. У Давніх Афінах діяло демократичне правління. Усі найважливіші питання життя приймали громадяни на народних зборах.

Народні збори на агорі.
Сучасний малюнок.

Демократія — давньогрецьке слово, що є злиттям двох понять: «демос» — народ і «кратос» — влада. Демос — простий народ — виборов право на управління Афіноською державою в тривалій боротьбі з аристократами — знатними людьми. Отже, демократія — це народовладдя. Її батьківщиною вважають Афіни.

У Давніх Афінах народне голосування проводили за допомогою глиняних черепків, де писали ім'я людини, яку вважали небезпечною для держави. Цей спосіб голосування мав назву остракізм («суд черепків»).

? Чи можна вважати остракізм проявом демократії?

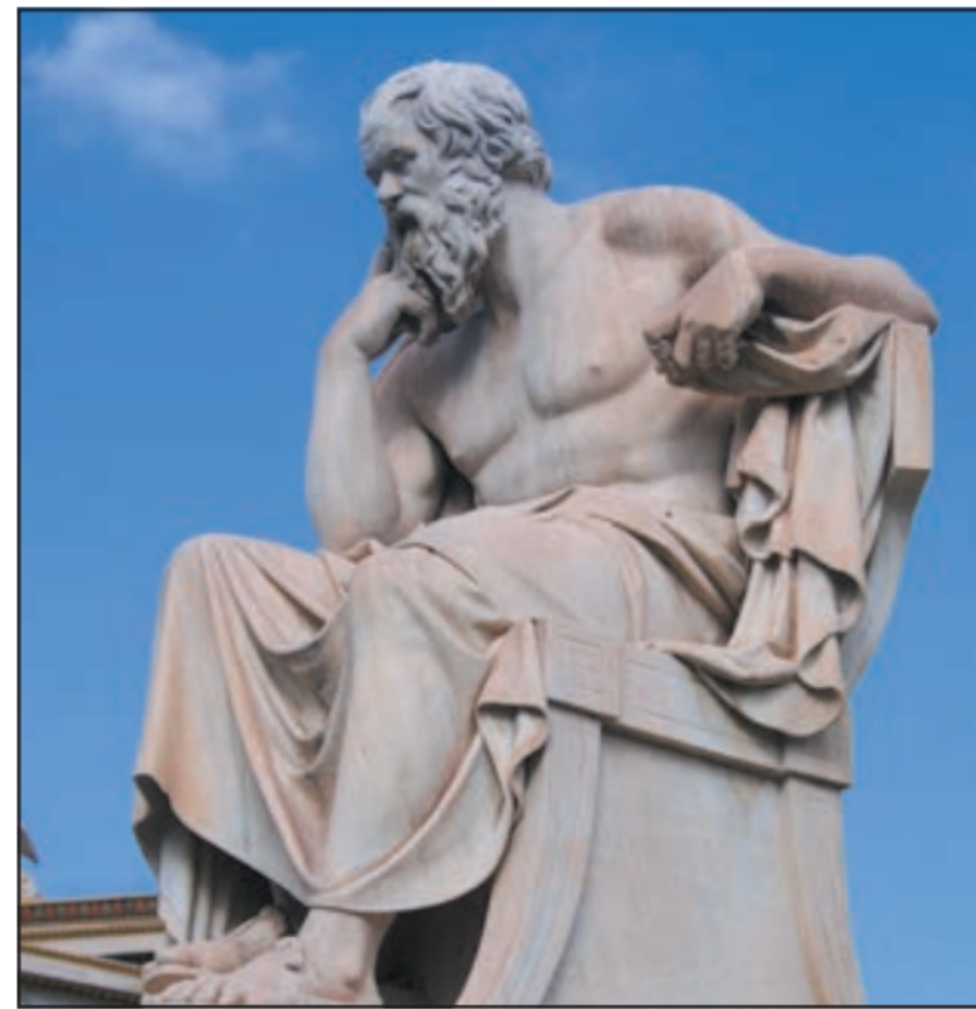

ЦІКАВО

Чи завжди афінська демократія була справедливою?

У 399 р. до н. е. давньогрецький філософ Сократ постав перед народним судом Афін за обвинуваченням у поклонінні хибним богам і відмові від державної релігії. Суд засудив його до страти.

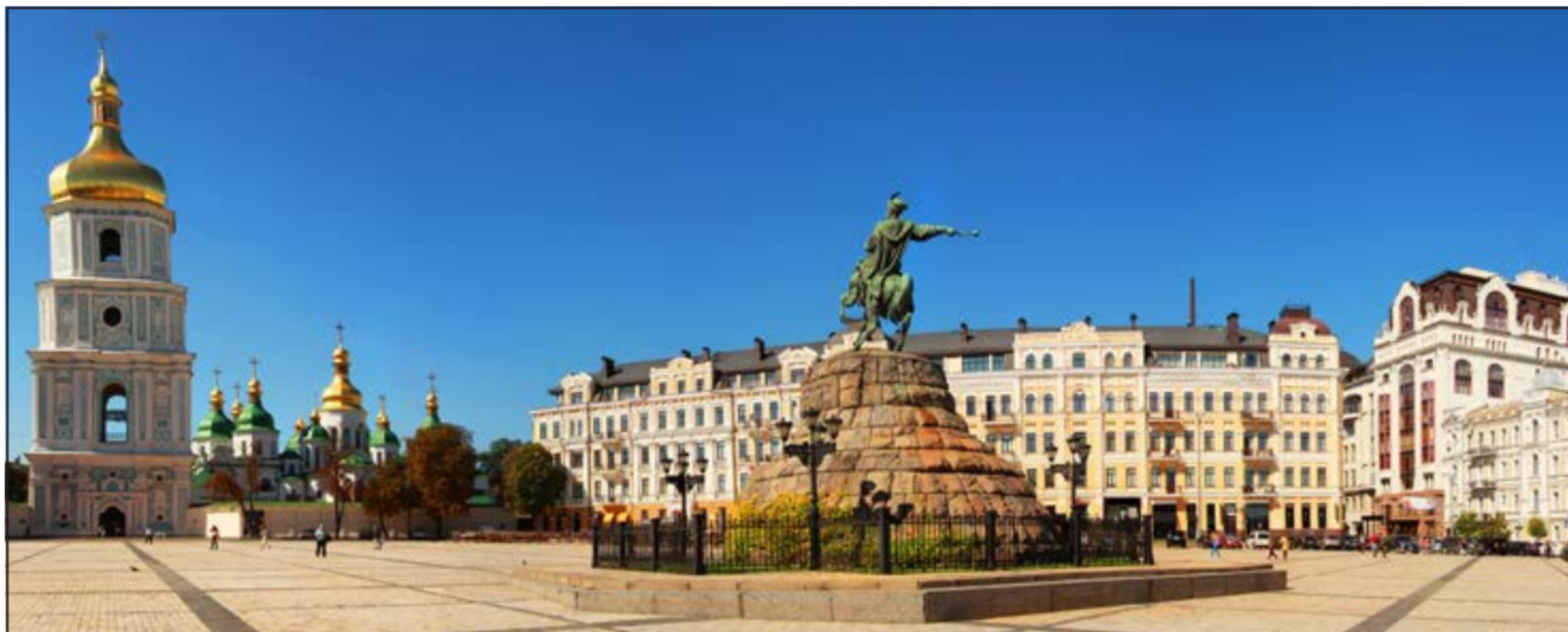
Пам'ятник Сократу
біля Національної академії
Греції в Афінах.

Перенесемося на терени українських земель Княжої доби, часів Русі-України. Тоді наші предки обговорювали найважливіші справи на загальних зборах, які називали віче. На вічі вирішували питання війни і миру, податків і розбудови міст, навіть виганяли чи запрошували князів. Так, у 1113 р. кияни запросили до Києва князя Володимира Мономаха. А в невеликих містах і поселеннях на вічі вирішували питання місцевого управління.

ПОМІРКУЙ

Софійська площа утворилася на місці, де князь Ярослав Мудрий в XI ст. розбив печенігів і побудував Софійський собор. За часів Русі площа була місцем проведення віча, пізніше — ярмарків. У буремне XX ст. на

Софійська площа в Києві. Сучасний вигляд.

Софійській площі проголосили Злуку (об'єднання УНР і ЗУНР у соборну Україну). Саме звідси розпочався «Живий ланцюг», що з'єднав Київ та Львів.

? Як ти вважаєш, чому через тисячі років на Софійській площі продовжують відбуватися віча? Чи можна вважати віче проявом демократії?

Мандруємо часом далі. Тепер поринемо в часи існування Запорозької Січі — колисанки козацької демократії. Усі

Військова рада на Січі. Діорама (фрагмент). Музей історії запорозького козацтва на острові Хортиця (Запорізька область). Художник М. Овечкін.

Остання рада в Січі. Художник В. Ковальов. Середина XIX ст.

? Опиши, що ти бачиш на картинах. Чи була, на твою думку, військова рада в Січі прообразом українського парламенту?

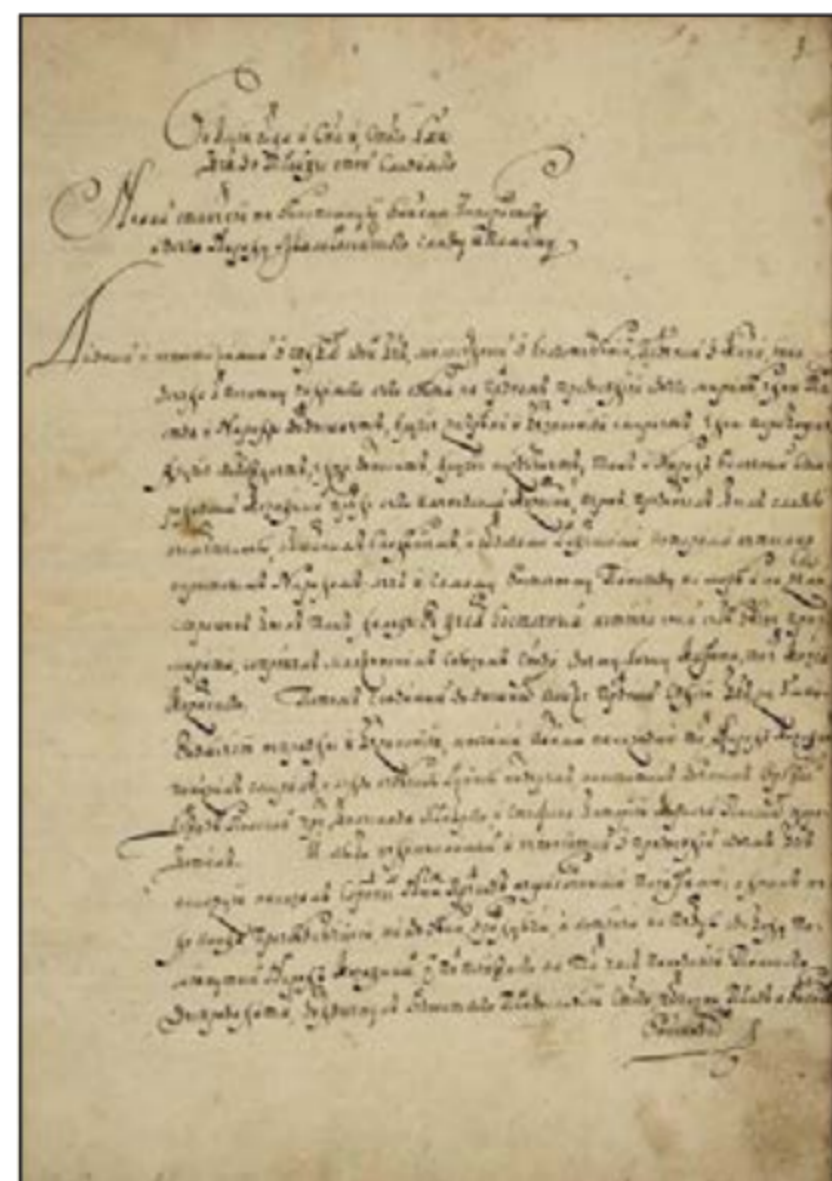
основні питання із життя Січі обговорювали та вирішували на військовій раді, куди збиралися всі козаки. Військова рада обирала й скидала гетьманів і козацьку старшину, вирішувала всі питання внутрішньої та зовнішньої політики. За переказами, кожен козак мав право голосу, а голосували вони, підкидаючи свої шапки догори. Саме на такій козацькій раді в 1648 р. було обрано гетьманом Богдана Хмельницького — творця Української козацької держави, яка успадкувала цей демократичний принцип. Проте невдовзі українські землі знов опинилися у складі інших держав.

ПОМІРКУЙ

«Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького», відомі як «Конституція Пилипа Орлика» — документ, що визначав відносини між гетьманом і старшиною, основи устрою України та права й обов'язки людей різних станів. Це одна з найперших Конституцій у світі.

? Чому Конституція Пилипа Орлика побудована на демократичних традиціях у період абсолютних монархій?

Перша сторінка Конституції Пилипа Орлика латиною. Оригінал зберігається в Національному архіві Швеції.

Акт Злуки, або Велика Злука, — урочисте оголошення 22 січня 1919 р. на Софійській площі в Києві універсалу про об'єднання УНР і ЗУНР у соборну Україну.

У 1917 р., на початку Української революції, у Києві було створено Українську Центральну Раду — національний парламент України, який визначив у своїх законах (універсалах) демократичну форму правління своєї держави — Української Народної Республіки (УНР). На українських землях, що входили до складу Австро-Угорської імперії, було створено Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР), яка одразу оголосила про прагнення об'єднатися з УНР у єдину Українську демократичну державу. Однак тоді незалежність України зберегти не вдалося, її територію поділили чотири сусідні держави.

Понад 70 років Україна не мала власної державності, але нарешті 24 серпня 1991 р. здобула незалежність. Верховна Рада України прийняла Акт проголошення незалежності, який 1 грудня 1991 р. було підтверджено на всеукраїнському референдумі. Це знову засвідчило народовладдя українського народу, адже референдум є публічним голосуванням,

Бюлетень для голосування на референдумі 1991 р., що містив Акт проголошення незалежності України. У референдумі взяли участь 84,18 % населення України. Із них 90,32 % проголосували за незалежність України.

під час якого громадяни й громадянки висловлюють думку з того чи іншого питання.

Україна є демократичною державою. Відкриємо наш Основний Закон — Конституцію України. Згідно зі статтею 5 право визначати й змінювати конституційний лад в Україні належить тільки народові. А стаття 6 проголошує, що «державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову». Єдиним органом законодавчої влади є Верховна Рада України. Виконавча влада під керівництвом Кабінету Міністрів України забезпечує їх виконання. Судова влада здійснює контроль за дотриманням законів.

ЦІКАВО

Поділ влади — демократичний принцип, згідно з яким державна влада має бути розподілена на три незалежні одна від одної. Поділ влади запропонували англійський філософ Джон Лок і французький філософ-просвітник Шарль-Луї де Монтеск'є. Уперше в історії поділ влади було реалізовано в Конституції США 1787 р.

Громадяни й громадянки України реалізують своє право на представницьку демократію через обраних представників: Президента — гаранта Конституції України, депутатів Верховної Ради України та місцевих рад. Водночас право на

Україна		
Президент України — гарант Конституції України		Судова
Законодавча	Виконавча	
Верховна Рада України	Кабінет Міністрів України	Конституційний Суд України Верховний Суд України
		

участь в управлінні державними справами громадяни й громадянки можуть реалізувати шляхом прямої демократії — участі у зборах, виборах і референдумах.

ПОМІРКУЙ

Як ти розумієш вислів сучасної української поетеси Ліни Костенко «І якби кожен усвідомив, що держава — це він, то досі у нас вже була б достойна держава...»?

Виняткове місце в житті суспільства посідає громадське самоврядування, яке опікується питаннями місцевого значення. Для вирішення цих питань можуть створювати органи громадського самоврядування (ради, комітети, управління, відділи). І у твоєму закладі освіти існують органи громадського самоврядування: педагогічна рада, загальні збори учасників та учасниць освітнього процесу (батьки, педагогічний колектив, учнівство), а також учнівське самоврядування. Його створюють з ініціативи дітей, які навчаються в цьому закладі освіти. Воно передбачає самостійну діяльність учнів та учениць. Проте головними завданнями учнівського самоврядування є захист і підтримка прав і свобод учнів та учениць.

ЗАВДАННЯ

Стаття 5 Конституції України: «Україна є республікою. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами. Ніхто не може узурпувати державну владу». «Узурповано» — означає захоплено, взято в руки однією людиною або групою людей. Як ти розумієш зміст статті 5 Конституції України?

Важливо розуміти, що основна цінність демократії — можливість забезпечити дотримання прав і свобод людини.

ПІДСУМОК

Український народ подолав тривалий шлях становлення як власної державності, так і розвитку демократії. Із давніх-давен нам притаманне народовладдя. І сучасна система влади базується на традиціях наших предків.

РЕФЛЕКСІЯ

Якими мають бути вибори в демократичній державі, на твою думку?

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Що таке демократія?
2. Як пов'язані демократія та права людини?
3. Що таке референдум?
4. Кого обирають громадяни й громадянки України?
5. Як громадяни й громадянки можуть реалізувати своє право на участь в управлінні державними справами?

Конституція України — Основний Закон України. Ухвалена 28 червня 1996 р. Розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина».

? Як ти думаєш, чому поєднали права, свободи та обов'язки людини та громадянина в одному розділі?

Тестові завдання
rnk.com.ua/109985

§ 7. Чому громадянська участь важлива. Громадянська відповідальність

ПІСЛЯ ЦЬОГО УРОКУ ТИ НАВЧИШСЯ:

- розуміти, що таке громадянська активність, виборче право;
- розрізняти дитячі й молодіжні громадські організації;
- визначати, як від твоїх дій може залежати добробут громади;
- робити висновок про роль молодіжної ради, учнівського самоврядування у вирішенні суспільних справ.

МОТИВАЦІЙНА ВПРАВА

Назви п'ять якостей ідеального лідера/лідерки для себе. Поміркуй, яких із цих якостей бракує тобі.

Чи зобов'язані громадяни й громадянки брати участь в управлінні державою? Звичайно, так, адже вони мають побудувати таку державу, в якій буде комфортно жити їм і їхнім дітям.

Визначимо, що таке громадянська активність. Це активність людей, направлена на розв'язання суспільних проблем, під час якої активісти співпрацюють з іншими людьми. Щодня ми спілкуємося з однокласниками, друзями, сусідами. Але інколи нас об'єднує бажання вирішити певні питання, змінити ситуацію, яка нас зачіпає. І саме це нас об'єднує, заохочує взаємодіяти.

Магатма Ганді — індійський національний герой, філософ, політичний діяч. Він просував філософію ненасильницького опору, яка вплинула на рухи прихильників мирних змін у світі.

? Чому ідеї ненасильницького опору здобули підтримку у світі?

Революція на граніті — акції громадянських ненасильницьких протестів молоді (переважно студентства) у Києві в жовтні 1990 р. на Майдані Незалежності (тоді площа Жовтневої революції). Наслідком протестів, зокрема голодування, стала відставка голови Ради Міністрів УРСР і виконання низки вимог молоді.

? Чому акцію молоді назвали революцією?

В історії України є чимало прикладів волелюбності нашого народу. У 1990 р. студентство вийшло на центральний майдан Києва, розпочавши Революцію на граніті. У 2004 р. український народ не погодився з фальсифікацією виборів Президента України й піднявся на протести. Саме така форма громадянської участі є політичною. Ця подія дістала назву Помаранчевої революції. А у 2014 р. український народ підтвердив свій демократичний шлях розвитку подіями Революції Гідності. І зараз десятки тисяч наших захисників і захисниць боронять українську державність.

Революція Гідності (Євромайдан) — масштабні протести в Україні, що тривали від 30 листопада 2013 до лютого 2014 р.

? Чому події дістали таку назву?

Віковий ценз — вікове обмеження виборчого права громадян, встановлене на законодавчому рівні.

ЦІКАВО

Віковий ценз виборців у різних країнах різний і може змінюватися. Тривалий час у європейських країнах брати участь у виборах могли громадяни й громадянки від 21 року. Зменшення вікового цензу відбулося у 70—80 рр. ХХ ст. У наш час для участі у виборах у Швейцарії та Японії потрібно досягти 20 років.

Коли тобі виповниться 18 років і ти станеш повнолітнім/повнолітньою, то зможеш реалізувати своє виборче право, тобто прийти на виборчу дільницю та обрати серед гідних кандидатів і кандидаток Президента України, склад Верховної Ради України, сільського або міського голову, представництво місцевих рад. А можливо, із часом ти й сам/сама вирішиш висунути свою кандидатуру на ці посади.

Уже зараз ти можеш вступити до дитячих і молодіжних громадських організацій. Зверни увагу на те, що учасниками дитячих громадських організацій можуть бути особи віком від шести до 18 років, а молодіжних — від 14 до

? Як ти вважаєш, чому щодо дитячих організацій запроваджені вікові обмеження?

35 років. Якщо дитині ще не виповнилося десяти років, то вступити до дитячої громадської організації вона може лише за письмової згоди батьків або осіб, що їх замінюють.

Чим можна займатися в таких громадських організаціях? На тебе чекає багато справ: захист прав і свобод людини, турбота про тварин і природу, розвиток освіти, культури й молодіжної політи-

ки в Україні. Насправді достатньо проблем потребує вирішення, головне працювати над цим спільно, у взаємодії.

ЦІКАВО

Діяльність громадських організацій регулює Закон України «Про громадські об'єднання». У ньому зазначено:

«1. Громадське об'єднання — це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів.

2. Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка.

3. Громадська організація — це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи.

4. Громадська спілка — це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи».

Дізнайся, чи є у твоїй громаді молодіжна рада. Якщо є, запитай у її голови, чим ти можеш допомогти її діяльності. А якщо такої ради немає, ініціюй перед органами місцевого самоврядування її створення.

До речі, про самоврядування. Чи є у твоєму закладі освіти позитивні приклади діяльності учнівського парламенту? Чи проходять вибори його лідерів? Будь активним учасником / учасницею вирішення справ у своєму закладі освіти, адже це чудовий старт для того, щоб надалі займатися справами громади своєю участю в роботі органів місцевого самоврядування.

Молодіжну раду створюють при органах місцевого самоврядування з молоді, яка проживає в цій місцевості, для консультування, розробки та реалізації молодіжної політики в громаді.

ВИЗНАЧЕННЯ

Місцеве самоврядування — право територіальної громади (жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду населення кількох сіл, селища та міста) самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Можливо, тобі знайомий хтось із депутатів ради громади, що відповідає за округ, до якого належить твій будинок. Якщо так, запропонуй свою допомогу в діяльності на користь громади. А якщо ні, то знайди інформацію про твого депутата / депутатку на офіційному сайті громади. Там міститься й інформація про засоби зв'язку з ним / нею.

Проявляй активність, оскільки саме від дій кожного та кожної залежить добробут громади.

Громадянство — це не лише права, це й велика відповідальність. Громадянська відповідальність — свідоме ставлення особистості як частини суспільства до його вимог, уміння відповідати за власне життя, дії, вчинки. Ознаками громадянської відповідальної особистості є активна життєва позиція, усвідомлене ставлення до виконання громадянського обов'язку, самостійність і наполегливість, самоаналіз, самоконтроль, самоорганізація, чесність тощо.

Конституційні обов'язки громадянина й громадянки України містять статті 65—68 Основного Закону:

Державний Прапор
і Державний Герб України.

- захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України;
- шанування державних символів: Державного Гімну, Державного Прапора та Державного Герба України;
- не заподіювати шкоди природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки;

- сплачувати податки й збори в порядку та розмірах, установлених законом;
- неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Будь відповідальним / відповідальною, дотримуйся Конституції та законодавства України та бери активну участь у житті держави!

ПІДСУМОК

Громадянська активність — це активність людей, спрямована на розв’язання суспільних проблем під час співпраці. Після повноліття ти зможеш реалізувати своє виборче право. А вже зараз можна вступити до дитячих і молодіжних громадських організацій та активно вирішувати справи у своєму закладі освіти, громаді. Громадянство — це не лише права, але й велика відповідальність.

РЕФЛЕКСІЯ

Як ти вважаєш, чи можна, перебуваючи в громадській організації, не бути активним громадянином/громадянкою? Поясни свою думку.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Що таке громадська активність?
2. Хто такі громадські активісти? Наведи приклади їхньої діяльності.
3. До членства в яких організаціях ти можеш долучитися?
4. Що таке громадянська відповідальність?
5. Які конституційні обов’язки громадянина й громадянки ти знаєш?

Тестові завдання
rnk.com.ua/109986

§ 8. Практичне заняття.

Демократія й самоврядування

ПІСЛЯ ЦЬОГО УРОКУ ТИ БУДЕШ:

- знати свої права та обов'язки як учень/учениця;
- уміти знаходити інформацію про учнівське самоврядування свого закладу освіти.

Твої права. Ми живемо в демократичній державі, у житті якої кожен із нас бере участь. Будь-який житель/жителька України, крім прав і свобод людини, має свої права та обов'язки залежно від своєї соціальної ролі: батьки, громадяни й громадянки, учні та учениці тощо.

Отже, поговоримо про твої права як учня/учениці. Права всіх учасників та учасниць освітнього процесу прописані в законодавстві та Статуті — документі, який визначає основні правила діяльності закладу, в якому ти навчаєшся.

Де ти можеш ознайомитися зі Статутом свого закладу освіти? Зазвичай його можна знайти на сайті цього закладу. Також часто інформацію про права учнівства розміщують у вигляді стендів. Крім того, ти можеш звернутися до класного керівника/керівниці, учителя/вчительки громадянської освіти або до адміністрації закладу освіти.

ДОКУМЕНТ

Зі статті 53 Закону України «Про освіту»

1. Здобувачі освіти мають право на:
 - навчання впродовж життя та академічну мобільність;
 - індивідуальну освітню траєкторію, що реалізується, зокрема, через вільний вибір видів, форм і темпу здобуття освіти, закладів освіти і запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін та рівня їх складності, методів і засобів навчання;
 - якісні освітні послуги;
 - справедливе та об'єктивне оцінювання результатів навчання;
 - відзначення успіхів у своїй діяльності;
 - свободу творчої, спортивної, оздоровчої, культурної, просвітницької, наукової і науково-технічної діяльності тощо;

- безпечні та нешкідливі умови навчання, утримання і праці;
- повагу людської гідності;
- захист під час освітнього процесу від приниження честі та гідності, будь-яких форм насильства та експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти;
- проходження відповідної програми для осіб, які вчинили насильство або жорстоке поводження з дитиною, стали свідком або постраждали від насильства або жорстокого поводження;
- користування бібліотекою, навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою інфраструктурою закладу освіти та послугами його структурних підрозділів у порядку, встановленому закладом освіти відповідно до спеціальних законів;
- доступ до інформаційних ресурсів і комунікацій, що використовуються в освітньому процесі та науковій діяльності;
- забезпечення стипендіями у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;
- трудову діяльність у позанавчальний час;
- збереження місця навчання на період проходження строкової військової служби, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період;
- особисту або через своїх законних представників участь у громадському самоврядуванні та управлінні закладом освіти;
- самостійну або через своїх законних представників реєстрацію на державних інформаційних ресурсах та державних вебплатформах дистанційного навчання;
- інші необхідні умови для здобуття освіти, у тому числі для осіб з особливими освітніми потребами та із соціально незахищених верств населення.

Завдання

1. Ознайомся зі своїми правами, які прописані в статті 53 Закону України «Про освіту».
2. Переглянь права учнів та учениць у Статуті закладу, в якому ти навчаєшся.
3. Порівняй права здобувачів/здобувачок освіти, про які йдеться в Законі України «Про освіту», і права учнівства, прописані в Статуті твого закладу освіти. Визнач, чи є розбіжності, які пункти не збігаються.
4. Що б ти додав/додала до Статуту прав учнівства твого закладу освіти? Обговори це в класі.

Твої обов'язки. Вступивши до свого закладу освіти, разом із правами ти отримав/отримала певні обов'язки, тобто обов'язки учня/учениці.

Права та обов'язки здобувачів/здобувачок освіти зазначені в статті 53 Закону України «Про освіту». Крім того, кожен заклад освіти вносить додаткові обов'язки, які вважає необхідними. Таке рішення приймають загальні збори всіх учасників/учасниць освітнього процесу (учнівства, батьків, педагогічного колективу). Ці обов'язки записують до Статуту закладу освіти.

ДОКУМЕНТ

Зі статті 53 Закону України «Про освіту»

3. Здобувачі освіти зобов'язані:

- виконувати вимоги освітньої програми (індивідуального навчального плану за його наявності), дотримуючись принципу академічної доброчесності, та досягти результатів навчання, передбачених стандартом освіти для відповідного рівня освіти;
- поважати гідність, права, свободи та законні інтереси всіх учасників освітнього процесу, дотримуватися етичних норм;
- відповідально та дбайливо ставитися до власного здоров'я, здоров'я оточуючих, довкілля;
- дотримуватися установчих документів, правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, а також умов договору про надання освітніх послуг (за його наявності);
- повідомляти керівництво закладу освіти про факти насильства або жорстокого поводження з дітьми, а також стосовно інших учасників освітнього процесу.

Зі зразка Статуту закладу загальної середньої освіти, розміщеного на сайті «Освіта Львівщини»

4.3.4. Здобувачі освіти зобов'язані:

- поважати гідність, права, свободи та законні інтереси всіх учасників освітнього процесу, дотримуватися етичних норм;
- виконувати вимоги освітньої програми (індивідуального навчального плану за його наявності), дотримуючись принципу академічної доброчесності, та досягти результатів навчання, передбачених стандартом освіти для відповідного рівня освіти;

Мобільні телефони можуть заважати навчальному процесу, тому в Статуті деяких закладів освіти зазначено про обмеження щодо користування ними під час уроків.

- дотримуватися вимог Статуту, правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, а також умов договору про надання освітніх послуг (за його наявності);
- відповідально та дбайливо ставитися до власного здоров'я, здоров'я оточуючих, довкілля;
- бережливо ставитись до державного, громадського та особистого майна;
- носити одяг установленної форми, якщо це передбачено рішенням вищого органу управління закладу освіти;
- повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування) стосовно здобувачів освіти, педагогічних та інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, свідком яких вони були особисто або про які отримали достовірну інформацію від інших осіб;
- користуватись мобільними телефонами, планшетами, ноутбуками під час проведення навчальних занять лише з дозволу класних керівників/учителів-предметників.

Завдання

1. Ознайомся зі своїми обов'язками, які прописані в статті 53 Закону України «Про освіту».
2. Прочитай обов'язки здобувачів/здобувачок освіти, які запропоновані у зразку Статуту закладу загальної середньої освіти, розміщеного на сайті «Освіта Львівщини».
3. Переглянь обов'язки учнів та учениць у Статуті закладу, в якому ти навчаєшся.
4. Порівняй обов'язки в цих документах. Визнач, чи є розбіжності, які пункти не збігаються. Обговори це в класі.

Учні́вське самоврядування. Чи знаєш ти, що у твоєму закладі освіти може діяти учні́вське самоврядування? Це

Обговорення питань закладу освіти в межах учнівського самоврядування.

визначено статтею 28 Закону України «Про повну загальну середню освіту». Ти можеш вільно обирати чи бути обраним/обраною до органу учнівського самоврядування. А може, ти вже скористався/скористалася цим правом? Тоді ці завдання для тебе.

ЗАВДАННЯ

1. У своїй діяльності органи учнівського самоврядування керуються Законом України «Про повну загальну середню освіту», правилами внутрішнього розпорядку та положенням про учнівське самоврядування закладу освіти (за наявності). Таке положення мають затверджувати на загальних зборах уповноважених представників і представниць класів. Дізнайся, чи є у твоєму закладі освіти положення про учнівське самоврядування.
2. Органи учнівського самоврядування утворюються з ініціативи учнівства та можуть мати різні назви й форми. Як називається учнівське самоврядування твого закладу?
3. Хоча самоврядування і передбачає самостійну діяльність учнівства, але її координацією займається відповідальний педагог / педагогиня. Хто здійснює координацію у твоєму закладі?
4. Завдання учнівського самоврядування теж можуть бути різними, зокрема захист і підтримка прав і свобод учнів та учениць. А які завдання виконує твоє самоврядування?

РЕФЛЕКСІЯ

Які пропозиції ти б додав/додала до прав та обов'язків учнівства або покращення роботи учнівського самоврядування твого закладу освіти?

ТЕМА 3. СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ГРОМАДЯН

§ 9. Суспільство

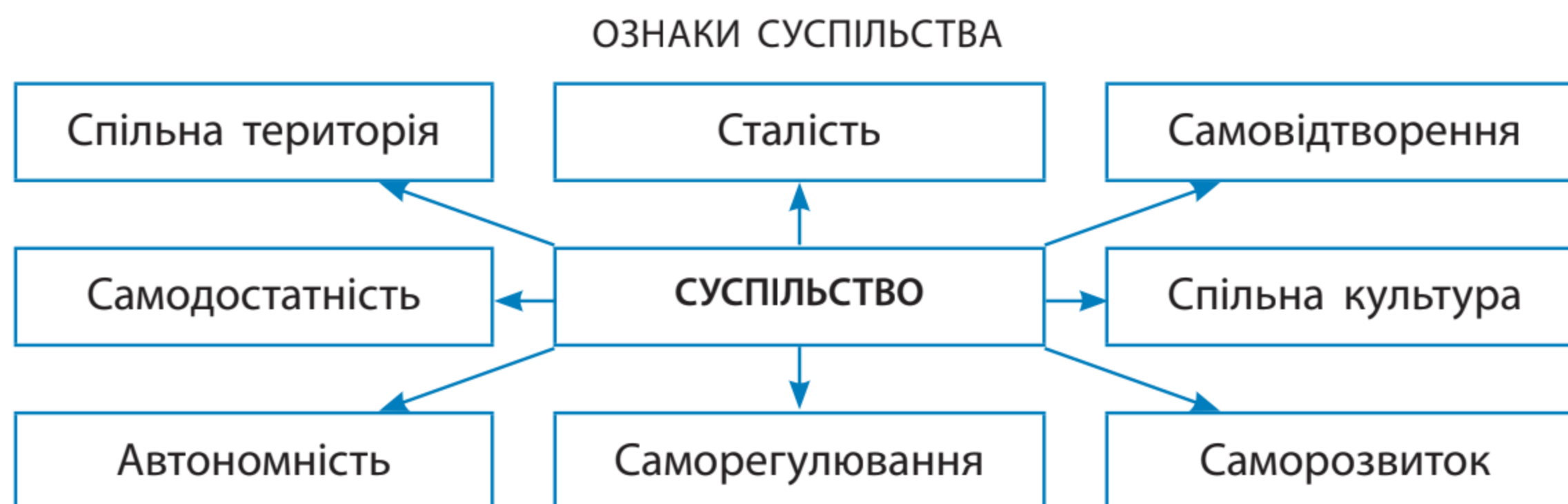
ПІСЛЯ ЦЬОГО УРОКУ ТИ НАВЧИШСЯ:

- орієнтуватися у видах та типах суспільства;
- називати ознаки суспільства;
- розповідати про толерантність та полікультурність;
- наводити приклади полікультурності українського суспільства.

МОТИВАЦІЙНА ВПРАВА

Назви символ, що асоціюється у тебе з твоєю роллю в суспільстві.

Ти живеш у суспільстві, і люди, які оточують тебе, також живуть у суспільстві. А що ж таке суспільство? Суспільством називається група людей, які об'єднані спільними умовами життя, відносинами, інтересами та спільною метою. І як будь-яка структура, суспільство має певні ознаки. Їх доволі багато, але ми б виділили основні, а саме: спільна територія, де проживають люди; сталість суспільства, тобто люди живуть у даному суспільстві більше, ніж життя одного покоління; здатність самовідтворюватися, тобто підтримувати тісні внутрішні зв'язки в суспільстві; спільна культура, тобто наявність спільної мови чи релігії, певної системи цінностей, що формує спільну ідентичність; крім того, сус-

пільство є самодостатнім на основі взаємних стосунків людей та автономним.

Існує багато визначень суспільства. Ось деякі з них. Прочитай та обери, яке тобі найбільш зрозуміле:

ВИЗНАЧЕННЯ

Суспільство — самодостатня соціальна система, основою якої є взаємні стосунки людей, що складаються в процесі реалізації особистих потреб кожного. (*Вікіпедія*)

Суспільство — це сукупність історично обумовлених зв'язків і взаємодій, що склалися між людьми у процесі їх життєдіяльності. (*Г. В. Дворецька*)

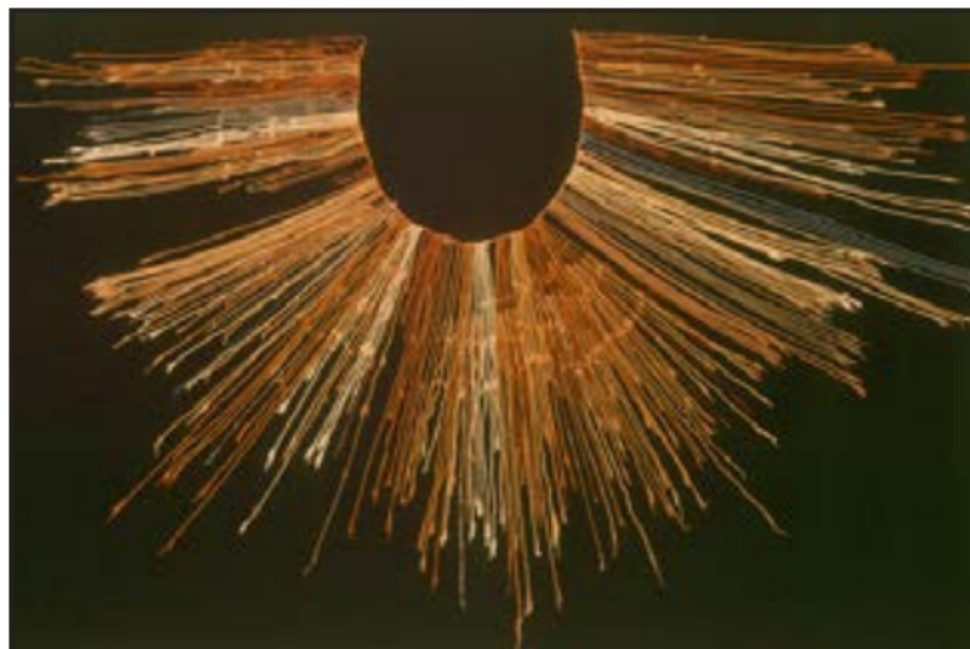
Суспільство — це взаємодія людей, яка є продуктом соціальних, тобто орієнтованих на інших людей дій. (*М. Вебер*)

Суспільство як система відносин між людьми, основою якої є норми й цінності. (*Т. Парсонс*)

Суспільство — це сукупність відносин між людьми, які складаються в процесі їх спільної діяльності, й історично розвиваються. (*К. Маркс*)

Суспільства бувають дуже різними. Залежно від того, за допомогою яких критеріїв розглядати суспільства, можна говорити про великі та маленькі суспільства (за кількістю людей в суспільстві); сільські та міські (за місцем проживання людей); моно чи багатонаціональні (залежно від національного складу) і навіть є дописемні та писемні суспільства тощо.

Крім того, суспільства дуже динамічні і постійно змінюються. Якщо подивитися на розвиток людського суспільства крізь призму історичного розвитку, ти побачиш, як зміню-

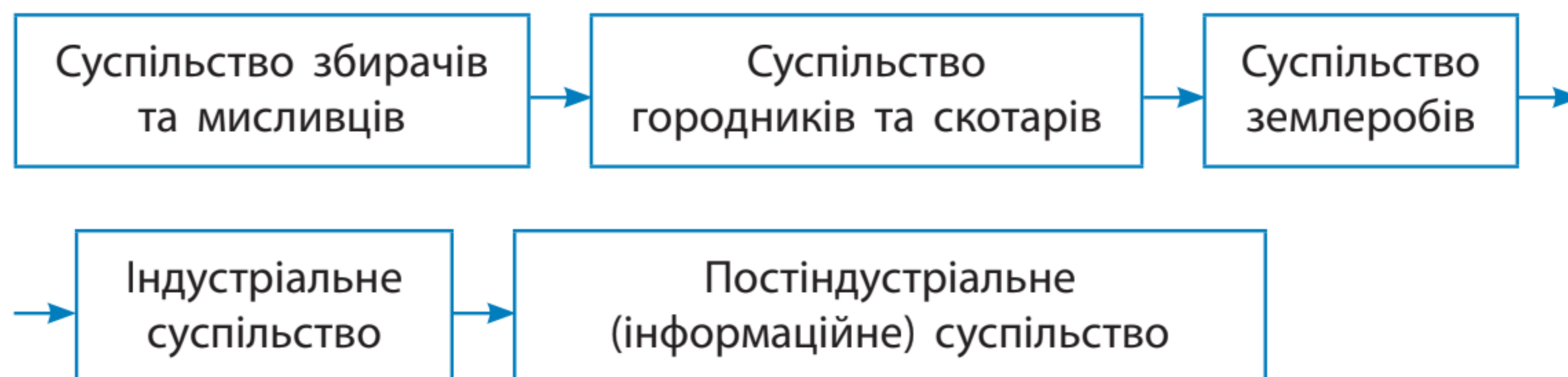

Кіпу інків. Музей Ларко.

Кіпу — прадавня мнемоністична рахункова система інків та народів Анд. Використовувалася для передачі інформації за допомогою різнокольорових мотузків із вузликами на них.

? Що можливо сказати про розвиток суспільства інків?

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

валося життя людей, а звідси і саме людське суспільство. Спочатку це було суспільство збирачів та мисливців. Їх змінило суспільство городників та скотарів, потім прийшов час суспільству землеробів, яке змінило індустріальне суспільство. Зараз ми живемо в постіндустріальному, або інформаційному суспільстві.

Сучасний світ дуже різноманітний. Стрімкий розвиток транспорту та інтернету практично прибрав кордони і ми опинилися в єдиному багатополлярному світі, у якому живуть люди з різними поглядами, традиціями та культурами.

Одним із найперших занять людини було збиральництво.

? Чому саме збиральництво стало найпершим заняттям людини і як це позначилося на людському суспільстві?

Реконструкція трипільського протоміста (поселення поблизу села Майданецьке). На теренах України у VI—III тис. до н. е. жили носії трипільської археологічної культури. Були знайдені залишки поселень-гігантів трипільців.

? Якими були трипільські протоміста? Чим схожі на них сучасні міста/громади?

І в сучасному багатокультурному світі особливого значення набувають загальнолюдські цінності, які стають платформою для розуміння одне одного. Життя людини та її гідність, сім'я та любов й багато іншого завжди було і буде основою для розвитку суспільства. І це можливо в умовах взаємопорозуміння й взаємоповаги, толерантності.

ЗАВДАННЯ

Обери декілька слів, які найбільше відповідають твоєму розумінню поняття «толерантність».

А що ж таке толерантність? Через різні погляди на цей феномен існує величезна кількість визначень цього поняття. Проте простими словами толерантність — це прийняття та повага до чужого вибору, особливостей, думок. Толерантність — це сприйняття без агресії думок і поведінки, які відрізняються від твоїх. Толерантність передбачає ненасильницьке вирішення конфліктів та підтримку різноманіття. Проте толерантність не підтримує вседозволеності та пропонує діяти домовляючись, адже толерантність — це різноманіття.

16 листопада 1995 р. Генеральна конференція ЮНЕСКО прийняла Декларацію принципів толерантності. У документі подано визначення поняття «толерантність». Це визначення складається з 228 слів (близько 1500 знаків) і займає півсторінки тексту. Ти можеш ознайомитися із цим визначенням, перейшовши за QR-кодом. Як ти думаєш, чому визначення поняття «толерантність» таке велике та об'ємне?

rnk.com.ua/109763

У сучасному світі більшість суспільств полікультурні, тобто суспільства, у яких співіснують різні культури, що доповнюють одна одну, які впливають одна на одну. Українське суспільство теж полікультурне. Протягом тисячоліть на українських землях проживали різні племена та народи, співіснували різні культури та релігії, виникали та зникали поселення, міста і держави. У наші дні на теренах України проживають представники та представниці понад 130 національностей.

Полікультурність українського суспільства проявляється в багатьох сферах — це і поширення традицій різних народів, і відносини між представниками та представницями різних віросповідань, і розвиток різних культур, і створення умов для розвитку людей в українському суспільстві, не залежно від їх статусу, віри, раси, поглядів, національності тощо.

Щороку 16 листопада в світі відзначається Міжнародний день толерантності. Цей день започаткувало ЮНЕСКО на честь прийняття Резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО Декларації принципів толерантності.

? Як ти думаєш, чи потрібно відмічати цей день у всьому світі?

Прапор кримських татар.
Кримські татари — один із корінних народів України, який історично сформувався у Криму та Північному Причорномор'ї у середні віки з племен та народів півострова.

На території України проживають десятки націй, серед яких є представники та представниці корінних народів (ті, які виникли і живуть на українських землях). Це українці, кримські татари, кримчаки, караїми.

ПІДСУМОК

Ми всі живемо в суспільстві. Суспільства бувають різними та різноманітними. Українське суспільство полікультурне і надає можливість для розвитку кожної людини.

РЕФЛЕКСІЯ

Закінчи речення: «Сьогодні я зрозумів\зрозуміла, що моє суспільство потребує від мене...»

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Норвезький драматург Генрік Ібсен казав: «Дійсна ознака, за якою можна впізнати справжнього мудреця, — терпимість». Чи можливо вважати, що цей вислів про толерантність? Чому?
2. Охарактеризуй суспільство, в якому ти живеш.
3. Що таке суспільство для тебе? Як ти думаєш, чи може одна людина змінити суспільство?
4. Наведи приклади полікультурності українського суспільства.
5. Яку роль відіграє толерантність у сучасному суспільстві?
6. Як технології змінюють сучасне суспільство? Це позитивний чи негативний вплив?

Тестові завдання
rnk.com.ua/109987

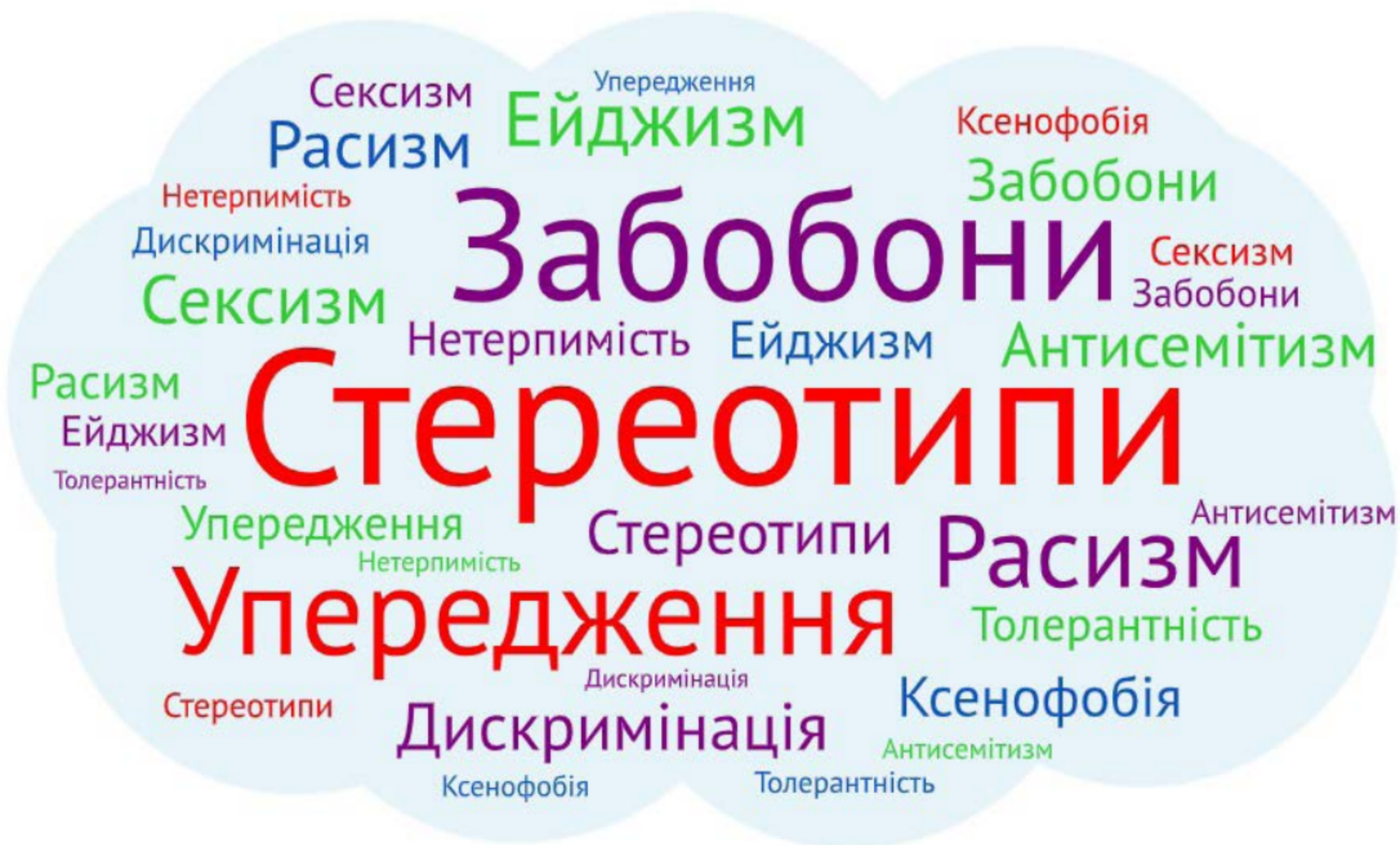
§ 10. Стереотипи, забобони та дискримінація

ПІСЛЯ ЦЬОГО УРОКУ ТИ НАВЧИШСЯ:

- розпізнавати стереотипи;
- розуміти, який вплив на людину та суспільство мають упередження;
- обережно ставитися до різних забобонів;
- протистояти проявам дискримінації.

МОТИВАЦІЙНА ВПРАВА

Розглянь «хмаринку слів» і знайди зайве слово.

Ти будеш здивований / здивована, коли дізнаєшся, що багато людей живуть у світі стереотипів. А що ж таке стереотип? У тлумачному словнику подано таке визначення: «Стереотип — це те, що часто повторюється, стало звичним, загальноприйнятим і чого дотримуються, що наслідують у своїй діяльності люди». Стереотипи існували завжди, вони формувалися в процесі розвитку людства. В основі стереотипів був і є досвід, особистий і суспільства. Часто стереотипи виникають від невинуватених узагальнень про людей, події, явища. І стереотипи передаються від однієї людини

Український козак. Художник Жан-П'єр Норблін де Ла Гурден. 1774—1804 рр. Ти звик/звикла бачити зображення запорізьких козаків у великих шароварах, але це певний стереотип. Акім Галімов розповів, що шаровари не є традиційним одягом козаків. У добу Б. Хмельницького чоловіки носили кальсони — тобто вузькі штани. Згадки про кальсони є в описах французького інженера Гійома де Боплана. Він розповідав, що вузькі кальсони замінили на шаровари. Козаки носили шаровари лише впродовж короткого відтинку часу, коли підпорядковувалися Росії.

до іншої, від батьків до дітей, від друзів і знайомих. Шляхи поширення стереотипів різні — це і особисте спілкування, і медіа, і друкована продукція, і інтернет, тобто будь-яка форма.

Існує величезна кількість стереотипів. Проте їм притаманні певні особливості. Вони спрощують реальність, зазвичай містять неточності, приписують однакові особливості практично всім членам групи, часто дуже стійкі до змін, приймаються на віру і не перевіряються тощо.

Стереотипи також бувають різними — позитивними, коли певні позитивні характеристики переносяться на всю групу. Наприклад, усі німці пунктуальні. Стереотипи бувають нейтральними, наприклад, усі українці люблять борщ. І бувають стереотипи негативними, коли людей певної групи виставляють у несприятливому світі. Проте потрібно пам'ятати, що стереотипи завжди залишаються стереотипами.

Негативні стереотипи часто можуть перерости в упередження або забобони. Упередження — це хибні думки, які складаються щодо кого-небудь або чого-небудь наперед, без

ознайомлення, та пов'язане з ними відповідне ставлення. Практично упередження це антипатія, яка в своїй основі має негативні стереотипи. Часто люди навіть не усвідомлюють свої упередження, що негативно впливає на відношення.

Ти неодноразово бачив/бачила зображення вікінгів (варягів) у рогатих шоломах. Проте насправді цього не було. Рогаті шоломи дуже незручні для бою. А поширення зображень вікінгів у шоломаїх із рогами відбулося у XIX ст. завдяки художникам. Мабуть остаточно образ вікінгів склався у постановках опери Вагнера «Перстень Нібелунгів».

? Як ти думаєш, чому цей стереотип так надовго прижився?

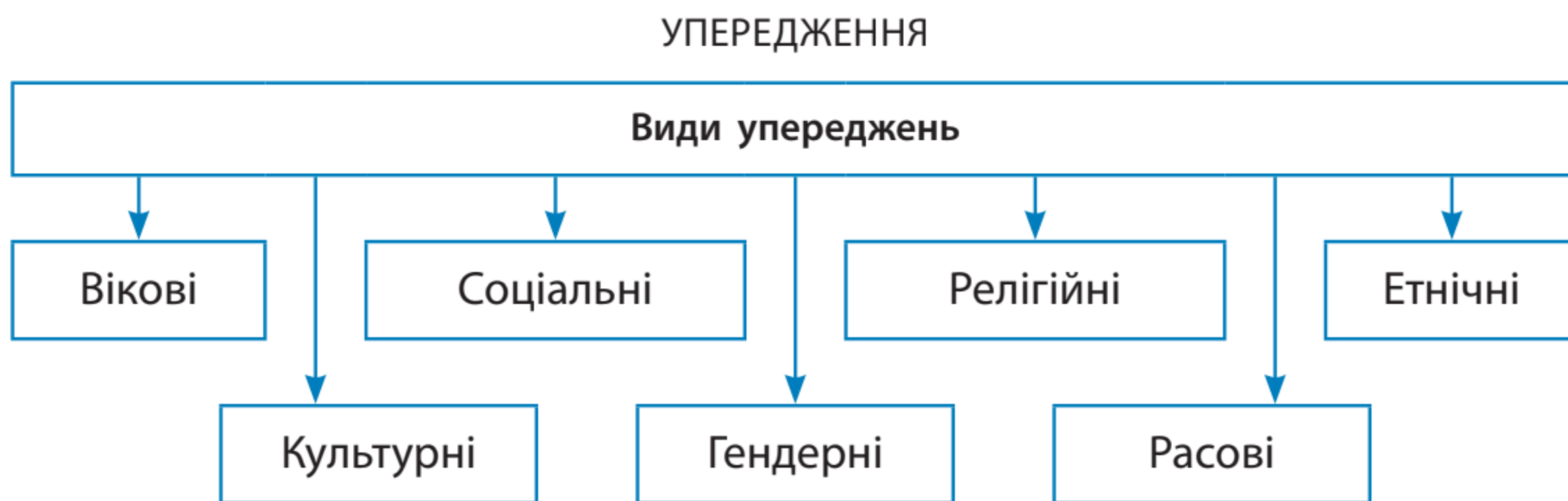

Існує певне упередження, що у відпустку по догляду за дитиною мають йти тільки жінки. Проте це не так. Батько теж має право піти в таку відпустку замість матері дитини, відповідно Ст. 179 «Відпустки у зв'язку з вагітністю, пологами і для догляду за дитиною». Кодексу законів про працю України. Крім того, батько має право на додаткову оплачувану одноразову відпустку після народження дитини тривалістю до 14 днів.

? Чому в українському законодавстві з'явилися такі зміни?

Разом із тим упередження дуже живучі і часто передаються з покоління в покоління багато століть. Упередження однозначно мають негативний вплив на людину та суспільство. Наприклад, вікові упередження впливають на ставлення до літніх людей, особливо під час прийому на роботу. Ти мабуть неодноразово бачив/бачила в оголошеннях обмеження за віком або статтю.

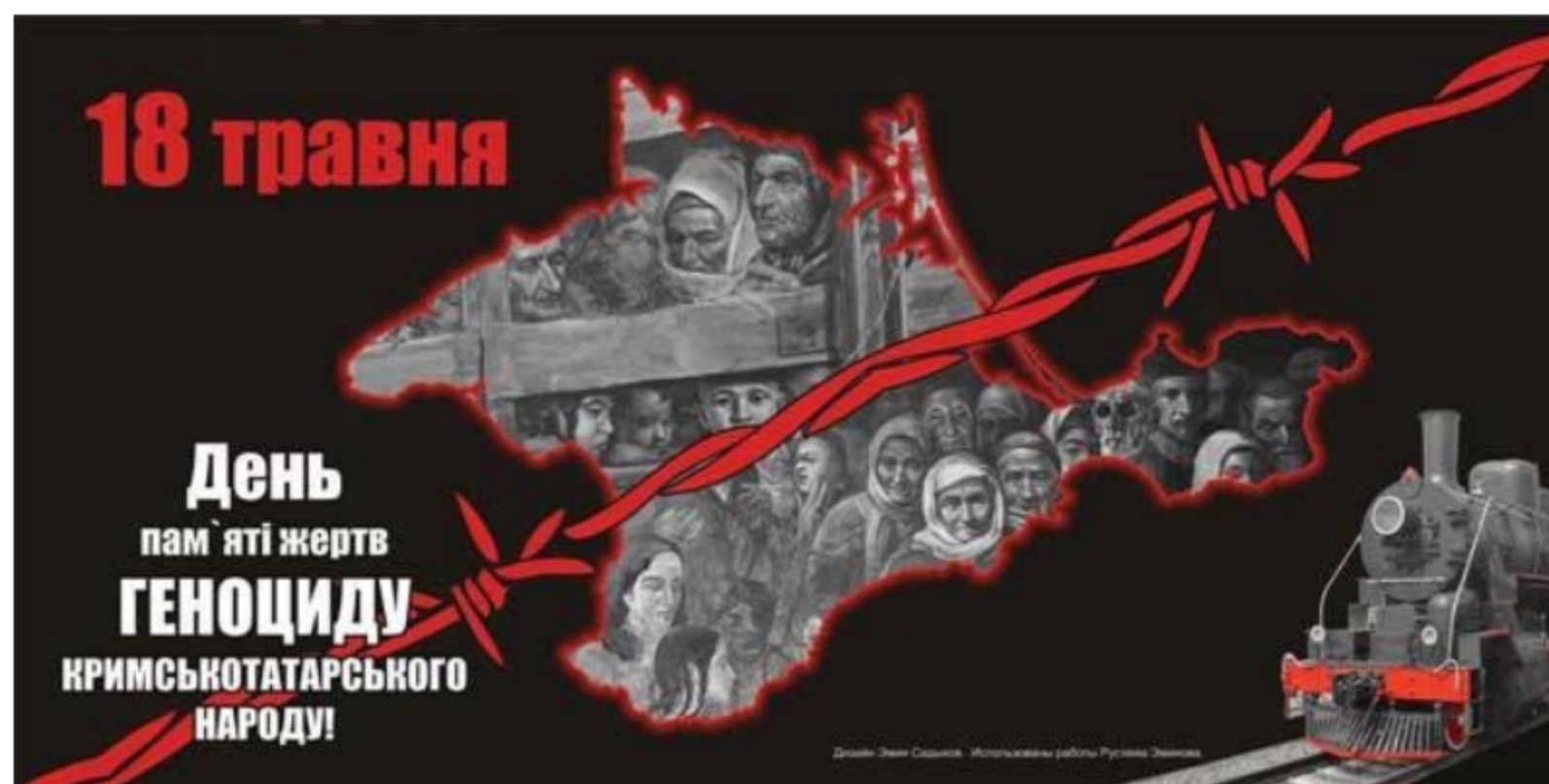
А чи бачив/бачила ти талісмани чи обереги? По більшості це забобони. Один із видів стійких упереджень. Це певна віра в надприродні сили, в існування невідомих сил, які здатні провіщати події чи впливати на них. Наприклад, забобони щодо чорної кішки, числа 13 або перехожого з порожнім відром. Частіше за все забобони безневинні.

Негативне ставлення до чорних кішок виникло ще з давних-давен. У міфології Стародавньої Греції богиня Гера покарала свою служницю Галінтію, перетворивши її на чорну кішку. Тоді дівчина пішла служкою до Гекати, богині магії і смерті. У XIII ст. в Європі після засудження християнською церквою окультизму (загальна назва наук, які визнають існування прихованих сил у людини) чорна кішка асоціювалася з нечистою силою.

Проте іноді наслідки віри в забобони можуть знизити самооцінку, подарувати надію або привести до непоправних результатів. Потрібно обережно ставитися до різних забобонів.

Найгіршими проявом та наслідком негативних стереотипів, упереджень та забобонів стала дискримінація. Пряме порушення прав та свобод людини, обмеження інтересів та можливостей особи та групи людей, яке іноді доходить до прямого фізичного насильства та смертей. Дискримінація відбувається за різними ознаками — це може бути вік,

У СРСР у 1944 р. намагалися знищити цілий народ, депортувавши сотні тисяч кримських татар із Кримського півострова.

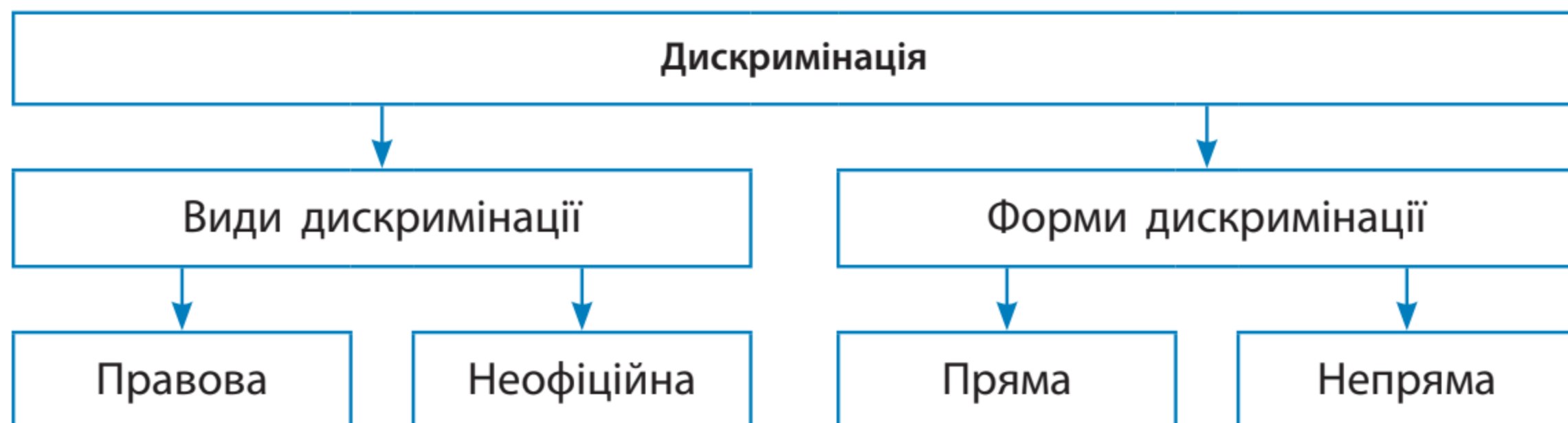

Марш на Вашингтон.

Мирна акція протесту, що відбулася у Вашингтоні 28 серпня 1963 р. і зібрала близько 300 тис. осіб. Її результатом стало прийняття урядом США Акта про громадянські права (1964 р.), що забороняв дискримінацію афроамериканців у громадських місцях.

стать, колір шкіри і соціальне походження, расова та національна приналежність. У деяких випадках дискримінаційні дії проводить держава. Так, під час Другої Світової війни нацисти знищили понад 6 млн людей тільки за те, що вони були євреями. Проте часто дискримінація є поряд із нами, у побуті, у закладі освіти, на роботі. І потрібно протистояти проявам дискримінації, адже починаючи із незначних на перший погляд дій, вона може привести до неповоротних наслідків.

Світ намагається протистояти дискримінації в усіх її проявах на міжнародному рівні. У Статті 1 Загальної декларації прав людини говориться, що «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах». Крім того, питання протидії дискримінації порушується в багатьох документах. Наприклад, у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації та інші, у тому числі і в Конвенції про права дитини.

Одним з основних напрямків діяльності правозахисних організацій є боротьба з проявами дискримінації. У 2022 р. українська правозахисна організація Центр громадянських свобод була нагороджена Нобелівською премією миру.

Олександра Матвійчук,
голова Центру
громадянських свобод.

Українська держава прикладає зусилля для боротьби з дискримінацією. Так, у 2013 р. був прийнятий спеціальний Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні».

І ти можеш протистояти негативним стереотипам та упередженням, дискримінації. У першу чергу, почни з себе. Будь толерантним / толерантною та розвивай критичне мислення, не будь байдужим / байдужою, якщо помічаєш прояви дискримінації.

Ознаки дискримінації				
Раса	Колір шкіри	Політичні переконання	Релігійні переконання	Майновий стан
Вік	Етнічне походження	Соціальне походження	Громадянство	Сімейний стан
Стать	Місце проживання	Мова	Інвалідність	?

? Дискримінація відбувається за різними ознаками. Перераховані ознаки згадуються в українському законодавстві. Які ще ознаки можна додати до таблиці? Назви їх.

ДОКУМЕНТ

Із Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні».

Дискримінація — ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі — певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

ПІДСУМОК

Існує величезна кількість стереотипів і їм притаманні певні особливості. Стереотипи бувають позитивними, негативними і нейтральними. Негативні стереотипи часто можуть перерости в упередження або забобони. Найгіршими проявом та наслідком негативних стереотипів, упереджень та забобон стала дискримінація. Протистояти дискримінації у всіх її проявах — справа кожного й кожної.

РЕФЛЕКСІЯ

Згадай слово, яке було зайвим у «хмаринці слів». Як ця здатність людини допомагає протистояти негативним стереотипам, упередженням та дискримінації?

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Що таке стереотипи? Якими вони бувають?
2. Наведи приклади стереотипів.
3. Що таке упередження? Як вони впливають на ставлення до чогось або когось?
4. Що є найгіршими проявом та наслідком негативних стереотипів, упереджень та забобонів?
5. Як можна протистояти дискримінації? Що можеш зробити ти особисто?

Тестові завдання
rnk.com.ua/109988

§ 11. Сталий розвиток

ПІСЛЯ ЦЬОГО УРОКУ ТИ НАВЧИШСЯ:

- називати цілі сталого розвитку;
- пояснювати, як цілі сталого розвитку пов'язані з розвитком дітей та молоді;
- розповідати, хто такі волонтери;
- наводити приклади волонтерської діяльності

МОТИВАЦІЙНА ВПРАВА

Розглянь «хмаринку слів». Вибери вислів, який ти можеш пояснити. Що він означає для тебе?

Чи помічав/помічала ти, що розпланований тобою день завжди продуктивніший та емоційно наповнений? А чи доводилося тобі планувати на тиждень, місяць чи роки вперед? Якщо так, то ти напевно знаєш, що для цього треба мати певні цілі. Вони і є метою планування. Щоб досягти певної мети, треба вміти виділяти пріоритети (першість). Якщо мета велика, краще розбити її на частини — кроки для досягнення мети. Головне, щоб їх виконання було незмінним, або сталим.

Сталий розвиток — це концепція, яка забезпечує зростання економіки без шкоди для довкілля та суспільства.

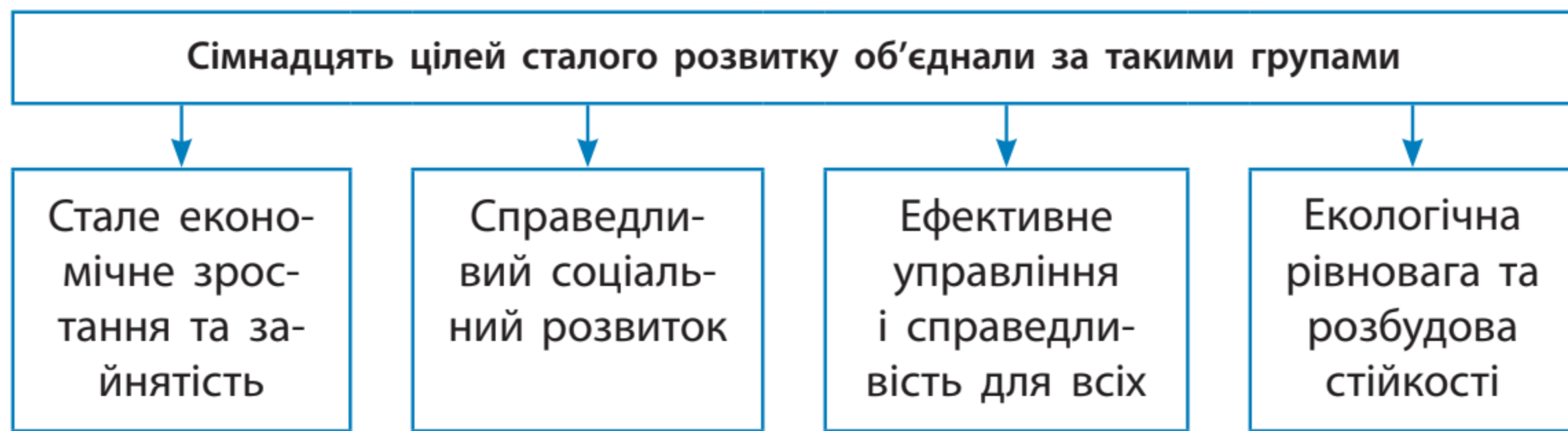
? Роздивись візуальне зображення Концепції сталого розвитку. Чому були обрані саме ці сфери? Чому виникли назви на перетині сфер?

У 2015 р. на Саміті Організації Об'єднаних Націй були ухвалені ключові напрямки розвитку країн — Глобальні цілі названі «Цілями Сталого розвитку». Їх сімнадцять і їм відповідають 169 завдань. Вони записані в офіційному документі (резолюції) Генеральної Асамблеї ООН, яка називається «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року». Цей план дій був прийнятий з метою сталого розвитку світу, встановлення балансу сьогоденних потреб людства та інтересів майбутніх поколінь, спираючись у першу чергу на збереження довкілля.

17 цілей сталого розвитку.

? Які цілі справили на тебе найбільше враження? Чому?

? Що для тебе є екологічною рівновагою?

Уперше лідери країн зобов'язалися діяти спільно задля реалізації такої універсальної стратегічної програми.

Сталий розвиток охоплює все людство, усі верстви населення, усі вікові групи. Особлива увага приділяється дітям. У 2019 р. світова спільнота відзначила 30-річчя Конвенції ООН про права дитини. Тоді була підготовлена тематична

Конвенція ООН про права дитини				
ст. 6, 24	ст. 28, 29	ст. 19, 34-38	ст. 24	ст. 2, 12, 23, 26, 30
Кожна дитина живе та розвивається	Кожна дитина навчається	Кожна дитина захищена від насилля та експлуатації	Кожна дитина живе в безпеці та чистому навколишньому середовищі	Кожна дитина має рівні можливості
 ЦСР 2	 ЦСР 4	 ЦСР 5	 ЦСР 11	 ЦСР 1
 ЦСР 3		 ЦСР 8		 ЦСР 5
		 ЦСР 16		 ЦСР 10

? Як права дитини пов'язані із цілями сталого розвитку?

Національна доповідь «Цілі сталого розвитку для дітей України», яка стала основою розроблення програм розвитку дітей та молоді для досягнення Україною цілей сталого розвитку.

ЗАВДАННЯ

Зверни увагу на символ цілі 16 сталого розвитку. Поясни значення кожного елемента цього символу. Чи можеш додати свій елемент?

Ціль 16. Мир, справедливість та сильні інститути

Завдання 16.1. Значно скоротити поширеність усіх форм насильства над дітьми

Завдання 16.2. Покласти край наругам, експлуатації, торгівлі й усім формам насильства і тортур щодо дітей

Завдання 16.3. Забезпечити правовий супровід та рівний доступ дітей до правосуддя

ДОКУМЕНТ

Із Національної доповіді «Цілі Сталого розвитку для дітей України»

Булінг. Останнім часом все більше занепокоєння викликає тенденція до збільшення випадків булінгу (цькування) в школах та позашкільних закладів. Згідно з дослідженням, проведеним ЮНІСЕФ у 2016—2017 рр. серед дітей віком 11–17 років, 67 % дітей зазначили, що протягом трьох місяців, що передували дослідженню, вони так чи інакше стикалися з явищем булінгу, у тому числі в якості жертви, агресора або свідка. Зокрема, жертвами булінгу стали 24 % опитаних, при цьому майже половина жертв (48 %) нікому не розповідали про ці випадки.

Зверни увагу! Гаряча телефонна лінія щодо булінгу (цькування) — 116 000

Наша держава активно долучилася до світового руху за досягнення цілей сталого розвитку. У 2019 р. Президент України Володимир Зеленський видав Указ «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», який став дороговказом для забезпечення досягнення глобальних цілей сталого розвитку в Україні. Тож Україна також здійснює

нові проекти, щоб забезпечити стабільність, екологічний баланс та соціальну згуртованість. Створювати ці проекти можна як одноосібно, так і громадою. У обох випадках дуже важлива індивідуальна участь. Адже досягти бажаних цілей можна тільки через особистий внесок у загальну справу.

Давай подумаємо, що можна зробити тут і зараз, щоб в громаді й суспільстві стало жити краще. Таких ініціатив може бути багато. І починати можна з невеликих за обсягом дій. Наприклад, від роздільного збирання сміття до збереження довкілля, або від піклування про тварин до зоозахисту. І якщо ти вирішив чи вирішила це робити постійно, то стань волонтером чи волонтеркою.

Вважається, що початком волонтерського руху став 1859 р. Тоді журналіст Анрі Дюнан після однієї з битв австро-італо-французької війни запропонував створити організацію, члени якої працювали б на добровільних засадах, надаючи медичну допомогу пораненим. Так виник Червоний Хрест. Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця — міжнародний гуманітарний рух, у якому беруть участь мільйони добровольців. Метою діяльності руху є захист людського життя та здоров'я, запобігання людським стражданням та їх полегшення, незалежно від раси, релігійних та політичних поглядів.

? Що тобі відомо про діяльність Червоного Хреста в Україні?

ЦІКАВО

Волонтер (латин. volō — бажання, намір) — це особа, яка добровільно віддає свій час, енергію та навички для допомоги іншим або підтримки різних благодійних та громадських ініціатив.

Одним із найпоширеніших рухів у світі є екологічне волонтерство. Діяльність екологічних волонтерів та волонтерок спрямована на вирішення екологічних проблем. Вони саджа-

Ананде Дхаваї Неги після виходу на пенсію поїхав до штату Хімачал Прадеш в Індії у гірську пустелю, у передгір'ях Гімалаїв, і на свої кошти сам посадив 65 гектарів лісу там, де він ніколи не ріс!

ють дерева, прибирають сміття, збирають та розповсюджують інформацію про забруднення повітря, водойм, вирубування лісів, беруть участь у програмах міжнародних організацій, таких як Грінпіс. На жаль, в Україні мало екологічних волонтерів та волонтерок. Подумай, може ця справа саме для тебе.

Волонтером чи волонтеркою може стати звичайна людина з бажанням допомагати. Вони віддають свій час та вміння для втілення корисних проєктів. Робити добрі справи може кожний та кожна. Одна добра справа змінює громаду, країну і навіть світ на краще. Сьогодні мільйони людей добровільно допомагають у різних сферах життя. Долучайся і ти, відчуй себе корисним.

ЦІКАВО

У 1977 р. кенійська громадська діячка Вангарі Маатаї заснувала Рух «Зелений пояс», який спочатку займався відновленням знищених лісів Кенії. У наші дні він діє на всьому африканському континенті. Протягом років свого існування учасники та учасниці руху, переважно жінки, посадили понад 30 млн дерев. У 2004 р. за свою діяльність Вангарі Маатаї стала лауреатом Нобелівської премії миру.

ПІДСУМОК

- Цілі сталого розвитку — це план дій з метою життєстійкого, сталого розвитку світу, загальна концепція співвідношення сьогоденних потреб людства та інтересів майбутніх поколінь, у першу чергу на основі збереження довкілля.

Всесвітній фонд дикої природи (англ. World Wildlife Fund, WWF) — міжнародна неурядова екологічна організація. Сфера діяльності — збереження природи, дослідження та відновлення природного середовища. Об'єднує понад 5 млн працівників та добровольців, працюючи в понад 120 країнах, у тому числі і в Україні.

- В Україні досягнення глобальних цілей сталого розвитку забезпечує Указ «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року».
- До виконання завдань досягнення цілей сталого розвитку активно долучаються волонтери. Волонтером чи волонтеркою може стати звичайна людина з бажанням допомагати.

РЕФЛЕКСІЯ

Як ти спланував чи спланувала б свої дії на п'ять наступних років? Чи пов'язані вони із цілями сталого розвитку?

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Що таке сталий розвиток?
2. Коли і на який період прийняті цілі сталого розвитку? Скільки їх?
3. Яким документом визначено досягнення глобальних цілей сталого розвитку в Україні?
4. Подивись анімацію. Поясни, як ти розумієш поняття «волонтерство».
5. Хто такі волонтери чи волонтерки? Хто може стати волонтером чи волонтеркою?
6. Які волонтерські ініціативи впроваджуються у твоїй громаді? Чи підтримуєш їх ти? Чому?

rnk.com.ua/110235

Тестові завдання
rnk.com.ua/109989

§ 12. Практичне заняття. Світ сталого розвитку

ПІСЛЯ ЦЬОГО УРОКУ ТИ БУДЕШ:

- розуміти, що таке фемінітиви і для чого їх використовувати;
- знати, як економія електроенергії впливає на життя суспільства;
- діяти як активний громадянин чи громадянка.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН
«Перетворення нашого світу: Порядок денний
в області сталого розвитку на період
до 2030 року».

Ти живеш у світі, який стрімко змінюється. І змінюється він під впливом діяльності людини. Розуміючи проблеми, які виникають в світі, людство намагається врівноважити вплив людини на довкілля, зберегти планету для майбутніх поколінь. Із цією метою були розроблені заходи, які отримали назву «Цілі сталого розвитку», з якими ти вже познайомився / познайомилася на попередньому уроці. Давай поговоримо про деякі з них.

Ціль 5. Гендерна рівність
**«Забезпечення гендерної рівності,
розширення прав і можливостей
усіх жінок та дівчаток»**

Подолання нерівності щодо дівчат та жінок має вирішальне значення для розвитку суспільства. Уже було доведено, що зміни в становищі жінок та дівчат, розширення

їх можливостей суттєво впливають на всі сфери життя людини і сприяють піднесенню економіки.

ДОКУМЕНТ

Із Національної доповіді «Цілі сталого розвитку для дітей України»

- 5.1. Створити умови для ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок та дівчат, у тому числі шляхом зменшення впливу гендерних норм, що визначають стереотипне ставлення до жінок і чоловіків, дівчат і хлопців.
- 5.2. Знизити рівень гендерно зумовленого та домашнього насильства щодо дітей, забезпечити ефективне запобігання його проявам та своєчасну допомогу постраждалим.
- 5.3. Підвищити обізнаність молоді з питань репродуктивного здоров'я та знизити рівень підліткової народжуваності.

Зміни відбуваються в усьому світі та в усіх сферах. Одним із таких напрямків є зміни у зверненні до дівчат та жінок як на офіційному рівні, так і в побуті. Це використання фемінітивів. А що означає цей термін? Фемінітиви — це слова жіночого роду на позначення посад, професій, виду діяльності, зайнятості жінок.

Фемінітиви активно використовувалися в українській мові. У 2019 р. набрав чинності сучасний правопис, який має рекомендації щодо утворення та використання фемінітивів. А через рік Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України було дозволено використання фемінітивів

Руська Правда — збірка стародавнього руського права, складена в Київській державі у XI—XII ст. В українській мові фемінітиви з'явилися ще в дописьмовий період, вони згадуються в перших писемних пам'ятках.

у трудових книжках, наказах, кадровому і загальному діловодстві тощо. Поступово змінюється гендерний підхід до назв, і вже в 2021 р. свято «День захисників України» було перейменовано на «День захисників і захисниць України».

ЗАВДАННЯ

1. Проведіть змагання, хто більше відшукає фемінітивів. Складіть переліки. Наприклад: вчитель — вчителька, професор — професорка
2. Продивися інформацію свого закладу – сайт, документи, наочні матеріали тощо. Чи використовуються фемінітиви? Обговоріть результати на уроці.
3. Оксана Забужко, українська письменниця, зазначає, що — фемінітиви в українській не просто граматично правильні, а й оцінково нейтральні. Чому письменниця так визначає? Проведіть дослідження щодо забарвленості фемінітивів та обговоріть результати на уроці.

7 ДОСТУПНА ТА ЧИСТА ЕНЕРГІЯ

Ціль 7. Доступна та чиста енергія
«Забезпечення доступу всіх людей до прийнятних за ціною, надійних, сталих і сучасних джерел енергії»

Озирнись навкруги. Ти живеш в оточенні електричної енергії. Практично всі побутові прибори — електричні. Це холодильник та мікрохвильова піч, кондиціонер та пральна машинка, пилосос та інші прилади. І всі вони потребують електричної енергії. Спочатку її отримували спалюючи деревину та вугілля, пізніше — нафту та природний газ, потім за допомогою енергії води річок. У ХХ ст. вчені підкорили атомну енергію, невдовзі опанували енергію вітру та сонця. Зараз використовують припливи та енергію надр.

Найбільша ГЕС у світі — «Три ущелини» в Китаї.

Ми вже не мислимо себе без електричної енергії. Ми потребуємо її все більше та більше. Але наша планета не безмежна.

Укргідроенерго повідомляє, що наразі у світі налічується понад 57 тис. великих ГЕС, які сукупно виробляють близько 4 300 ТВт-год електроенергії. Електроенергія з води становить 40 % від загального обсягу виробленої у світі відновлюваної енергії і складає 16 % всієї електроенергії, що виробляється у світі.

Часто виробництво енергії супроводжується сильним і не дуже корисним впливом на природу — теплові електростанції забруднюють повітря, гідроелектростанції потребують величезних просторів, атомна енергія небезпечна. Із метою зменшення впливу на природу людство почало використовувати енергію сонця та вітру. Відбуваються пошуки інших джерел «чистої» енергії.

Людина почала використовувати енергію вітру з давніх-давен. Тисячі років тому вже діяли вітряки в Давній Персії. Частіше всього вітряки використовували для переробки

Вітряки в Україні.

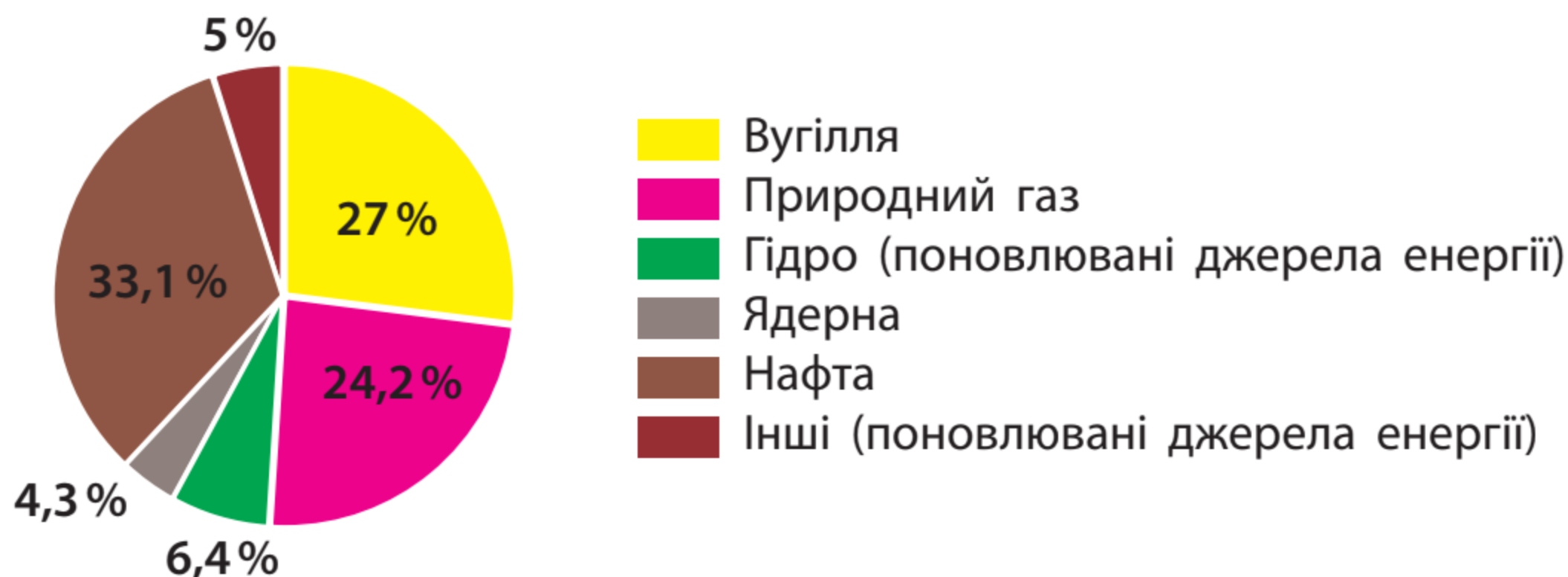

Сучасні вітрогенератори.

зерна. Але давньогрецький винахідник Герон Александрійський створив вітряк для управління музичним інструментом. А в ХХ ст. почали перетворювати енергію вітру на електричну. На теренах України перша вітряна електростанція була побудована в 1931 р. в Криму і була найбільшою у світі. У незалежній Україні перша ВЕС запрацювала у 1997 р. і – це була Трускавецька ВЕС. А найбільша ВЕС (на 2024 р.) розташована на околиці пустелі Гобі в Китаї. Планується, що там буде працювати 7 тис. турбін.

ЦІКАВО

СПІЛЬНЕ СВІТОВЕ СПОЖИВАННЯ ПЕРВИННОЇ ЕНЕРГІЇ
РОЗПОДІЛЕНЕ ЗА ВИДАМИ ПАЛИВА, 2019 р.

Є ще один шлях до зменшення впливу виробництва електроенергії — це зменшення її споживання. Економія

електроенергії — дуже важлива та нагальна тема сьогодні, і ти можеш до цього приєднатися. Існує багато шляхів. Тільки заміна електричних лампочок на енергозберігаючі економить тисячі кіловат електроенергії. Встановлення датчика руху дозволяє використовувати світло в разі потреби, що особливо корисно в під'їздах багатоквартирних будинків, де світло горить цілу ніч.

ЦІКАВО

Лампи для освітлення пройшли довгий шлях розвитку.

Назва	Рік появи
Лампи розжарювання	1840
Люмінесцентна лампа	1856
Галогенні лампи	1890
Світлодіодні лампи	1962

Лампа розжарювання — винахід кінця XIX ст.

Світлодіодна лампа. Перші світлодіоди для освітлення були винайдені у 1962 р., проте активне використання світлодіодних ламп розпочалося на початку нашого століття.

? Дослідіть, чим світлодіодна лампа краще лампи розжарювання?

Обернись навколо! Подивись, де ще можливо зменшити споживання енергії? Зверни увагу на опалення. Взимку

Тепловідбивний екран — це шар фольги та шар матеріалу-утеплювача. Фольгований шар відбиває тепло та направляє потік гарячого повітря всередину кімнати, тобто перешкоджає нагріванню стіни.

Державна інспекція енергетичного нагляду України повідомляє, що використання тепловідбивних екранів може зекономити до 30% коштів на опаленні й підвищити температуру в приміщенні на 2—5 °С.

величезна кількість енергії витрачається на створення приємного клімату в наших домівках. Це і підігрів води (для чого спалюється природний газ або нафта чи деякі відходи виробництва (тирса, лушпиння тощо), і подача теплоносія до будинків (для чого необхідна робота електричних насосів). Проте можливо зменшити втрати тепла. Для цього існує багато варіантів. Наприклад, батареї, пофарбовані в чорний колір, працюють із більшою тепловіддачею: гладка темна поверхня віддає на 5—10% тепла більше. Або екран із фольги, встановлений між радіатором і стіною, підвищить температуру в приміщенні на декілька градусів.

ЗАВДАННЯ

1. Проведи енергоаудит у себе вдома та визнач, де можливо зменшити споживання енергії та ресурсів.
2. Визнач у своєму закладі освіти можливості зменшення споживання. Обговоріть це на уроці та порадьте адміністрації закладу.

РЕФЛЕКСІЯ

Подумай, чи залежить розвиток суспільства від рівня освіти його членів? Як саме? Поділись своїми думками з однокласниками та однокласницями.

ТЕМА 4. ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ

§ 13. Свобода слова

ПІСЛЯ ЦЬОГО УРОКУ ТИ НАВЧИШСЯ:

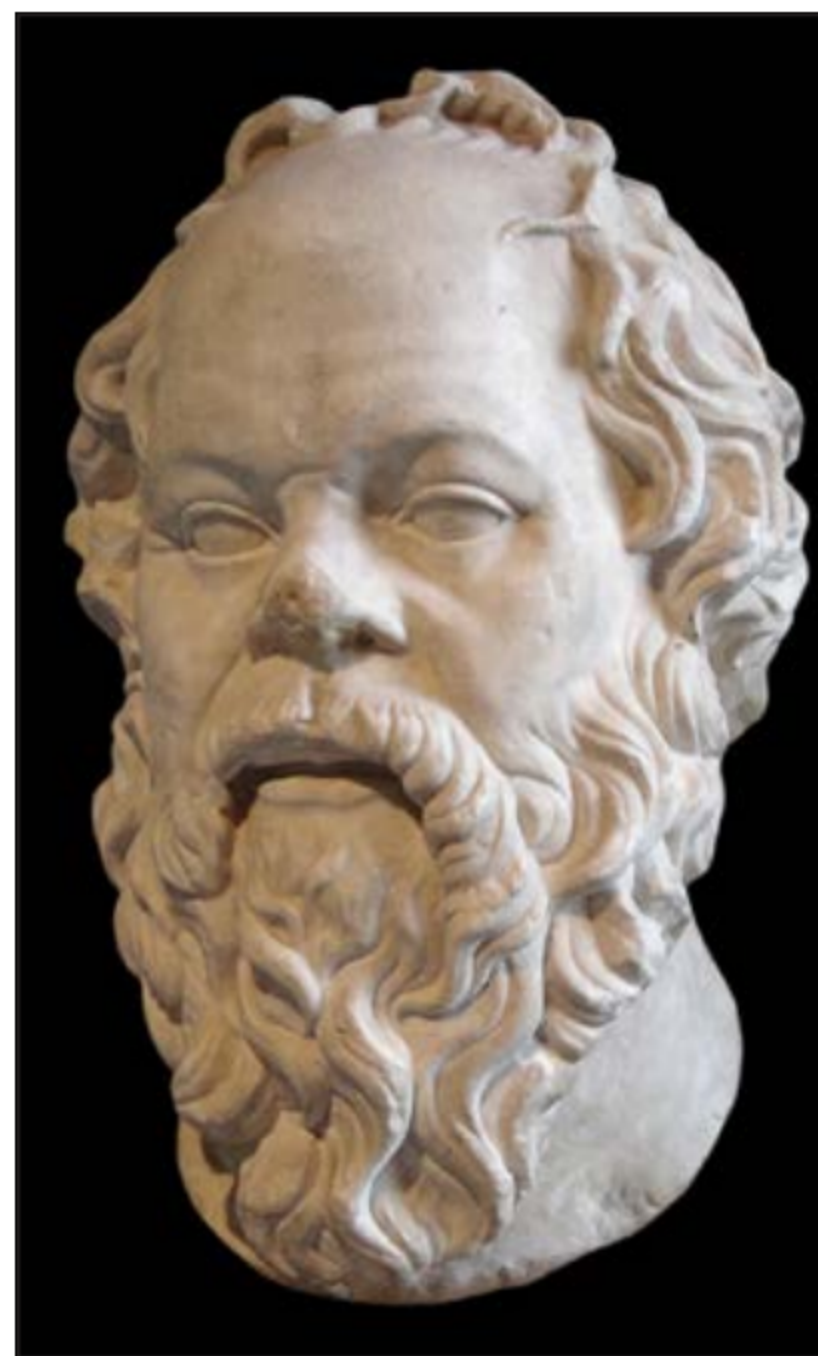
- пояснювати, що таке свобода слова;
- розповідати про значення свободи слова в демократичному суспільстві;
- усвідомлювати важливість інформації.

МОТИВАЦІЙНА ВПРАВА

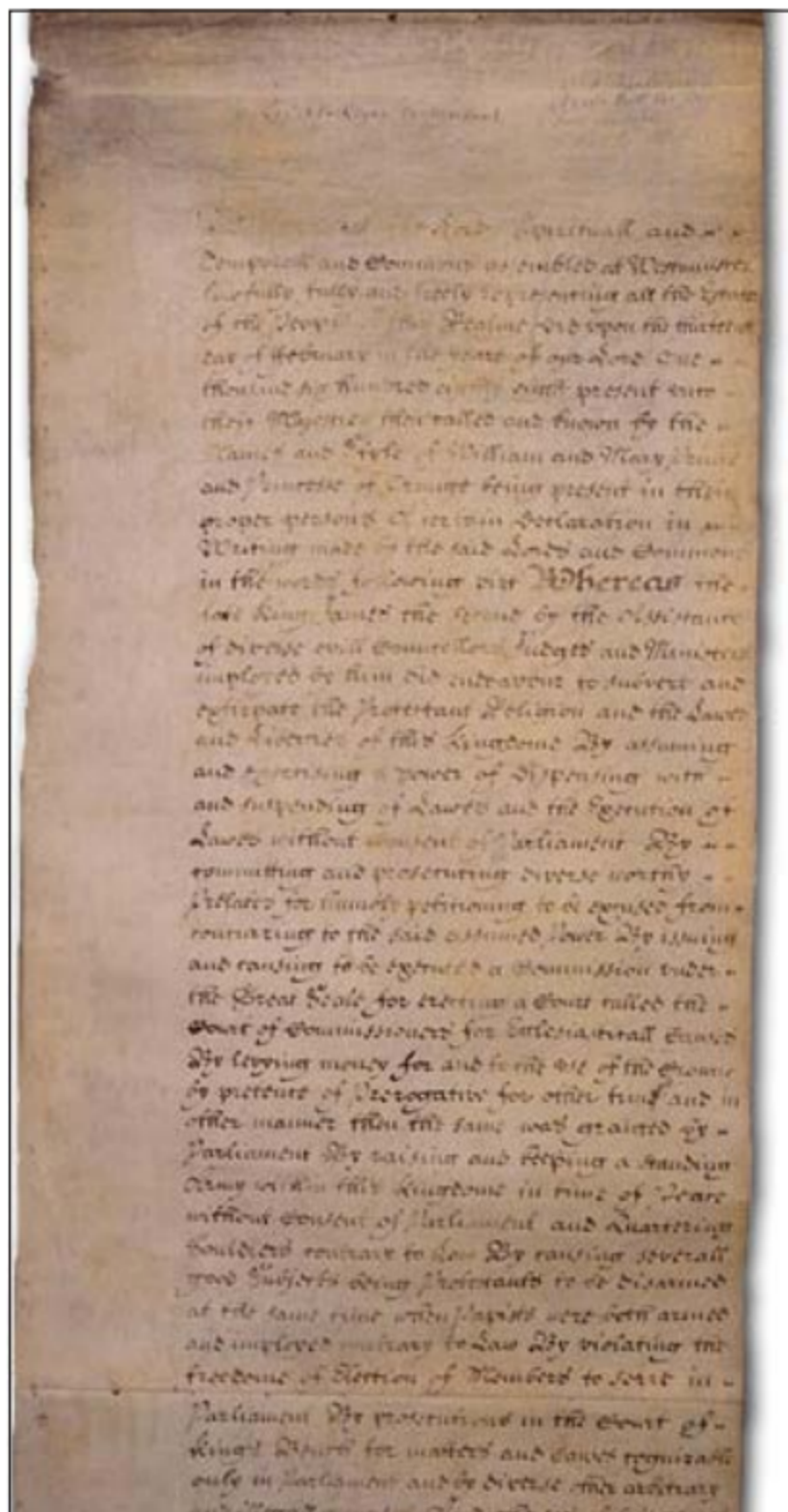
Спробуй привітатися як ведучий/ведуча телешоу, як друг/подруга, незнайомець/незнайомка. Чи однаково звучали привітання?

А чи можеш ти говорити все, що думаєш? І де завгодно висловлювати свої думки? Чому у складних ситуаціях люди порушують питання свободи слова?

Із давніх-давен люди боролися за свободу слова. За це їх виганяли з роботи, вони потрапляли до в'язниці, їх відправляли на каторгу, а бувало і позбавляли життя. Практично всі суттєві зміни в житті людей в світі відбуваються з вимогами свободи слова. Не дарма перші документи, які стали основою для формування поглядів на права і свободи людини, містили питання щодо свободи слова. Про свободу слова говорилося в англійському Білі про права 1689 р. А французька Декларація прав людини і громадянина

Мармурова голова
Сократа в Луврі.
Філософ із Стародавньої
Греції. Був страчений
за свої висловлювання.

Біль про права 1689 р.

1789 р. проголошувала, що вільне повідомлення ідей і поглядів є одним із найцінніших прав людини.

ДОКУМЕНТ

Із Білля про права 1689 р.

...що звертатися з клопотаннями до короля, то є право підданих, і всіляке затримання і переслідування за такі клопотання незаконне...

ДОКУМЕНТ

Із Декларації прав людини і громадянина (Франція, 1789 р.)

11. Вільне повідомлення ідей і поглядів є одним із найцінніших прав людини. Як наслідок, кожен громадянин може вільно висловлюватись, писати та друкувати, але підлягає відповідальності за зловживання цією свободою у випадках, передбачених законом.

? Чому французькі революціонери вважали свободу слова одним із найцінніших прав людини?

ДОКУМЕНТ

Із Першої поправки до Конституції США (з Білля про права, 1791 р.)

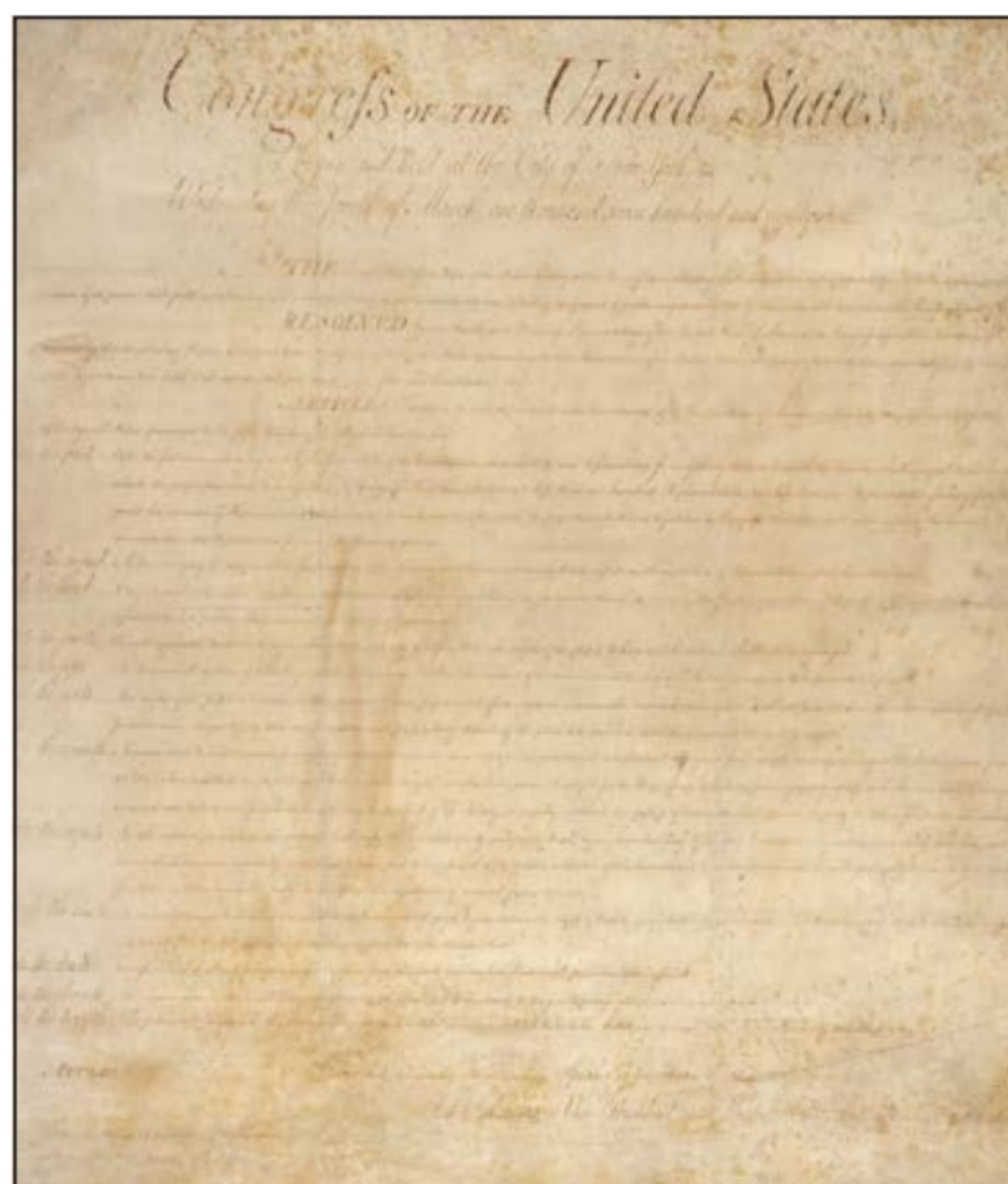
Конгрес не має права видавати закони щодо впровадження будь-якої релігії чи заборони вільно сповідувати її, а також не має права видавати закони, що обмежують свободу слова, друку і права народу мирно збиратися і звертатися до уряду з проханням усунути якусь кривду.

? Чому в першій же поправці ідеться про свободу слова?

Міжнародне законодавство прямо наголошує на важливості свободи слова. У статті 19 Загальній декларації прав

Декларація прав людини і громадянина 1789 р.

Перша поправка до Конституції США (з Білля про права, 1791 р.).

людини, статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод або Європейській Конвенції з прав людини (ЄКПЛ) проголошується свобода слова як одне з необхідних умов прав людини на власні погляди і переконання. А в статті 34 Конституції України прямо вказується, що кожному та кожній гарантується право на свободу думки і слова.

ДОКУМЕНТ

Із Загальної декларації прав людини

Стаття 19

Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

Прапор ООН.

Прапор Ради Європи.

■ ДОКУМЕНТ

Із Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод або Європейської Конвенції з прав людини (ЄКПЛ)

Стаття 10

Свобода вираження поглядів

1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів.

■ ДОКУМЕНТ

Із Конституції України

Стаття 34. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір.

Чому ж питання свободи слова таке важливе? Чому за свободу слова люди йшли на смерть? Що ж таке свобода слова?

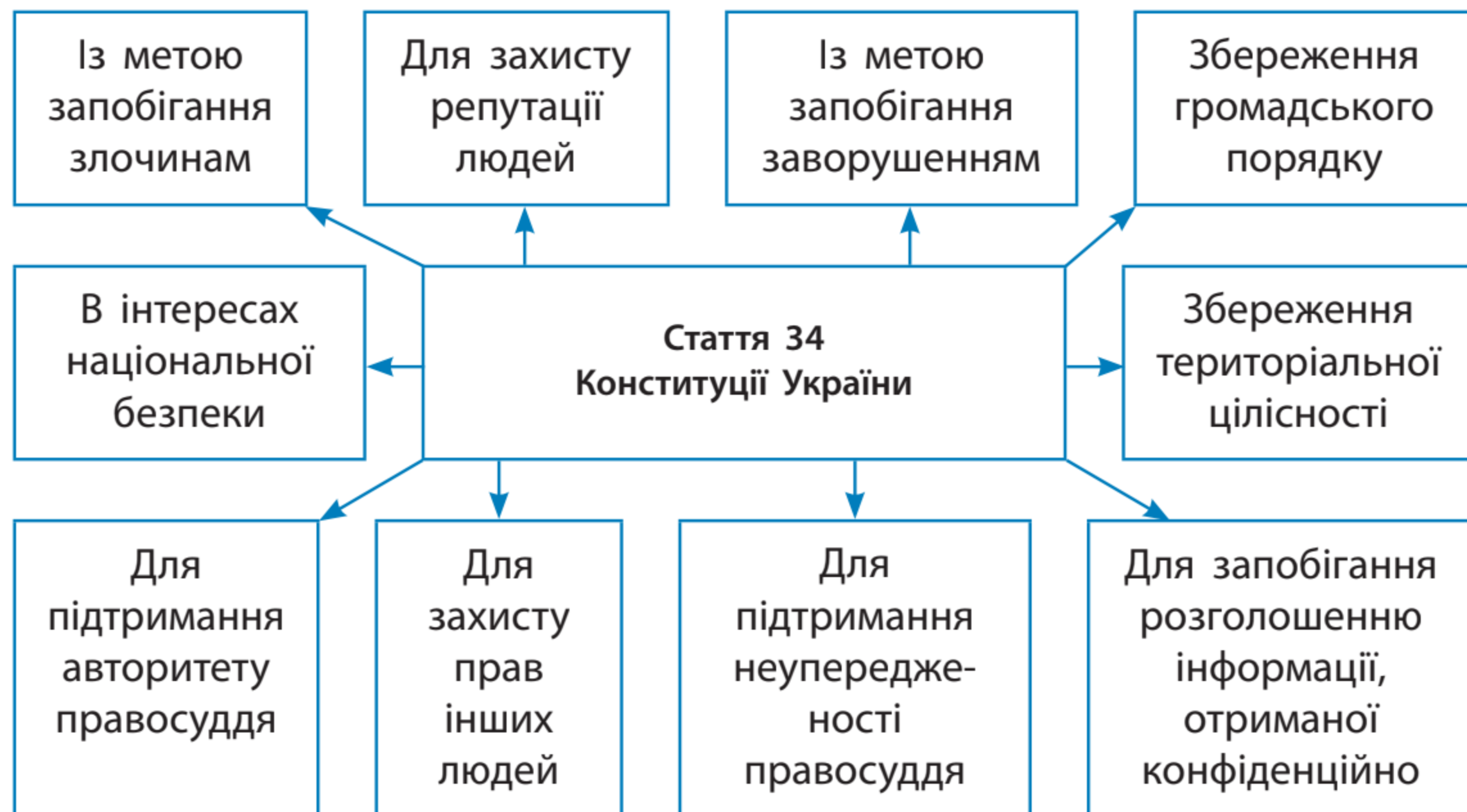
Свобода слова — це право людини або спільноти людей в усній або письмовій формі вільно висловлювати свої ідеї, погляди або думки без небезпеки покарання, помсти, цензури, санкцій. Свобода слова — це фундаментальне право, на якому побудовано відносини людини, суспільства та держави. Також це основа демократії, основні принципи

демократичної побудови суспільства. Саме через свободу слова і відбуваються вибори в державі, існує парламентаризм.

Разом із тим свобода слова — це своєрідний барометр стану справ у суспільстві. Свобода слова показує, як у суспільстві та державі ставляться до прав меншин, питань корупції та інших складних питань.

Проте свобода слова — це не анархія та повна безвідповідальність. Існують певні обмеження. У першу чергу, людина сама повинна розуміти межі своєї свободи. Також є обмеження, які поширені в суспільстві та державі. Так, у статті 34 Конституції України чітко прописано, коли можуть бути запроваджені обмеження. Але все це має відбуватися з урахуванням вимог відповідно до міжнародного права, а саме обмеження мають відповідати закону, бути необхідними в даний момент, також бути доцільними. Крім того, обмеження обов'язково мають часові межі.

ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ СЛОВА

Свобода слова має багато вимірів — це і свобода думки, і свобода вираження своїх поглядів, і свобода безперешкодно дотримуватися своїх переконань. І навіть свобода на

«мовчання». Так, ти маєш право не висловлювати свою думку, що означає право не висловлюватися за певними темами, не висловлювати відкриту підтримку тієї чи іншої позиції, право не свідчити проти себе і своїх близьких.

Ти живеш в інформаційному світі. Інформація в наші дні вважається одним із найбільших надбань, часто дорожче, ніж золото та діаманти. Тому право на інформацію є одним із важливіших прав. Недарма свобода слова керується поняттям інформація, тобто всім, що має відношення до інформації. Людина має право збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію. У цифровий вік інформація про тебе може дуже швидко поширюватися і сторонні особи можуть скористатися нею. Тому необхідно дуже обережно ставитися до інформації, яку ти поширюєш про себе, особливо в інтернеті.

ДОКУМЕНТ

Із Цивільного кодексу України

Стаття 302. Право на інформацію

1. Фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію. Збирання, зберігання, використання і поширення інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди не допускаються, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.
2. Фізична особа, яка поширює інформацію, зобов'язана переконатися в її достовірності. Фізична особа, яка поширює інформацію, отриману з офіційних джерел (інформація органів державної влади, органів місцевого самоврядування, звіти, стенограми тощо), не зобов'язана перевіряти її достовірність та не несе відповідальності в разі її спростування. Фізична особа, яка поширює інформацію, отриману з офіційних джерел, зобов'язана робити посилання на таке джерело.

У Гайд-парку, одному з Королівських парків у середмісті Лондона розташований «куточок ораторів» або «кутки виголошувачів». Відповідно закону 1872 р. тут дозволяється всім охочим збиратися і обговорювати, які завгодно теми. Тут висупав К. Маркс, В. Ленін, Д. Оруелл та інші відомі люди. Гайд-парк є своєрідним синонімом свободи слова, території, де можна обстоювати власні погляди та теорії.

? Чому, на твою думку, вже понад сотню років існує це місце?

«Куток оратора». Релігійний проповідник.

У демократичній державі свобода слова базується на багатьох принципах, серед яких безперешкодне отримання громадянами та громадянками повної та неупередженої інформації. І наша держава відповідально ставиться до цього питання. В українському законодавстві налічується понад 260 законів, які регулюють питання доступу до інформації. Тому державні установи, у тому числі й заклади освіти, повинні розміщувати більшість інформації про свою діяльність на своїх сайтах і надавати необхідну інформацію громадянам та громадянкам за їх запитом.

ПІДСУМОК

Із давніх-давен люди боролися за свободу слова. Свобода слова має багато вимірів — це і свобода думки, і свобода вираження своїх поглядів, і свобода безперешкодно дотримуватися своїх переконань. І навіть свобода на «мовчання». Свобода слова керується поняттям інформація, тобто всім, що має відношення до інформації. В українському законодавстві нараховується понад 260 законів, які регулюють питання доступу до інформації. Необхідно дуже обережно ставитися до інформації, яку ти поширюєш про себе, особливо в інтернеті.

РЕФЛЕКСІЯ

Чому свобода слова визначає право на мовчання? Коли цим правом варто скористатися?

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Чому свобода слова важлива в демократичному суспільстві?
2. Як ти розумієш слова Джорджа Вашингтона: «Без свободи слова нас можна вести німими та тихими, як овець на забій».
3. Чи є обмеження свободи слова? Якщо є, то чому?
4. Чому в демократичному суспільстві інформація відіграє важливу роль?
5. Ознайомся із Законом України «Про доступ до публічної інформації» (доступ за QR-кодом) і поясни, які можливості він надає.

rnk.com.ua/109768

Тестові завдання
rnk.com.ua/109990

§ 14. Вплив медіа на суспільство та громадян

ПІСЛЯ ЦЬОГО УРОКУ ТИ НАВЧИШСЯ:

- розповідати про можливості передавання інформації у різні історичні періоди;
- розпізнавати функції мас-медіа;
- бачити пропаганду та правильно реагувати на неї;
- дотримуватися правил інформаційної гігієни.

МОТИВАЦІЙНА ВПРАВА

Назви джерела, з яких ти найчастіше отримуєш інформацію.

? Чи всі слова «хмаринки слів» тобі відомі?

Ти живеш в інформаційному середовищі. Навкруги тебе вирує інформація, яку ти бачиш і чуєш, часто навіть не звертаючи на це увагу. Із рекламних бігбордів, екранів телебачення та гаджетів, із розмов друзів та перехожих, із гучномовців у магазинах та радіо — усіх сторін на тебе лине інформація.

Проте так було не завжди. Передання інформації та комунікації спочатку обмежувалися тільки усними

La Gazette — перший щотижневий часопис, який видавався у Франції з 30 травня 1631 р. У цьому виданні вперше з'явилася інформація про українців у 1636 р., а саме інформація про козаків, учасників Тридцятирічної війни (1618—1648 рр.).

розмовами. Із появою держав багато не змінювалося — на площі виходили глашатаї та проговорювали необхідну інформацію. Поява писемності спочатку не дуже змінила ситуацію. Писемних людей було мало, матеріал для письма не сприяв поширенню інформації — кам'яні брили, глиняні таблички були не такі зручні. Люди шукали різні матеріали для письма — бамбукові дощечки, папірус (очерет), тканина (навіть шовк), кора дерев (береста). Уже в ці часи з'являються перші періодичні видання — у Китаї у VIII ст. починають випускати рукописні газети. А в 50 р. до н. е. у Стародавньому Римі за часів Юлія Цезаря почали виходити щоденні рукописні інформаційні аркуші.

Винахід Йоганом Гутенбергом у середині 1440-х рр. друкарського верстата зробив революцію у поширенні інформації. Спочатку суттєво збільшилася кількість книг, а на початку XVII ст. в Європі з'явилися перші друковані періодичні видання. І почався бум поширення друкованої про-

Один із перших німецьких серійних телевізорів «Telefunken» (1936 р.)
Телебачення тривалий час було одним із найбільших каналів мас-медіа.

? Поясни, чому телебачення має вплив на багатьох людей у світі.

дукції. А через триста років людство зробило наступний крок у поширенні інформації — наприкінці ХІХ ст. брати Люм'єр винайшли синематограф, а італійський інженер Гульєльмо Марконі радіо. Кількість інформації, яка линула з усіх боків на людину, збільшилася в рази. ХХ ст. принесло нові винаходи каналів передання інформації. У 20-х рр. ХХ ст. з'явився телевізор, у 40-і рр. ХХ ст. — комп'ютер, а у 80-ті рр. ХХ ст. виникли перші паростки Всесвітньої мережі Інтернет.

Отже ти живеш в світі інформації. А всю інформацію ти отримуєш через різні канали. От ці канали і отримали назву медіа. Тобто медіа — це засоби передавання, зберігання та відтворення інформації. Частіше всього медіа орієнтовані на одну людину, а от за одночасне передавання інформації великим групам людей називають мас-медіа. Отже, до мас-медіа належать газети і журнали, радіо і телебачення, фото- і відео-, мобільний зв'язок і Інтернет, бігборди і сітілайти та інше. Тому часто використовують ще термін «засоби масової інформації» (ЗМІ), особливо по відношенню до преси.

Мартін Купер, розробник одного з перших мобільних телефонів.

Ідею мобільного телефону в 1943 р. запропонував українець Григорій Бабат. А перший дзвінок із мобільного телефону зробив у 1973 р. виходець із сім'ї українських емігрантів Мартін Купер. Перший мобільний телефон важив понад 1 кг і міг працювати 20 хв.

? Чому мобільний зв'язок відіграє важливу роль у мас-медіа?

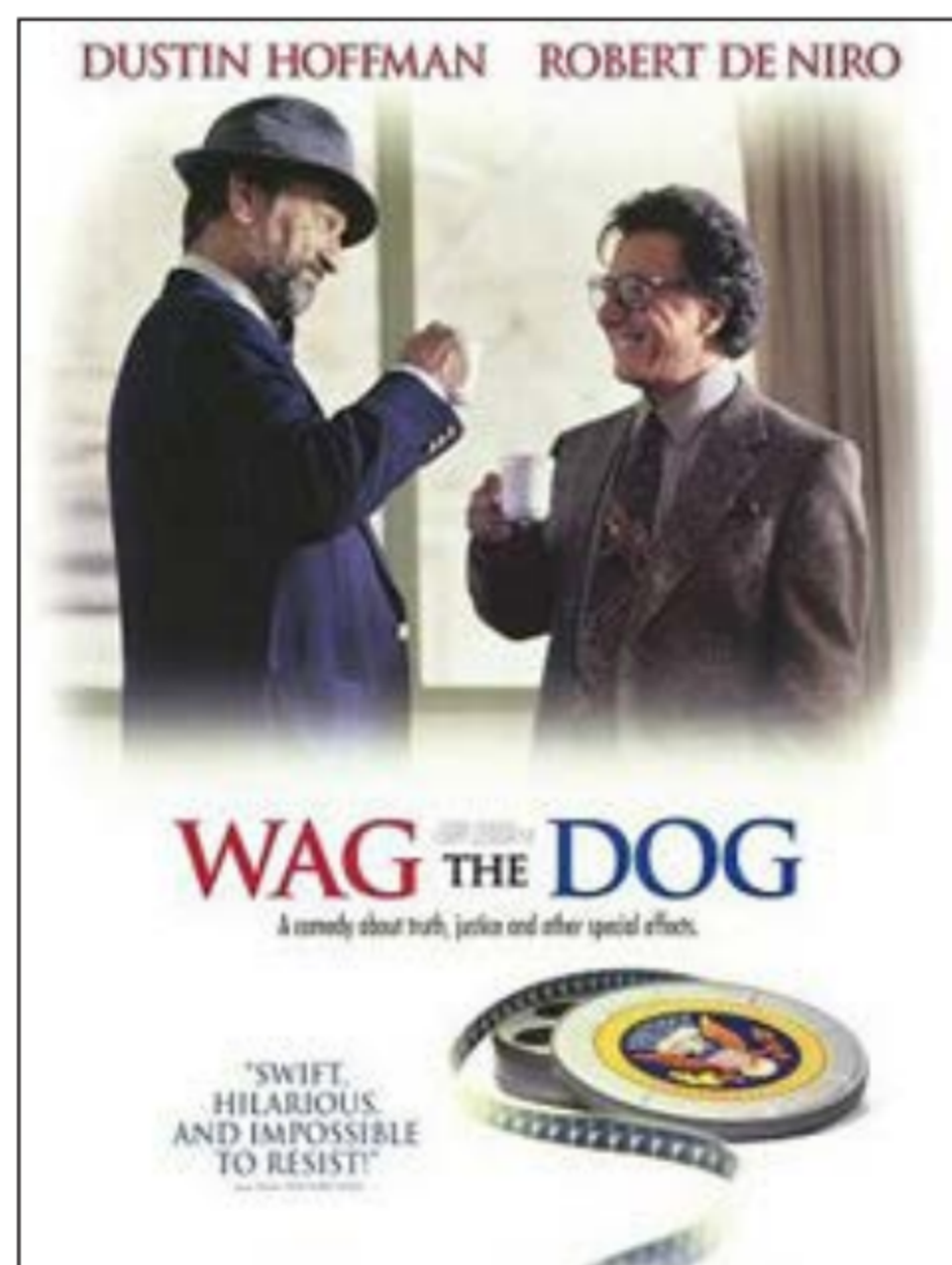
Ти бачиш, який багатогранний світ мас-медіа. Звісно мас-медіа виконують багато функцій у суспільстві. А саме це і освітня функція (коли дорослі та діти отримують навчальну інформацію), комунікативна (передання різної інформації), безпосередньо й інформативна та інші.

У сучасному світі важливу роль впливу на людину має реклама. Згідно із Законом України, реклама — це інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та будь-який спосіб і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів / споживачок реклами та їх інтерес щодо таких осіб чи товару.

Афіша фільму «Хвіст крутить собакою»
«Хвіст крутить собакою» —
американська комедійна драма
режисера Баррі Левінсона. У фільмі
показані маніпулятивні
пропагандистські технології.

? Як ти думаєш, чому герою фільму за
сюжетом вдалося вплинути на цілу
країну?

Крім того, однією з важливіших функцій медіа, особливо мас-медіа є функція формування громадської думки. Адже ти живеш у демократичному суспільстві, у якому існують різні думки та погляди, і медіа допомагають, а часто й формують громадську думку з різних питань. Потрібно зазначити, що медіа суттєво впливають на становлення особистості і тебе в тому числі. Подивись, більшість інформації ти отримуєш через різні медійні канали. Але ця інформація вже оброблена та подається у відповідному ракурсі. І тільки від тебе залежить її сприйняття. Для цього, у першу чергу, тобі допоможе критичне мислення, про яке ти більше дізнаєшся в наступному параграфі.

На суспільну думку та й думку окремої людини намагаються впливати різними способами, одним з яких є пропаганда. Отже пропаганда — це форма комунікації, систематичне поширення ідей, інформації або матеріалів із метою впливу на думку, почуття або поведінку групи людей. Саме слово «пропаганда» часто викликає негативну реакцію, хоча потрібно дивитися на дії та мету пропаганди. Адже

Будівля Конгрегації в Римі.

Термін «пропаганда» виник в XVII ст. від назви католицької організації Congregatio de Propaganda Fide (Конгрегація поширення віри). Хоча саме явище існувало задовго до появи терміну.

є пропаганда здорового способу життя, пропаганда безпеки та інше. На жаль, пропаганда може мати і негативну мету, бути деструктивною. За допомогою пропаганди мільйони людей підтримали нацизм та комунізм, повіривши в усі маніпуляції, які проводили тоталітарні режими. Пропаганда використовує десятки методів маніпуляцій. Наприклад, пропагандисти часто апелюють до страху, використовують стереотипи та упередження, звертаються до авторитетів. Але завжди вони намагаються змінити уявлення та світогляд людини, нав'язати їй власні погляди. Частіше всього в пропаганді використовують медіа. І ти, іноді навіть не здогадуючись, можеш потрапити під вплив пропаганди. Тому потрібно бути обережним / обережною, щоб уникнути негативного впливу пропаганди.

Надзвичайне збільшення інформації, новітні технології та винаходи людства привели до того, що війна розпочалася і в інформаційному просторі. Але що таке інформаційна війна? Це вплив на населення іншої країни у мирний або військовий час через розповсюдження певної інформації та захист громадян / громадянок власної країни від такого впливу. Раніше також відбувалися використання інформації,

але в наші часи через поширення інтернету, мобільного зв'язку та глобалізації світу інформаційні війни стали дійсністю і ведуться по всьому світу. І виходячи з назви, головною зброєю у цих війнах слугує інформація. Використовуються різні маніпулятивні технології — від страху та жахів до прямої чи завуальованої брехні, від фейків до монтажу фото- і відеоматеріалів. А поява штучного інтелекту ще більше урізноманітнила зброю інформаційних війн. Ти теж перебуваєш на полі інформаційної війни і протидією може стати інформаційна гігієна. Дотримуйся простих правил та розвивай критичне мислення.

ЦІКАВО

Інформаційна гігієна

Термін «інформаційна гігієна» виник під час переходу людства до інформаційного суспільства. Нові технології надали людині практично необмежений доступ до інформації. Але в необмеженому океані інформації багато небезпеки — віруси, фейки, брехня та інші жахи. Інформаційна небезпека у віртуальному світі ставить під загрозу людину, причому іноді навіть до фізичної загрози. Щоб протистояти загрозам

і запроваджуються різні форми захисту, які і отримали назву «інформаційна гігієна». Ось деякі поради:

- стався до інформації критично, перевіряй її;
 - крикливий заголовок — поганий знак;
 - не намагайся перечитати і передивитися все;
 - не поширюй інформацію, у достовірності якої ти не впевнений;
 - періодично здійснюй резервне копіювання важливих файлів;
 - використовуй та постійно оновлюй системи захисту;
 - не бери інформацію з російських джерел.
-

ПІДСУМОК

Ти живеш в світі інформації. Усю інформацію ти отримуєш через різні медіа-канали, які суттєво впливають на становлення особистості. Однією із форм цього впливу є пропаганда. Потрібно бути обережним, щоб уникнути негативного впливу пропаганди та інформаційної війни. Для цього застосовуй інформаційну гігієну.

РЕФЛЕКСІЯ

Чи потрібна пропаганда в демократичному суспільстві? Поясни свою думку.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Побудуй драбину засобів комунікації від простого до найскладнішого, взявши за основу спосіб передання інформації.
2. Чому винахід друкарського верстата став революцією у інформаційному полі?
3. Подивись анімацію. Що ти дізнався про віртуальне спілкування? Що ти порадив би своєму другу чи подрузі?
4. Як мас-медіа може впливати на тебе?
5. Чому термін «пропаганда» частіше за все має негативний зміст? Наведи приклади позитивної та негативної пропаганди.
6. Чому потрібно дотримуватися інформаційної гігієни?

rnk.com.ua/110236

Тестові завдання
rnk.com.ua/109991

§ 15. Критичне мислення та безпека у віртуальному світі

ПІСЛЯ ЦЬОГО УРОКУ ТИ НАВЧИШСЯ:

- орієнтуватися у видах інформації;
- захищати свої персональні дані;
- аналізувати медіатекст;
- наводити приклади дезінформації.

МОТИВАЦІЙНА ВПРАВА

Розглянь зображення. Назви слова-асоціації, які виникли в тебе.

А чи відомо тобі, що людина — це єдина істота, яка може мислити критично? Зазвичай ми ставимося до мислення як до чогось природного, що здійснюється само по собі. Але, наприклад, щоб швидко бігати чи добре плавати треба багато тренуватися. Мислення також треба тренувати. Саме

АФОРИЗМИ

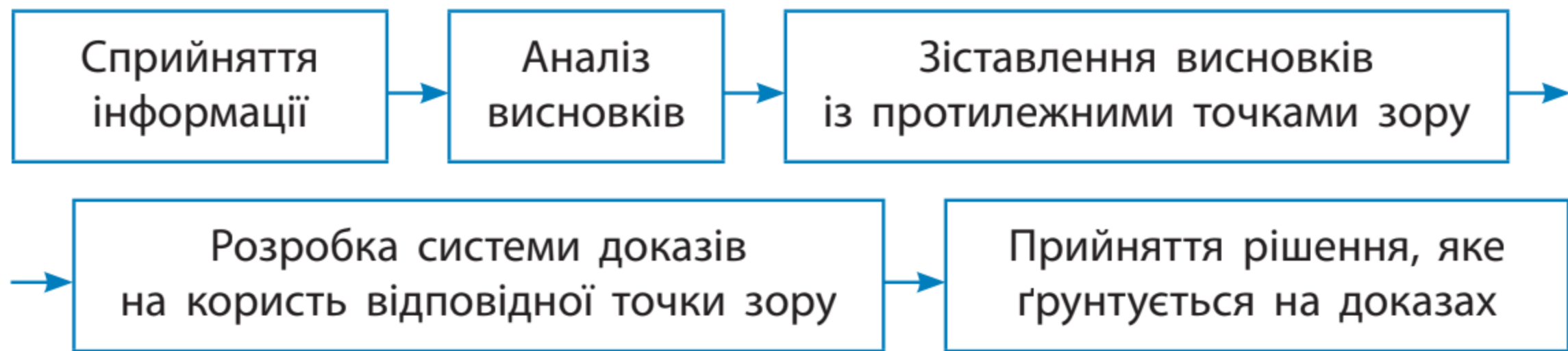
«Не достатньо мати гарний розум, головне — правильно його використовувати»
(Р. Декарт).

Поясни, як ти розумієш це висловлювання.

ЕТАПИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

? Що означає кожен етап розвитку критичного мислення?

так — вдосконалювати і тренувати. Мова йде не просто про запам'ятовування чи розуміння складних ідей, а про критичне мислення. Але що ж таке критичне мислення? Ось що про це повідомляє всесвітня енциклопедія: «Критичне мислення — (від давньогрецького — «судити») — це мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та незалежних рішень».

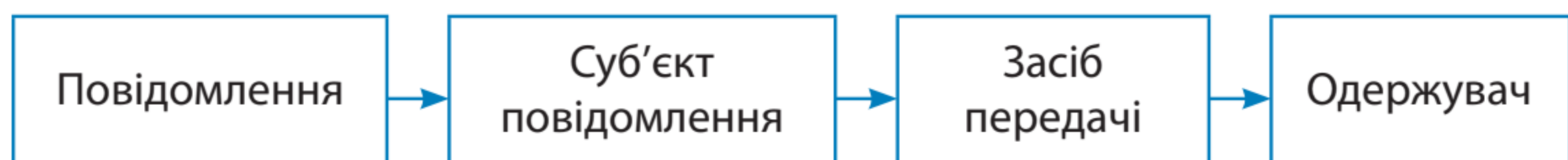
Отже, щоб мислити критично, треба навчитись аналізувати, неупереджено сприймати інформацію, добирати аргументи, висловлюючи власну думку щодо цієї інформації.

Розвиток критичного мислення має велике значення у дорослому житті. Ти живеш в світі, де інформація має надважливе значення. Її дуже багато. І саме критичне мислення допоможе тобі «не потонути» в океані інформації.

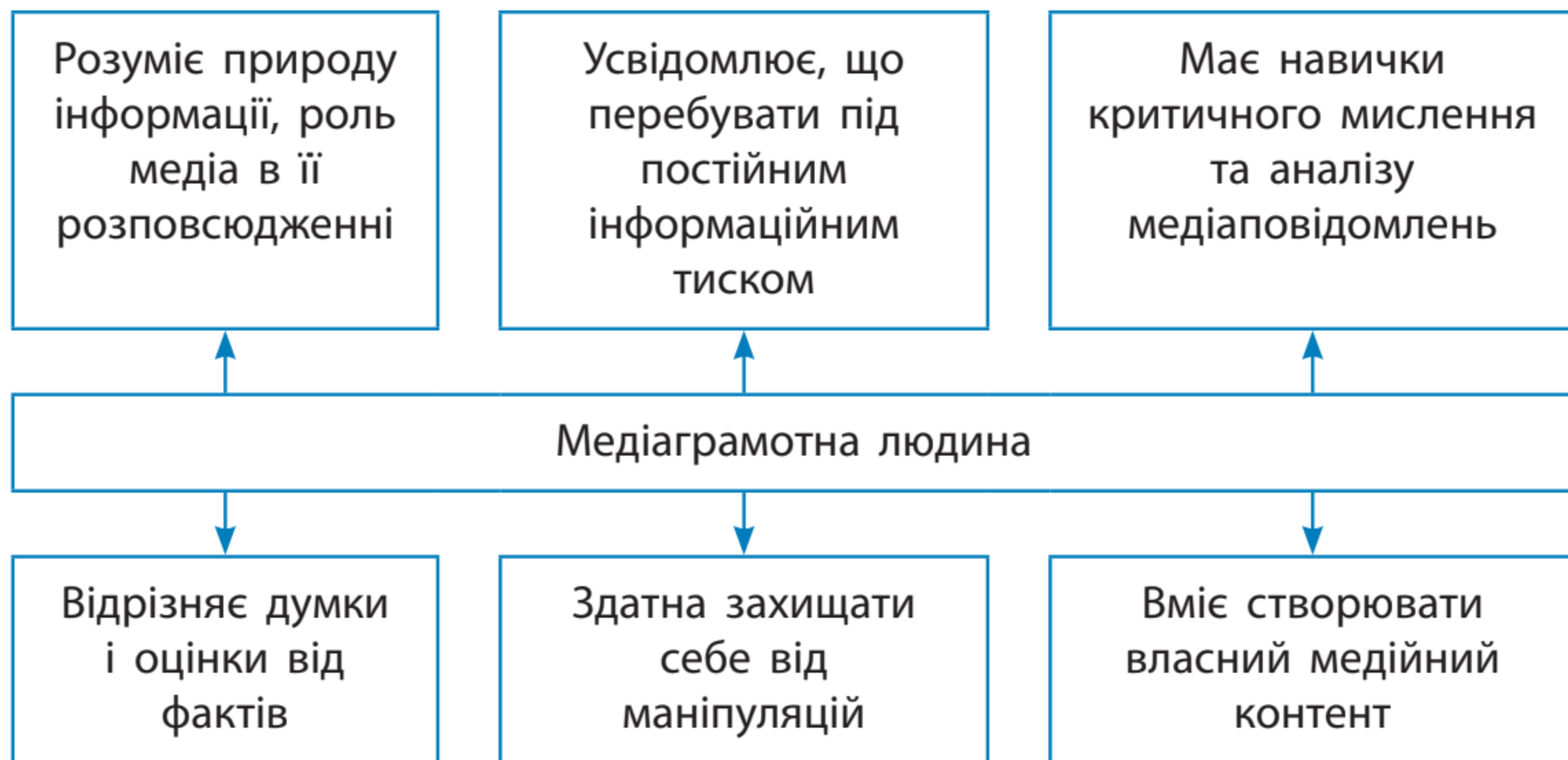
Давай разом зробимо критичний аналіз інформації.

Насамперед спробуємо відрізнити правдиву інформацію від дезінформації. Для цього треба перевірити надійність джерела. Треба знайти інформацію про автора / авторку, редакцію або організацію, яка відповідає за цю інформацію; перевірити, чи раніше це джерело розповсюджувало не-

ЛАНКИ МЕДІА

? Як взаємодіють ланки медіа?

? Чи можеш ти назвати себе медіаграмотною людиною? Чому?

правдиву інформацію. Порівняй інформацію з іншими джерелами. Визнач, чи можна знайти її підтвердження. Так, на це потрібен час, але тепер ти точно знаєш, з якою інформацією маєш справу.

А допомогти розвивати критичне мислення та працювати з інформацією тобі допоможе медіаграмотність. Не дарма критичне мислення — це інструмент медіаграмотності. Отже медіаграмотність або медійна грамотність — вміння не тільки критично аналізувати медіатексти, а і створювати їх та розуміти вплив медіа на суспільство. Зараз кожен користувач може створити публікацію без перевірки фактів. Це відкриває двері для поширення недостовірної інформації, яка швидко набирає популярності. І ти можеш навіть не помітити, як став ланцюжком у її розповсюдженні.

Медіатекст — будь-який текст, створений для масової комунікації.

Оссіан бачить сон. Художник Жан Огюст Домінік Енгр.

«Оссіана» — поеми легендарного ірландського барда, які стали популярні після публікацій шотландського поета Джеймса Макферсона у другій половині XVIII ст. Поеми створили моду на кельтську та шотландську культуру. У шведській королівській сім'ї навіть з'явилося династичне ім'я Оскар. Пізніше з'ясувалося, що ці поеми були підробками Джеймса Макферсона.

? Яких знань критичного мислення не вистачило європейцям того часу?

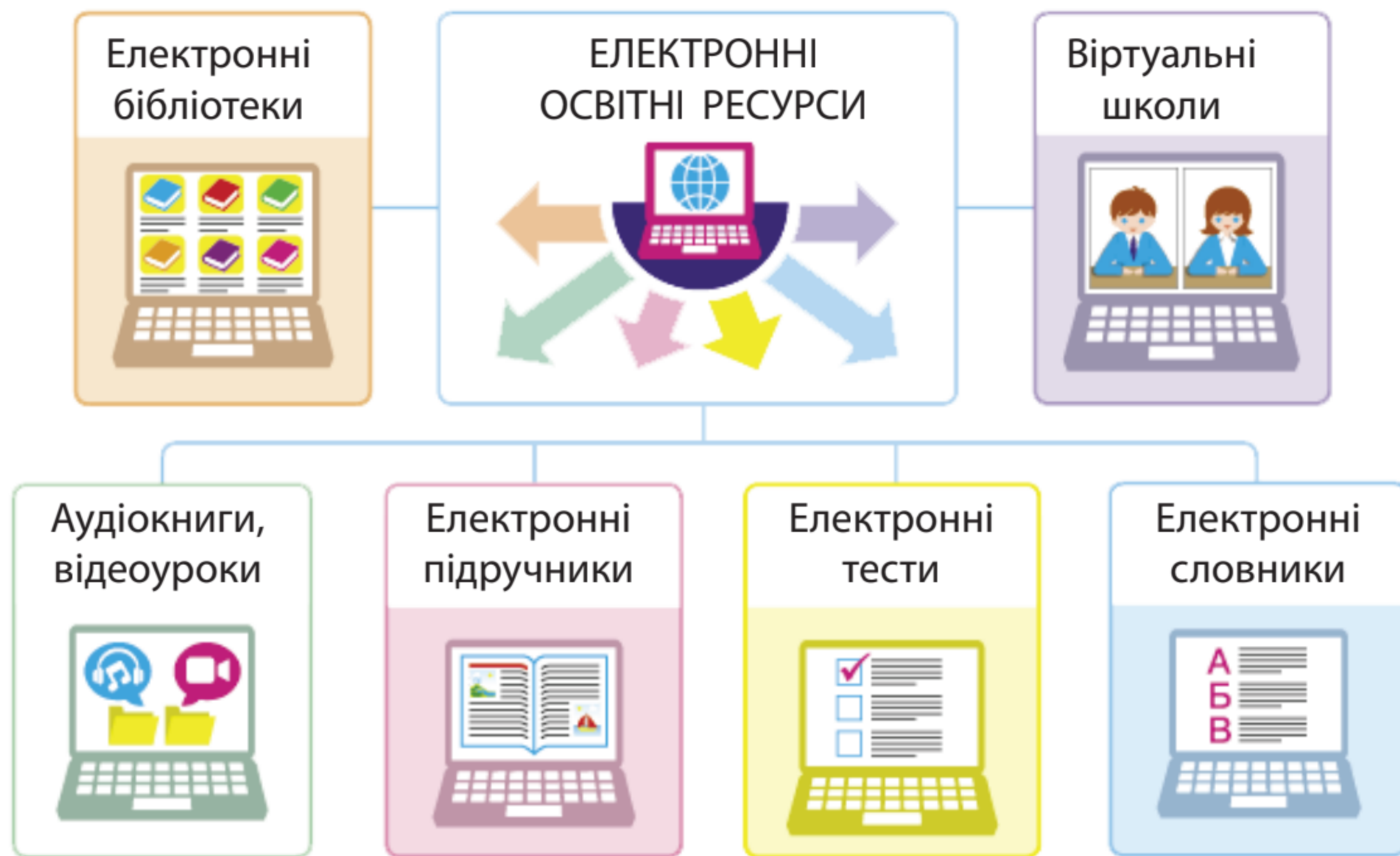
Як від цього убезпечитись?

Стався обережно до постів, які активно поширюються або викликають сильні емоції. Навіть справжні фотографії можуть подаватися у викривленому контексті. Також орфографічні чи стилістичні помилки можуть вказувати на дезінформацію.

Зменшувати критичне сприйняття інформації можуть і так звані інформаційні «бульбашки», створені соцмережами, щоб користувач бачив лише той контент, який підтверджує його погляди.

Навчання навичок аналізу інформації — це постійний процес. Практикувати критичне мислення треба щодня, і з часом ти зможеш впевнено визначати правдивість інформації.

У цифрову епоху дуже важливими стають питання захисту приватності та безпеки. Часто користувачі залишають у мережі багато інформації про себе. Для того щоб вона не була використана для комерційних або шахрайських цілей, треба контролювати її налаштування, використовувати

? Як ти використовуєш медіатексти у своєму закладі освіти?

складні паролі. Не відкривай підозрілі листи чи покликання, щоб не піддатися кіберзагрозам (віруси, фішингові атаки, злочинці). Знання своїх прав щодо захисту персональних даних, зокрема відповідно до таких норм, як GDPR у Європі чи Закон про захист персональних даних в Україні, є обов'язковим. Зверни увагу, що персональні дані — це відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована.

Твоїми персональними даними є основні ідентифікаційні дані (ім'я та прізвище, дата і місце народження, ідентифікаційний код, номер ID-картки), контактні дані (адреса проживання, номер телефону, електронна пошта), фінансова інформація, дані про здоров'я, цифрові ідентифікатори (IP-адреса, дані з акаунтів у соціальних мережах), біометричні та генетичні дані.

Захист персональних даних є не лише правом, а й відповідальністю кожного. Пам'ятай, що в епоху цифрової

взаємодії вміння захищати себе онлайн стає так само важливим, як і захист у фізичному світі.

ПІДСУМОК

Медіаграмотна людина — це особа, яка вміє критично аналізувати інформацію, розуміє медіа-матеріали і ефективно використовує медіа в сучасному інформаційному середовищі. У сучасному світі необхідно бути медіаграмотним, для того щоб захиститися від маніпуляцій, ефективно приймати рішення, не поширювати неправдиву інформацію, захистити свої дані і уникнути кіберзагроз.

РЕФЛЕКСІЯ.

Пам'ятаєш слова-асоціації, які викликало в тебе зображення? А які слова ти назвав/назвала б зараз? Чи змінились вони? Як думаєш, чому?

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Що означає критично мислити?
2. Як зробити критичний аналіз інформації?
3. Що таке медіаграмотність? Хто така медіаграмотна людина?
4. Що таке персональні дані? Наведи приклади своїх персональних даних.
5. Чому захист персональних даних є відповідальністю кожного?

Тестові завдання
rnk.com.ua/109992

§ 16. Практичне заняття. Цікавий та (НЕ)безпечний віртуальний світ

ПІСЛЯ ЦЬОГО УРОКУ ТИ БУДЕШ:

- вміти перевіряти інформацію;
- розвивати критичне мислення;
- розглядати події критично.

Ти живеш в інформаційному суспільстві. Навкруги тебе існують міради і міради знаків, байт пікселів інформації. На жаль, у цьому океані багато небезпек. Щоб убезпечити себе, потрібно постійно бути напоготові, дотримуватися правил інформаційної гігієни та розвивати критичне мислення.

1 У наші дні більшість інформації українці отримують з інтернету. За результатами дослідження Київського міжнародного інституту соціології на замовлення Громадської мережи «Опора», з 24 лютого 2022 р. більшість українців дізнаються новини з месенджерів та соціальних мереж. В основному це невеликі повідомлення про останні події.

І от у величезному інформаційному полі щодня з'являються та поширюються сотні та тисячі фейків. Проте що це таке? Саме слово «фейк» у перекладі з англійської мови означає «підробка». А термін має багато визначень. Це і неправдива інформація, яку частіше за все поширюють у вигляді новин. Це також і подання фактів у спотвореному вигляді або подання свідомо неправдивої інформації. Це і спосіб маніпуляції свідомістю шляхом надання неповної інформації, спотворення контексту, частини інформації з метою підштовхнути аудиторію до дій чи думок, які потрібні автору чи авторці.

Як не потрапити до пастки фейків? Для цього існує багато правил та порад. От деякі з них:

- Зверни увагу на джерела, на URL. Тобто, де розташована інформація. Часто адресу підмінюють або розташовують інформацію на дивних чи незвичних серверах.

Наприклад: .cc або інші. Буває, що адреси схожі на популярні, але до поширеного посилання додається якась буква чи позначка.

- Зверни увагу на джерела, на які посилаються. Часто вони відсутні або анонімні чи взяті з соцмереж — не верифікуються. Також якщо в інформації є прямі посилання — перевір їх.
- Обов'язково звертай увагу на дату та час публікації. Іноді давню інформацію намагаються видати за новину.
- Якщо ти зацікавишся інформацією — шукай першоджерело або підтвердження на авторитетних сайтах.
- Подивись на заголовок. Переважна більшість реагує на заголовок. Виник навіть термін — «клікбейтний заголовок» (від англ. *click* — клацання + *bait* — наживка). Отже, якщо твою увагу привернуло незвичне оформлення чи текст — будь обережний.
- Слушна порада — читай більше, аніж заголовок та підводка. Часто вони не відповідають змісту новин.
- Також тебе повинен насторожити текст, в якому все пишеться великими буквами або використовують багато знаків оклику. Це робиться, щоб привернути твою увагу.
- І виражена емоційна забарвленість заголовку та тексту також повинна викликати підозру. Яскраве, особливо негативне забарвлення, може свідчити про заангажованість матеріалу.
- У професійній інформації практично не може бути граматичних помилок, неправильного відмінювання прізвищ чи неповні назви організацій та інших стилістичних помилок.
- Особливу увагу приділяй фото- та відеоматеріалам. Часто візуальні матеріали не стосуються тексту або навіть змонтовані. Для перевірки фото- та відеоматеріалів існують спеціальні сайти та програми.
- Часто в інформації посилаються на експертів. Дуже обережно підходьте до їх думки. Інформація щодо екс-

Пам'ятний знак «Емська депеша» в Бад-Емсі. Емська депеша — урядова телеграма від 13 липня 1870 р. прусського чиновника щодо пруссько-французьких відносин. Уважається, що прем'єр-міністр Пруссії Отто фон Бісмарк відредагував текст телеграми таким чином, щоб викликати обурення у Франції. Уряд країни негативно відреагував на цю депешу, що стало приводом до франко-прусської війни. Пізніше термін «Емська депеша» отримав загальне ім'я.

? Подумай, чи можна вважати Емську депешу фейком.

перта повинна бути повною — яку інституцію представляє та інше. Такі фрази, як от: «один експерт» чи «лікарі» та схожі повинні відразу викликати недовіру.

- Будь-які посилання на дослідження чи соціологічні опитування завжди повинні мати інформацію про замовника дослідження, організацію, яка проводила дослідження, час та географію дослідження.
- Професійні матеріали намагаються розмістити погляд на подію з декількох сторін, хоча не завжди є така можливість.
- Якщо в матеріалі присутня апеляція до забобонів, теорій змови — не рекомендуємо тобі звертати увагу на такий матеріал.
- Дотримуйся мінімальних трьох правил: 1) не читай інформацію на невідомих джерелах; 2) пам'ятай, навіть

ЦІКАВО

Факт-чекінг (з англ. *fact-checking* — перевірка фактів) — перевірка фактичної точності та достовірності сумнівних повідомлень, звітів, заяв та інших матеріалів. Відомі соціальні мережі використовують факт-чекінг. Крім того, існують як всесвітні мережі, так і загальноукраїнські, які займаються факт-чекінгом.

- найавторитетніші джерела можуть помилятися; 3) сумнівайся, якщо інформація не підкріплена доказами.
- На останок. Це не всі поради, які можливо знайти та використовувати. Розроби прийнятний та зручний для тебе алгоритм перевірки матеріалів і користуйся ним. Перевірка інформації — це своєрідний пазл, який складається з великої кількості частин. Проте, зібравши його, ти отримаєш безпеку в інформаційному океані.

ЗАВДАННЯ

Обери матеріал із джерел, яким ти довіряєш та перевір його, використавши вищевказані поради.

- 2** Мабуть найголовнішою зброєю для створення свого безпечного середовища є критичне мислення. Але воно не з'являється самотійно, критичне мислення потрібно розвивати. Існує велика кількість варіантів розвитку критичного мислення. Одним із таких варіантів є спосіб подивитися на проблему чи події з іншого боку. І тут нам на допомогу приходять звичайні дитячі казки.

ЗАВДАННЯ

Згадай казку про Червону Шапочку. Якщо не пам'ятаєш, прочитай короткий переказ та дай відповіді на питання.

Казка про Червону Шапочку

Народна європейська казка.

*Літературно оброблена у Франції Шарлем Перро,
пізніше записана в Німеччині братами Грімм*

Жила одна дівчинка. Якось мама подарувала їй червоний капелюшок. Дівчинка завжди його носила, майже не знімаючи. Тому її усі так і звали «Червона Шапочка».

Одного разу мама попросила доньку провідати її бабусю, яка жила за лісом. По дорозі дівчинка зустріла вовка і розповіла йому, куди йде і де живе її бабуса. Вовк випередив дівчинку, підмінив бабусю, ліг у її ліжку і прикинувся старенькою. Коли дівчинка прийшла, то зразу не помітила підміни, вовк, скориставшись цим, проковтнув її. На щастя повз хатинку бабусі проходили лісоруби, які вбили вовка і врятували бабусю і онуку.

Червона Шапочка зустрічає вовка. Ілюстрація Волтера Крейна.

? Якою ти собі уявляєш дівчинку? А вовка? Чому ти так вирішив/вирішила?

Ти згадав / згадала або прочитав / прочитала казку з огляду дівчинки. Але був й ще один герой цієї казки — Вовк. Прочитай його розповідь та дай відповіді на питання.

Історія, яку розповів Вовк

Я народився та виріс у лісі. Це моя домівка. Я дбаю про неї усе моє життя: тримаю у чистоті та захищаю.

Одного сонячного дня я побачив дівчинку. Ні, навіть зразу почув. Вона йшла не кваплячись, рвала квіти і голосно та фальшиво співала на весь ліс. Я зупинив її та запитав,

хто вона і чи не потрібна їй допомога. Дівчинка відповіла, що вона і сама впорається, а от її бабусі, до якої вона прямує, допомога вкрай необхідна, бо старенька хворіє. Сама ж почала хизуватися своїм червоним капелюшком. Звісно, я знав стареньку і дізнавшись, що та в біді, чимдужче побіг на допомогу.

Діставшись хатинки, допоміг старенькій та розповів їй про зустріч з дівчинкою. Обурена жінка запропонувала провчити онуку. Ми домовились, що я видам себе за бабцю і налякаю дівчисько.

Але те, що сталося далі, зовсім мене спантеличило. Дівчинка не цікавилась здоров'ям бабусі. Натомість задавала якісь дурні питання про мої вуха, очі та зуби. Це було досить образливо! Але я стримано відповідав на всі її запитання. І чесно сказав, що маючи такі зуби можу і її з'їсти. І тоді вона почала кричати так голосно, як і співала у лісі. Я не витримав і втік. Моя добра репутація була втрачена. Тепер усі вважають мене злим і страшним звіром, який їсть малих дітей.

? Чи змінилась твоя думка про вовка? А про Червону Шапочку?

Отже ти побачив, що часто інформація про події залежить від того, з якого боку дивитися на події. Спробуй подивитися на події ще однієї народної казки зі сторони різних її героїв.

ЗАВДАННЯ

Пригадай слов'янську народну казку «Колобок». Напиши коротку розповідь від імені одного із її героїв.

Казка Колобок

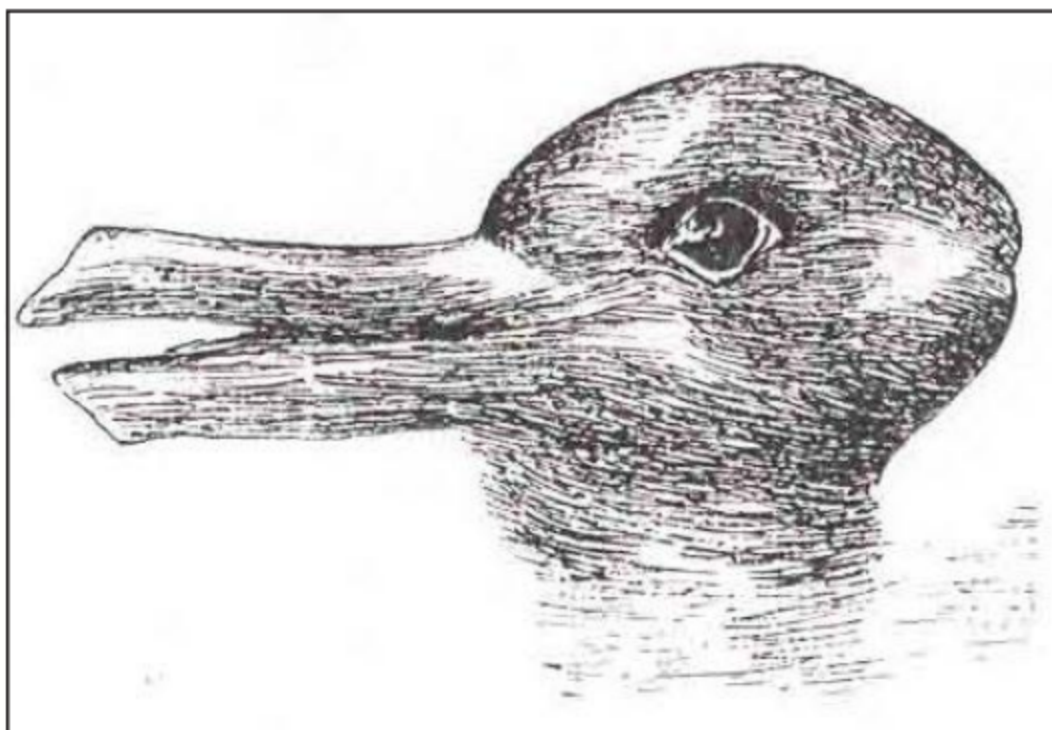
Жили дід і баба. Одного разу дід попросив бабу спекти колобка (хліб круглої форми). Спекла вона колобка і поставила на підвіконні його вистигати. Колобок стрибнув із вікна і покотився у ліс. По дорозі він зустрічає зайчика, вовка, ведмедя і лисичку. Кожен хоче його з'їсти, кожному

він співає пісню: «Я від діда втік, я від баби втік, я...і від тебе втечу». І тікає від усіх, крім лисиці, яка щоб заманити його, прикидається, що погано чує. Лисиця з'їла колобка.

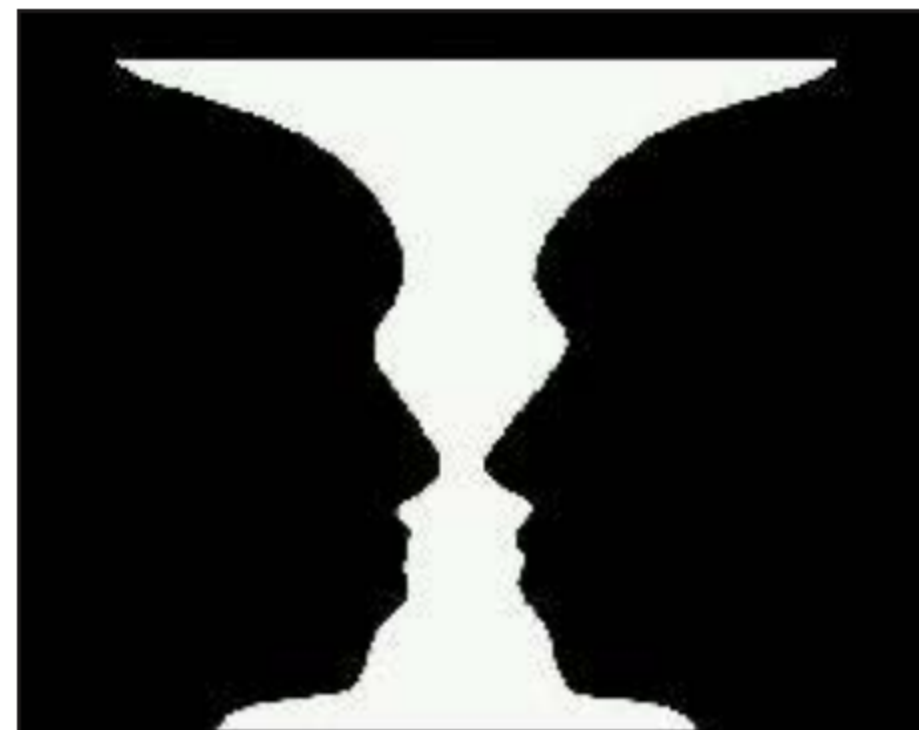

Сергій Конончук. Ілюстрації до української народної казки «Колобок». 1929 р.

Іноді доволі складно розібратися в подіях. Ось, наприклад, візуальне зображення, яке не має прямої відповіді — це подвійні зображення або оборотні (реверсивні) фігури.

Качка чи заєць?

Що зображено?

Отже пам'ятай! Усе залежить тільки від тебе. І ти сам / сама вирішуєш як поводити себе у величезному океані інформації.

Основні поняття й терміни

Вибори (політичні) — процедура формування державних або самоврядних органів влади, наділення повноваженнями посадових осіб, яка здійснюється шляхом голосування виборців за умовою, що на кожний мандат можуть претендувати у встановленому законом порядку два й більше кандидатів.

Вишиванка — українська народна сорочка, прикрашена спеціальною орнаментною вишивкою.

Волонтер (від латинського слова, що означає «бажання», «намір») — особа, яка добровільно віддає свій час, енергію та навички для допомоги іншим чи підтримки різних благодійних і громадських ініціатив.

Волонтерство — форма громадянської активності, яка базується на безкорисливості та бажанні допомагати тим, хто цього потребує.

Громадянин — людина, яка пов'язує себе з конкретною державою, хоча може й не жити на її території.

Громадянська активність — активна співпраця людей, спрямована на розв'язання суспільних проблем.

Громадянська освіта — навчання людей, як жити за умов сучасної держави, як дотримуватися її законів, але водночас не дозволяти владі порушувати їхні права, домагатися від неї здійснення їхніх правомірних потреб, як бути громадянами демократичного суспільства.

Демократія (від грецьких слів, що означають «народ» і «правити», «влада»; тобто «влада народу», «правління народу») — політичний устрій, який притаманний сучасній Українській державі.

Депутат — представник органу державної влади, обраний виборцями. Наприклад, Народний депутат України — особа, обрана до складу Верховної Ради України на депутатський мандат.

Держава — форма організації суспільства, носій публічної влади, сукупність взаємопов'язаних установ і організацій, які здійснюють управління суспільством від імені народу.

Дискримінація (від латинського слова, що означає «розрізнення») — навмисне обмеження або позбавлення прав осіб, організацій або держав за ознаками раси, національності, державної належності, політичних або релігійних поглядів тощо.

Дружба — стосунки між людьми, що поєднують різні цінності: повагу, довіру, прощення тощо.

Забобони — упередження, що полягає в тому, що індивід приймає за реальність невідомі сили, здатні провіщати події чи впливати на них.

Ідентичність — сприйняття себе, свого «я», усвідомлення власної унікальності.

Індивід — окремий організм, поодинокий представник людського роду, який існує самотійно.

Індивідуальність — сукупність своєрідних особливостей і властивостей людини, які характеризують її неповторність.

Інклюзія — процес залучення всіх людей за їхнім бажанням у всі суспільні процеси, у соціум.

Інформація — будь-які відомості й дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях чи відображені в електронному вигляді.

Конституція (від латинського слова, що означає «устрій», «порядок») — основний державний документ (закон), який визначає державний устрій, порядок і принципи функціонування представницьких, виконавчих та судових органів

влади, виборчу систему, права й обов'язки держави, суспільства та громадян.

Критичне мислення (від грецького слова, що означає «судити») — мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих і незалежних рішень.

Людина — істота, яка поєднує в собі два напрями розвитку: біологічний (є представником виду *homo sapiens*) та соціальний (є носієм свідомості).

Маломобільні групи населення — люди, що відчують труднощі в самостійному пересуванні, отриманні необхідної інформації або орієнтуванні в просторі. До маломобільних груп населення належать особи з інвалідністю або тимчасовим порушенням здоров'я, вагітні жінки, літні люди тощо.

Медіа — засоби передання, зберігання та відтворення інформації.

Медіаграмотність — сукупність знань, навичок і вмінь, що дає змогу аналізувати, критично оцінювати та створювати повідомлення для різних типів медіа й розуміти вплив медіа на суспільство.

Місцеве самоврядування — право територіальної громади (жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду населення кількох сіл, селища й міста) самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Особистість — людина, соціальна істота, активний діяч суспільного розвитку, носій певних неповторних якостей.

Паспорт — державний документ, що засвідчує особу та громадянство власника чи власниці.

Права (людини) — обов'язки влади щодо кожного з нас.

Правозахисники — особи, які захищають права людини всіма мирними засобами без дискримінації.

Пропаганда (від латинського слова, що означає «поширюю») — форма комунікації, систематичне поширення ідей, інформації або матеріалів із метою впливу на думку, почуття або поведінку групи людей.

Свобода слова — право людини або спільноти людей в усній або письмовій формі вільно висловлювати свої ідеї, погляди або думки без небезпеки покарання, помсти, цензури тощо.

Свободи (людини) — заборони для влади втручатися в ті чи інші області нашого життя.

Сталий розвиток — концепція, що забезпечує зростання економіки без шкоди для довкілля та суспільства.

Стереотип — зразок, якого дотримуються, наслідують у своїй діяльності люди; те, що часто повторюється, стало звичним, загальноприйнятим.

Суспільство — самодостатня соціальна система, основою якої є взаємні стосунки людей, що складаються в процесі реалізації особистих потреб кожного.

Толерантність (від латинського слова, що означає «стійкість», «витривалість», «терпимість») — терпиме ставлення до іншого світогляду, способу життя, поведінки та звичаїв.

Упередження — хибні думки, які складаються щодо кого-небудь або чого-небудь наперед, без ознайомлення, та пов'язане з ними відповідне ставлення.

Факт-чекінг (у перекладі з англійської мови — «перевірка фактів») — перевірка фактичної точності й достовірності сумнівних повідомлень, звітів, заяв та інших матеріалів.

Цінності — те, що є особливо важливим для людини.

Література

1. Загальна декларація прав людини — https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Конвенція про права дитини — https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
3. Декларацію прав дитини (Неофіційний переклад) — https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text
4. КОМПАС: Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді — <https://www.coe.int/uk/web/compass/home>
5. Хартія для всіх — https://www.schools-for-democracy.org/images/documents/76/%E2%80%9CChartiya_dlya_vsih%E2%80%9D_ua.pdf
6. DiGi-нотики. Збірник завдань — <https://www.schools-for-democracy.org/biblioteka/posibnyky-rady-yevropy-z-osvity-dlia-demokratychnoho-hromadianstva-i-prav-liudyny/digi-notyky-zbirnyk-zavdan>
7. Паспорт моїх прав — <https://www.amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/Pasport-moyih-prav-tekst-ZDPL.pdf>
8. *Бодо Шефер*. Книга Пес на ім'я Мані, або Абетка грошей. — Л., Видавництво Старого лева, 2020 р. — 232 с.

Зміст

Вступ	3
Тема 1. ІДЕНТИЧНІСТЬ І ЦІННОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ	
§ 1. Освіта для демократичного громадянства	5
§ 2. Ідентичність людини. Види ідентичностей. Громадянська ідентичність	13
§ 3. Особисті цінності. Цінності громадян України.	20
§ 4. Практичне заняття. Активна громадянська позиція	26
Тема 2. УКРАЇНА — ДЕМОКРАТИЧНА ДЕРЖАВА	
§ 5. Права і свободи людини	29
§ 6. Україна — демократична держава. Історія українського народовладдя	38
§ 7. Чому громадянська участь важлива. Громадянська відповідальність	46
§ 8. Практичне заняття. Демократія й самоврядування.	52
Тема 3. СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ГРОМАДЯН	
§ 9. Суспільство	57
§ 10. Стереотипи, забобони та дискримінація	63
§ 11. Сталий розвиток	71
§ 12. Практичне заняття. Світ сталого розвитку	78
Тема 4. ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ	
§ 13. Свобода слова	85
§ 14. Вплив медіа на суспільство та громадян	93
§ 15. Критичне мислення та безпека у віртуальному світі.	101
§ 16. Практичне заняття. Цікавий та (НЕ)безпечний віртуальний світ	107
Основні поняття й терміни.	114
Література	118

Громадянська освіта

підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

Особливості підручника

- зорієнтованість матеріалу на життєвий досвід учнівства, підготовку до життя в мінливому суспільстві
- покроковий опис виконання практичних занять
- приклади з різних галузей людської діяльності

Інтерактивний електронний додаток містить:

- тести за всіма темами курсу
- додаткові матеріали до практичних робіт
- навчальні відео, інтерактивні вправи